

**Elméletek az Árpád-kori királyi
Magyarország székvárosairól
(fikció, és valóság)**

**Készítette: Kanyó Ferenc ELTE-BTK történelem
Témavezető: Draskóczy István habilitált egyetemi docens
Készült: Budapest, 2010.**

Bevezető

Különös témaválasztású szakdolgozatot tart a kezében az érdeklődő olvasó. Jelen szakdolgozat ugyanis egy olyan történeti téma, amelyet a tudományos élet régóta megoldottnak tekint, ezért újabb publikáció, vagy szakdolgozat szükségtelennek tekinthető ebben az ügyben. A szélesebb közvéleményben azonban erősen tartja magát egy hiedelem, amely szerint valahol a Pilisben létezik egy eltitkolt dicső vár, vagy város, amelyet annak idején Attila hun(-magyar) király építtetett fel, és ahol megtalálható a honfoglaló Árpád fejedelem sírja is. Ennek kapcsán egy ismeretterjesztő újság hasábjain már született egy kisebb sorozat is,¹ de az alternatív „szakirodalomban” ennek sajnos igen kevés nyoma maradt. Azok viszont, akik komolyabban szeretnének utánajárni a kérdésnek, sajnos nélkülözik a kérdéskörben fellelhető összefoglalókat. Jelen szakdolgozatnak tehát az egyik célja az, hogy a témát minél részletesebben ismertesse, és az ezzel kapcsolatos széles körben elterjedt tévedéseket bemutassa, és eloszlassa.

Egyet kell értenem azonban azokkal is, akik azt mondják, hogy önmagában a dilettáns délibábos butaságok megcáfolása nem jelent tudományos teljesítményt. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy az áltudományos nézetek széleskörű elterjedése a kérdéssel kapcsolatos közoktatási hiányosságokra mutat rá. Az, hogy az értelmiségiek egy jelentős csoportja szintén követőjévé válik áltudományos nézeteknek, (a nyilvánvaló politikai vonatkozás mellett), bizonyos értelemben kritika a felsőoktatás felé is. Sajnos a ma középiskolában oktató történelemtanárok jelentős része szkeptikus az általa tanult magyar történelemmel szemben, és könnyen válik áltudományos badarságok követőjévé. Bízom benne, hogy jelen dolgozat megfelelő tudományos színvonalon lesz képes választ adni az Ósbuda témakörben felmerülő kérdésekben a jelen, és a jövő érdeklődői számára, elősegítve az eligazodást a számtalan szerző és tézis között, amelyek a tudományos értelemben alternatívának tekintett hipotézisektől egészen a képtelen butaságokig terjednek. Az, hogy a tudományos élet választ ad áltudományos kérdésekre, nem áll példa nélkül, legújabbban a

¹ Laszlovszky 2008a, Laszlovszky 2008b, Laszlovszky 2008c

nyelvészek próbáltak egy könyvben válaszolni a széles körben elterjedt, finnugor rokonságot tagadó nézetekre.²

Részben azért is esett a választásom az Ósbuda körül kialakult áltudományos vitákra, mert úgy vélem, hogy művelődéstörténeti szempontból is érdekessé válhat az, hogy nyomon kövessük egy történeti mítosz kialakulásának, és elterjedésének folyamatát. Dolgozatomban megpróbálom összeszedni az Óbudával kapcsolatos elképzeléseket, és bemutatni azt, hogy hogyan vált a tudományos közgondolkodás részévé mindaz, amit ma Óbudáról tudunk. Emellett pedig be kívánom mutatni azokat az elméleteket is, amelyeket a későbbi tudományos kutatás megcáfolt, de amelyek nagy hatással voltak, és vannak a mai napig is az alternatív Ósbuda-elképzelésekre. Sashegyi Sándor, vagy Noszlopi Németh Péter nem voltak a mai értelemben vett „alternatívok”, ők egyfajta átmenetet jelentettek az amatőr, és az intézményesült tudományos kutatás között, de munkásságuk jelentős befolyással bírt, és bír a különböző kurrens áltudományos nézetekre.

Szólnom kell a vizsgált témával kapcsolatban néhány dolgról, amelyekkel később nem kívánom megtörni a dolgozat egységességét. Először is az „alternatív” kifejezésről. A kifejezés először Pap Gábor tollából látott napvilágot, aki a vele eszmeileg rokon pilisi kutatókat nevezte alternatívnak.³ Brogyani Béla helyesen jegyzi meg, hogy valójában a szó által kifejezett tudományos alternatíva nem létezik. Az alternatív megjelölés a nem tudományos, áltudományos, dilettáns jelzők helyettesítésére használatos, mivel ez az a jelző, amelyet mindkét „oldal” alkalmazni szokott.⁴ Sándor Klára a laikus jelzőt használja, ami talán pontosabb, de kevésbé elterjedtebb az alternatív jelzőnél.⁵ Magam is az alternatív szót kívánom használni, amely egyre inkább elterjedt mind a közbeszédben, mind a tudományos életben, mind pedig az alternatív elméleteket vallók körében. Ennek az az oka, hogy kerülni szeretném, azt a hangnemet, amely időnként megjelenik az erről szóló vitákban. Az alternatívok besúgóknak, fizetett ügynöknek, marxistának, kommunistának, habsburgiánusnak, hazaárulónak, ostobának, stb. bélyegzik a történészeket, nyelvészeket, régészeket, akik pedig idiótának, hülyének, fasisztának, antiszemitának, délibábosnak, dilettánsnak stb. nevezik az ellenoldaliakat.⁶ Ennek ellenére a dolgozatomban előfordulhatnak erősebb megjegyzések, különösen akkor, ha a téma összegyűjtése során fellelt számtalan típushiba némelyikét említtem meg. Ugyanakkor nem tartom helyesnek azt a terjedő

² Honti 2010

³ Pap 1990 9. o.

⁴ Brogyani 2010 46.o.

⁵ Sándor 2010

⁶ Erről lásd alább

zsurnaliszta divatot, amely az alternatívokkal szembeni egyre erőteljesebb hangnemet megengedhetőnek tartja, sajnos a már említett nyelvészek által jegyzett könyv is tele van személyeskedő jellegű kitételekkel.⁷ Dolgozatomban igyekszem a lehető legtárgyilagosabban bemutatni az alternatív műveket, noha azt is ki kell jelentenem, hogy alig van megállapításuk, amivel egyetértenék. A tárgyilagos hangnem azonban nem azt jelenti, amivel sajnos a téma internetes közegben történő kifejtése során már találkoztam, hogy én valamiféle titkos „alternatív” lennék.

Ehelyütt feltétlenül szólnom kell azokról a jelenségekről, amelyek a szokatlan témaválasztás miatt eltérhetnek a hagyományos szakdolgozati témáktól. Először is az alternatív irodalom, és a tudományos szakirodalom együtt van megjelenítve a bibliográfiában, noha több tudományos munkában az alternatív írókat elkülönítik a tudományos szerzőktől. Ezt az elkülönítést én teljesen szükségtelennek tartom. Fontos megemlítenem azt is, hogy számtalan internetes forrást kellett felhasználnom a témában, valamennyit feltüntettem a bibliográfiában. A megadott internetes hivatkozásokat a dolgozat elkészültének napján újra ellenőriztem, a címek 2010. november 15.-én aktívak voltak.

Végezetül, de nem utolsó sorban szeretném megköszönni mindazoknak a segítségét, akik nélkül ez az írás nem születhetett volna meg. Köszönetemet legelőször Spekner Enikőnek, a Budapesti Történeti Múzeum munkatársának szeretném kinyilvánítani, aki idejét nem kímélve értékes észrevételeivel és hasznos tanácsokkal segített e dolgozat megírásában. Szeretném megköszönni Péterfi Bencének, az ELTE-BTK Közép-, és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék doktoranduszának, aki egy tervezett OTDK-dolgozat kapcsán összegyűjtötte a Sicambriával kapcsolatos okleveles említéseket, és ezen gyűjtését rendelkezésemre bocsátotta, amit tovább bővíthettem. Köszönöm Egyed Zoltánnak, hogy felhívta a figyelmemet Szilágyi János cikkére, noha Ósbuda kérdésében aligha fogunk egyetértésre jutni. Köszönöm Gabler Dénesnek, aki segített eligazodni a római koros irodalom sicamber cohorsról szóló szegmensében, és köszönöm Pálfi Zoltán segítségét is, aki felhívta a figyelmemet az alternatív irodalom kapcsán megjelent bírálatokra.

⁷ Ld.: Honti 2010 A személyeskedő hangvételű kitételek idézésétől eltekintenek, aki szeretne bővebben olvasni erről, az alábbi internetes könyvismertetőkből utánajárhat: Fejes 2010a, Fejes 2010b, Kanyó 2010a

A középkori Óbuda története

Óbuda történetének vázlatos áttekintésével kezdem a dolgozatomat, amelyet elsősorban abból a szempontból írok meg, hogy számba vegyük, milyen objektumok azonosítása elengedhetetlenül fontos a középkori Óbuda behatárolásához.

A középkori Óbuda kialakulásában két nagyon fontos tényező játszott szerepet. Egyik a közeli rév, és a város földrajzi elhelyezkedése, a másik pedig a római örökség. Utóbbi esetben azonban csak romkontinuitásról beszélhetünk.⁸ Óbuda területén a honfoglalás korában még fennmaradhattak Aquincum romjai, továbbá megmaradtak a római utak, és vízvezetékek maradványai is.⁹ A város helyén Anonymus szerint a honfoglalók Attila városát találták, ahol „Átkelvén a Dunán tábort ütének a Duna mellett a felhévizekig. S ennek hallatára a Pannónia földjén lakó rómaiak mind futással mentették az életüket. Másnap pedig Árpád vezér és minden előkelői, Magyarország minden vitézével egyben bemenének Attila király városába, és megnéznék mind a királyi palotákat, némelyeket pedig földig rontva, némelyeket pedig nem, és szerfölött bámulják vala mindazon kőépületeke, és kimondhatatlanul örvendének, mivel hogy harc nélkül sikerül bevenniük Attila király városát, kinek nemzetségéből származott vala Árpád vezér”¹⁰

A római kontinuitás sokkal erősebb jelenlétével számolt Póczy Klára. Mindenekelőtt tagadja Székely György álláspontját, amely Molnár Erik marxista szintézisére építve azt állította, hogy Magyarországon a római kontinuitás nem játszott komolyabb szerepet.¹¹ Ennek alapján legfeljebb passzív római örökségről beszélhetünk, amelynek azonban topográfiai szerepe nincs.¹² Póczy azonban nem osztja Óbuda kapcsán ezt az álláspontot. Mint rámutat, ez a merev elzárkózás hibás eredményekhez vezethet. Ráadásul nem számoltak azzal sem, hogy a későbbi régészeti kutatás megtalálja a későrómai castrumot is Óbudán.¹³ A későrómai castrum több szempontból is fontos szerepet játszott. Úgy tűnik, hogy a római település, a

⁸ Altmann-Bertalan 1995 193. o.

⁹ Fügedi 1958 9-10. o., Györffy 1973 222. o., 239. o., Altmann 1996 91. o., Györffy 1997 44. o., Kubinyi 2000 16-17. o.

¹⁰ Anonymus 1999 40. o., SRH I. 93-94. o.

¹¹ Székely 1957 9-10. o.

¹² Székely 1955 9-10. o., 14-15. o.

¹³ Póczy 1983 337-342. o.

birodalom hanyatlásával párhuzamosan, fokozatosan a castrum falai közé szorult vissza, feladva Aquincum egyéb területeit.¹⁴

A római uralom után a legfontosabb kontinuitást biztosító tényező az ókeresztény egyház volt. A Perc utcai ókeresztény bazilikában a római kemence ép rostélyán találtak avar kori kerámiát, ami arra utal, hogy a település folyamatosan létezett a népvándorláskorban is.¹⁵ További fontos tényező maga a későrómai castrum lehetett, hiszen az ókeresztény emlékek is a castrum falain belül mutatkoztak. A területen találtak csekély számú germán, és avar leletet is, amelyek azonban egyelőre nem alkalmasak arra, hogy komolyabb következtetéseket lehessen belőlük levonni.¹⁶ A középkorban használatba veszik a későrómai castrumot is, ide települnek be, a belső falához házsorokat tapasztanak. A táborkapuk, principa tornya, a katonai közfürdő termei, és medencéi, valamint a castrumon kívül a katonai amphiteatrum, szintén használatba vétetnek.¹⁷ A középkor későbbi szakaszában a település déli irányba bővül, (pl. a klarissza kolostorral, ferences kolostorral stb., amelyeknek vélhetően nem volt megfelelő telek a castrumon belül. Tehát ide koncentrálnak az Árpád-kori emlékek.¹⁸ Említésre méltó még, hogy a jelenlegi Magyar Lajos utca azonos a későrómai erőd észak-déli irányú főutcájával.¹⁹

Póczy Klára középkori tárgyú kijelentéseivel azonban óvatosan kell bánnunk, azok ugyanis olykor ingatag alapon álltak, főleg azért, mert a kontinuitás kérdésében Györffy Györgyre támaszkodott. Művében pl. leírja, hogy "az így keletkezett két erőd között, vagyis a IV. században emelt legiotábor és a katonai amphiteatrum védelme alatt a Duna-parti kikötő mentén, a népvándorláskor folyamán is nyomon követhető a folyamatos lakottság. Feltárássra került a település főutcájából (volt limesút) két párhuzamos leágazás kelet felé, a Dunához, ennek beépült területe is lakott volt."²⁰ Az ehhez csatolt hivatkozás Györffy művére történik, azzal a kitéttel, hogy a legújabb ásatások eredményeit is feltünteti.²¹ Azonban a hivatkozott részen Györffy az 1973-as Budapest története vonatkozó részeit hivatkozva le, továbbá egy tanulmányt 1934-ből, és a mellékelt térkép is legalább két évtizeddel korábbi ásatásokat tüntet fel, vagyis szó sincs „legújabb eredményekről”. Óvatosan kell bánni a középkori megjegyzéseivel is, hiszen Anonymust Péter budai préposttal azonosítja, de erre megint nincs

¹⁴ Póczy 1983 342. o.

¹⁵ Póczy 2004 338-339. o.

¹⁶ Póczy 2004 368-369. o.

¹⁷ Póczy 2004 372. o.

¹⁸ Póczy 1983 344-345. o., Póczy 1996 12. o.

¹⁹ Póczy 1983 340-341. o.

²⁰ Póczy 2004 343. o.

²¹ A 397. sz. lábjegyzet hivatkozik Györffy 1997 69-70. o.-ra, valamint a 96 o. 6. számú térképmellékletére.

semmilyen kézzelfogható bizonyíték, ez csak Györffy György egyik elmélete volt Anonymusról.²²

Anonymus nem csak Attila városát említi a honfoglalás kapcsán. Árpád megjutalmazta vitézeit Anonymus szerint, így Kündnek, Kurszán apjának földet adományozott, és egy várat, amelyet később magáról nevezett el. A név fennmaradt a későbbi oklevelekben is.²³ Ugyancsak Anonymus számol be egy másik nagyon fontos eseményről is, amely beszámoló azóta sokak fantáziáját megmozgatta: „Ezek után Urunk születésének 907. esztendejében Árpád vezér elköltözik e világból ki is tisztességesen lón eltemetve egy kis patak forrása fölött, mely kőmederben folyik alá Attila király városába; holott is a magyarok megtérése után egyház épült, amelyet Albának (Fehéregyháznak) neveztek a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére.”²⁴ Az általános felfogás szerint a „magyarok megtérése után” megnevezés Géza fejedelem, és Szent István korára utal, (az ezt vitató állításokról később szólunk), így valószínűleg az első magyar király idején már állhatott a fehéregyházi templom. Kubinyi András nem zárja ki, hogy Fehéregyháza valamikor egy honfoglalás előtti, esetleg ókeresztény kultuszhely lehetett, de ezt egyelőre nem lehet igazolni.²⁵

A források alapján a következő fontos mozzanat a település életében az óbudai prépostság megalapítása volt.²⁶ A prépostság, egyébként mindig budainak címezte magát, még akkor is, amikor a Várhegyen a mai Buda felépült. Alapítását a magyar krónikairódom Szent Istvánhoz kötötte, de Karácsonyi János egy lengyel krónikát felhasználva kimutatta, hogy az valójában Péter király döntése lehetett.²⁷ A prépostság minden bizonnyal Fehéregyházánál későbbi alapítás lehetett, mivel a prépost nem rendelkezett egyházi joghatósággal Fehéregyháza fölött, és a két egyházi intézmény között nem volt semmilyen kapcsolat.²⁸ Korábban Bártfai-Szabó László, és Belitzky János is úgy gondolta, hogy a budai káptalan a fehéregyházi Árpád-sír gondozására jött létre.²⁹

Óbuda korai történetéről rendkívül keveset tudunk, és a gyér számú okleveles adat azt eredményezte, hogy a város történetével foglalkozók komoly vitákat folytattak a

²² Póczy 1996 5. o., Györffy 1970 1-13. o.

²³ Györffy 1955 19-20. o., Györffy 1973 255. o.

²⁴ Anonymus 1999 45. o., SRH I. 106. o.

²⁵ Kubinyi 2000 17-18. o.

²⁶ Altmann 1996 92. o.

²⁷ Karácsonyi 1897 295-296. o., az ő nyomán pedig Garády 1939 71-74. o. Érdemes azonban hozzátenni, amint a prépostság vonatkozó történeténél szintén hivatkozni fogunk rá, hogy Fügedi 1959 17-18. o., valamint 47. o. 64. sz. lábjegyzetben elveti Karácsonyi magyarázatát, és a lengyel krónika tudósítását az akkori lengyel szakirodalomra hivatkozva Pécsre vonatkoztatja, (megemlítve, hogy Vasvár, és Borsod is felmerült alternatív helyszínként).

²⁸ Fügedi 1959 19. o.

²⁹ Bártfai 1935 8. o., Belitzky 1941 31. o.

fennmaradt csekély számú forrás értelmezéséről. A prépostság javára még I. László adott 360 penzát, majd 1148-ban II. Géza adományozta Gézavására vásárvámját, illetve a pesti és a kerepesi rév vámját.³⁰

A XIII. században a várost már civitasként, és villaként is említik az oklevelek. 1189-ben a harmadik keresztes hadjárat idején III. Béla vendégül látta Barbarossa Frigyes császárt.³¹ A városban tehát volt egy olyan királyi ház, amelyben a császárt, és kíséretét a király vendégül tudta látni.³²

Óbuda a tatárjárás előtt királyi székhelyként funkcionált, az óbudai prépost az országos főméltóságok sorába emelkedett, és a XIII. század fordulójától jellemző az is, hogy az óbudai prépost egyben a királyi kancellária vezetője is.³³

A III. Béla korát követően Imre király odaadta az óbudai prépostnak a várost, majd 1205-ben II. Endre ezt visszavette, és csak 1212-ben adta vissza a várost, és annak jövedelmeit az óbudai prépostságnak.³⁴ A királyi székhelyi funkció ennek ellenére nem változott, amint az Rogerius híradásából, valamint a király gyakori óbudai tartózkodásából kiderül.³⁵

A város 1223-ban elpusztul egy külföldi híradás szerint. („In Hungaria ignis casualis Strigonium et Boduariam devastavit”).³⁶ A tatárjárás idején Óbuda ismét elpusztul. A tatárjárás után Óbuda még megőrzi székhely jellegét, de a budai Várhegy fokozatosan átveszi a királyi központ funkcióit Óbudától.³⁷ A XIII. század végén számos alkalommal a király a városban tartózkodott.³⁸ Nincs biztos adatunk arról, hogy az óbudai királyi palota építése pontosan mikor kezdődött.

Óbudát 1343-ban Nagy Lajos Erzsébet királynénak adományozta, így a vár ettől kezdve a mindenkori magyar királyné birtokában volt.³⁹ Az adomány azonban nem volt zökkenőmentes, az állandó viszályok miatt szükségessé vált a rendezés, amelyet Nagy Lajos az 1355. évi oklevélben tett meg, felosztva a várost két jogilag önálló entitásra.⁴⁰ Ez a határjárás fontos támpontokat ad a középkori város helyrajzát illetően. A királyné fontos

³⁰ BudOk I. 1936 1. sz. 3-4. o.

³¹ Gárdonyi 1944 219-220. o., Gombos 1937 I. köt. 296. o., 305. o.

³² Altmann 1993 92-93. o.

³³ Györffy 1997 98. o.

³⁴ Györffy 1997 103. o., az eladományozás körüli vitákat alább, a kutatástörténetről szóló fejezetben ismertetjük.

³⁵ Kumorovitz 1971 8-11. o.

³⁶ Gombos 1937 103. sz. 31. o.

³⁷ Fügedi 1959 33-34. o. a királyi központi funkció elvesztését az 1343-as adományhoz köti.

³⁸ Gárdonyi 1944 222. o., Györffy 1998 680-684. o., utóbbi azonban arról is ír, hogy nem mindig lehet eldönteni, hogy egy Budáról keletkezett oklevél a várhegyi Budára, vagy az óbudai királyi központra utal.

³⁹ AO IV. köt. 179. sz. 297. o.

⁴⁰ Bártfai 1935 15. o., Fejér IX/2 köt. 370-382. o., Kumorovitz 1976, Fügedi 1959 35-39. o.

szerepet játszik Óbuda átalakításában: 1348-ban adják át az általa építtetett Mária-templomot,⁴¹ előtte pedig 1346-ban pedig befejeződik az 1334-ben alapított klarissza kolostor építése.⁴²

A Szent Margit-egyház, amely korábban a fehéregyházi királyi kápolnához tartozott, 1355 után válik a város plébániatemplomává, mivel a két jogilag önálló városnak szüksége volt saját plébániatemplomra.⁴³

Nem ismeretes a ferences kolostor alapításának a pontos dátuma. Első említése 1298-ból való, amikor a budai káptalan a kolostorban ülésezett.⁴⁴

Mátyás kérvényez a pápától engedélyt egy pálos kolostor alapítására a fehéregyházi templom területén 1480-ban.⁴⁵ A pálos kolostor felépült, egy birtoküggyel kapcsolatosan említik meg, hogy 1511-ben Óbuda felett, Fehéregyház mellett állt.⁴⁶

Óbudát 1526-ban, majd 1541-ben is feldőlnek az oszmánok. A török, és a török utáni időkben a város elpusztult, a kora újkori metszetek szerint a város már nagyon romos állapotban van.⁴⁷ A romok között alig egy-két ház található, később azonban a romok eltűnnek, köszönhetően a város beépülésének, és a Zichy nagy építkezéseinek.⁴⁸

Óbuda maradéktalan azonosításához tehát szükségessé vált az, hogy a fenti objektumok mindegyikét megtalálják. A kutatás jelen állása szerint ezek az objektumok mind megtalálhatóak Óbudán, ahhoz tehát, hogy kétségbe vonjuk azt, hogy Óbuda valójában nem azonos a kutatógenerációk sora által kiásott maradványokkal, szükséges egyfelől, hogy történeti, és régészeti értelemben ezen kutatási eredményekkel egyenértékű eredményeket mutasson fel valaki, továbbá a korábbi eredményeket egy másfajta értelmezésnek vesse alá.⁴⁹ Erre azonban, mint látni fogjuk, eddig egyetlen Óbudát megtalálni vélő kutató sem vállalkozott.

⁴¹ Bertalan 1982a 209. o., Altmann 1996 95. o.

⁴² Altmann-Bertalan 1995 189. o., Fejér IX/1. 394. o. CCXXV., és AO IV. 364. 611-612. o.

⁴³ Jankovich 1959 65. o., Altmann-Bertalan 1995 179. o., Györfy 1997 163. o., Kubinyi 2000 31. o.

⁴⁴ Altmann-Bertalan 1995 165. o., HO 310. sz. 372-376. o., BudOk I. 1937 307. sz. 332-341. o.

⁴⁵ MVH I/VI. köt. 113. sz. 143-146. o., MREV III. köt. 268-270. o.

⁴⁶ Altmann-Bertalan 1995 198. o., Bártfai 1935 174. sz. 118. o. Bártfai hivatkozása téves, (Békefi 1891 III. 282 l. van megadva), a helyes hivatkozás Békefi 1891 273-274. o., 3. sz. lábjegyzet. Bártfai 1935 e tekintetben sajnos nagyon silány munka, a hivatkozásaiba rengeteg sajtóhiba csúszott, ezért adatainak mindig komolyabban utána kell nézni, és gyakran helyesbíteni. Bártfai oklevélközléseire már Kumorovitz 1972 26. o. is panaszkodott.

⁴⁷ Bertalan 1976 31. o.

⁴⁸ Bertalan 1976 31. o.

⁴⁹ Laszlovszky 2008c 13. o.

A középkori Óbuda kutatástörténete

Noszlopi Németh Péter az Árpád-kori Buda nyomai a Pilisben c. művében az alábbiakat írja: „Végeredményben az ásátások egyetlen esetben sem vezettek a várt eredményre az Árpád-kori leletek feltárása tekintetében. Természetesen a kutatások vezetői általában igyekeztek ásataikat sikeresnek feltüntetni, ez az oka annak, hogy az óbudai ásátások eredményességéről a kutatók véleménye megoszló. Sokszor még komoly kiadványok is azt a szempontot képviselik, hogy a régi Buda ismert épületei a mai Óbudán már megtalálták, romjait kiásták. Ha azonban a kutatások részleteit vizsgáljuk, leírásait, az egyes kutatásokról szóló szakjelentéseket ellenőrizzük, akkor arra kell gondolnunk, hogy legfeljebb csak többé-kevésbé elfogadhatóan megfogalmazott magyarázatokról van szó, és ez azért van így mert a mai Óbudán egyetlen esetben sem sikerül megtalálni a régi Buda kétségtelen nyomait.”⁵⁰ Noszlopi e gondolatait 1955-ben írta le, egy, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tárának szánt írásában, amelyből később a Püski Kiadó által 1998-ban, és 2003-ban is kiadott munka készült. Ez az állítás a mai napig ott kísért különböző, Óbudát megtalálni kívánó lelkes „kutatók” írásaiban, ezért szükséges, hogy áttekintsük: milyen történeti, és régészeti kutatások zajlottak az elmúlt évtizedekben, a szakdolgozat elkészüléséig bezárólag.

Az óbudai kutatásokat összeszedni szándékozó kutató szerencsés helyzetben van: a régészeti kutatások többségét a XX. század második felében Bertalan Vilmosné, és Altmann Júlia a Budapest Régiségei c. folyóiratban folytatólagosan közzé tette.⁵¹ Az 1970-es évektől történő nagyszámú közzététel publikálási időpontja azért különösen fontos, mert mint látni fogjuk, ezek az eredmények hiányoznak az Óbuda-kutatók munkáiból.

Az első nagyobb történeti összefoglalás Podhraczký József nevéhez fűződik. Ő Buda nevét a szláv 'voda' (víz szóból eredeztette). Buda Etelburg nevét, amiből a németek Etilburgot csináltak, Etelköz mintájára Vízvár jelentésűnek vélte.⁵² Egyúttal cáfolja azt, hogy

⁵⁰ Noszlopi 2003 6. o. Noszlopi Németh Péternek munkájának a továbbiakban a 2003-as kiadását (Noszlopi 2003) idézzük, amely azonban formailag, és tartalmilag megegyezik az 1998-as kiadással. (Noszlopi 1998). A tévedéseket elkerülendő szükséges felhívnom a figyelmet ismételt arra, hogy ez a munka 1955-ben íródott, amelyet a szerző 1971-ben bekövetkezett haláláig folyamatosan kiegészített, tehát az interneten gyakran friss munkaként aposztrofált kötet magva valójában 1955-ben már kész volt.

⁵¹ Pl.: Bertalan 1973, Bertalan 1976, Bertalan 1976a, Bertalan 1984, Altmann 1992, Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003

⁵² Podhraczký 1833 4-5. o.

Buda neve a magyar 'Bud' szóból származna.⁵³ A Sicambria nevet Kézainak tulajdonítja, és már ő megemlíti, hogy a római szerzők egyike sem tud ilyen nevű városról.⁵⁴ Fehéregyháza valószínűleg Szent István alapítása, Podhraczký össze is hozza azt a pécsváradi apátság alapítólevelével, amiben Pécsváradnak adja Fehéregyházát.⁵⁵ Tud arról is, hogy II. András adja véglegesen a prépostnak az óbudai várost, és ismeri az 1212. évi oklevelet, amiben szó van arról, hogy az adományozás először Imre király jóvoltából következett be.⁵⁶

Rupp Jakab az 1868-ban született munkájában külön fejezetet szentelt Óbudának.⁵⁷ A Buda név eredetét Podhraczký nyomán a morva-szláv 'voda' szóból vezette le, így kapcsolódva a római Aquincum névhez. Szintén a víz jelentést tulajdonítja az Etelburg ('etel'='víz') névnek, így a Buda név víz jelentésű. Nem fogadja el sem az Attila testvérének nevéből eredő származtatást, sem pedig a Sicambria mondanakör Bonfini, ill. a Képes Krónika szerinti változatát.⁵⁸ Az óbudai királyi vár építéséről meglehetősen bizonytalan elképzelései voltak még Rupp Jakabnak. Ennek többek között az is volt az oka, hogy Horváth István nyomán a XIX. századi történetírásban jelen volt egy budaújlaki vár, (egy harmadik Buda) létezése.⁵⁹ Az óbudai királyi vár helyét Rupp a kiscelli dombra helyezte.⁶⁰

Rupp ismerteti az óbudai prépostságról, a klarissza kolostorról, a ferences kolostorról, Fehéregyházáról, illetve a Szent Margit-egyházról szóló adatait. Az óbudai prépostság kapcsán a magyar krónikák nyomán I. Istvánt tekinti az alapítónak, aki Keán bolgár fejedelem kincsét fordította a prépostság elépítésére. Később I. László, és II. Géza is további adományokkal gyarapította a prépostság vagyonát.⁶¹ A prépostság pontos helyét azonban nem ismerte.⁶²

Az óbudai klarissza kolostor helye szintén ismeretlen maradt a számára, feltételezése alapján nem a Duna partján állt az épület, hanem a város nyugati részén, valahol az akkori kikötő helyén.⁶³ A ferences kolostor helye is rejtve maradt Rupp előtt, aki a város északi felébe helyezi az épületet, az 1355. évi határjárás alapján, ami szerint a minoriták kúriájának a

⁵³ Podhraczký 1833 15-16, az elmélet egyébként Horváth 1810. 57. o. művében olvasható.

⁵⁴ Podhraczký 1833 10-12. o.

⁵⁵ Podhraczký 1833 17. o., az ez cáfoló modern nézetet lásd alább, Fehéregyháza ismertetésénél a 274. számú lábjegyzetben.

⁵⁶ Podhraczký 1833 25-26. o.

⁵⁷ Rupp 1868 1-50. o.

⁵⁸ Rupp 1868 2-3. o.

⁵⁹ Horváth 1810 16. o., Rupp 1868 7-10. o. Ez a tézis elég sokáig tartotta magát, még Havas 1891 is több óbudai várról emlékezik meg a címadásban. Lásd még erről: BudMűem II. 1962 380-381. o.

⁶⁰ Rupp 4. o.

⁶¹ Rupp 1868 11-12. o.

⁶² Rupp 1868 16-17. o.

⁶³ Rupp 1868 31. o.

fala Fehéregyház fele néz.⁶⁴ A Szent Margit-egyházat Schier Sixtus nyomán az óbudai prépostok alá tartozónak gondolta, de azon kívül, hogy a templom a királynéi városban volt, semmi biztosat nem tud mondani.⁶⁵ Fehéregyháza kapcsán megjegyzi, hogy az a Vért-mezőn lévő síkon feküdt, a hegyek tövében, és ez a terület nem más, mint a Schwanfelder-nyaraló.⁶⁶

Árpád sírja körül különösen a XIX. század második felében csaptak fel a hullámok: először azért, mert a sír kutatásában az osztrák politikai rendőrség politikai megmozdulást sejtett, a kiegyezés után pedig azért, mert a nagyobb évfordulók közeledtével (millenium, 1907), több kutató számos helyre rakta Árpád óbudai temetkezőhelyét az okleveles adatok alapján.⁶⁷ A fehéregyházi kutatásokat alább részletesen ismertetjük, annyi mindenesetre biztos, hogy számos ásatás után a kutatás végül arra jutott, hogy Fehéregyháza a mai Bécsi út, és Vörösvári út kereszteződése közelében helyezkedett el, a megtalált romok közül pedig a mai Eurocenter helyén állt egykori Victoria-téglagyár területén talált kolostorromok azonosak a fehéregyházi pálos kolostor romjaival.

Rupp Jakab után a következő nagyobb összefoglalás Salamon Ferenc nevéhez fűződik. Ő is komolyabb teret szentel Buda nevének, és Schönwiesner nyomán fikciónak minősíti azt, hogy Budát valaha is Sicambriának hívták volna.⁶⁸ Salamon szerint a középkori Etilburg név nem más, mint az Aquincum elnevezés torzított továbböröklődése a középkorra.⁶⁹ Ugyanakkor nem tartja elfogadhatónak a szláv 'voda' szóból történő néveredeztetést, mivel számos Buda nevű helység található meg a középkorban, a név forrását mindazonáltal ő is a szláv nyelvben kereste.⁷⁰

Salamon Fehéregyházát nem tartotta Árpád kultuszhelyének, és azt Anonymus kitalálásának gondolta, sőt, szerinte Anonymus összecserélte Árpád temetését Szent Istvánéval. Ez egy szóbeli hagyomány lehetett, amely Thuróczynál pontosabban olvasható.⁷¹ Az óbudai királyi várat III. Endre korábban említik, és ezt adja később Erzsébet királynénak. A vár helyét a Mátyás-kori Óbuda tárgyalásánál írja, a királynéi vár helyszínei lehettek a kiscelli domb, és az ún. Királydomb, ami egy régi amfiteátrum volt.⁷² A klarissza kolostor

⁶⁴ Rupp 1868 42-44. o.

⁶⁵ Rupp 1868 41-42. o.

⁶⁶ Rupp 1868 35. o.

⁶⁷ Bertalan 1976 31. o.

⁶⁸ Salamon 1878-1885 I. köt. 101-104. o.

⁶⁹ Salamon 1878-1885 II. köt. 49-55. o.

⁷⁰ Salamon 1878-1885 II. köt. 61-62. o.

⁷¹ Salamon 1878-1885 II. köt. 84-86. o., Salamon 1878-1885 II. köt. 499-500. o.

⁷² Salamon 1878-1885 II. köt. 484-488. o.

szerepével, és adományaival részletesebben is foglalkozik.⁷³ Az óbudai épületek közül még Kurszán várát ismeri „Kurtyán vára” néven, de a helyét nem tudja meghatározni.⁷⁴

Salamon Ferenc összefoglalása után a Gömöri Havas Sándor által alapított Budapest Régiségei c. folyóirat tette lehetővé azt, hogy újabb és újabb publikációk szülessenek Óbudáról. Az óbudai helyrajzi kérdésekkel foglalkozók eleinte Árpád sírjának a megtalálására koncentráltak. Gömöri Havas Sándor Salamon munkájának megjelenése után vállalkozott egy újabb, rövidebb összefoglalásra. Havas nem fogadja el Salamonnak azt az érvelését, hogy Etzilburg nem Attiláról kapta a nevét, és csak a német mondakörből történő átvétel volt. Etelburg, vagy Etzilburg pedig nem lehetett Aquincum nevének eltorzulása, hiszen Eczel-előtaggal számos német nyelvű helynév ismeretes. A városnév forrása csakis Attila lehet, és ezt a hagyományt a germánok őrizték meg.⁷⁵ Havas Sándor élesen ellene van a szláv néveredeztetésnek, azt egyfajta pánszláv törekvésnek fogta fel. A Buda helynév nem szláv, hanem kelta eredetű, a magyarországi szláv helyneveket pedig az azokat építő szláv szolgák adták, tehát indokolatlan minden szláv helynév mögött ősi szláv betelepülőket látni.⁷⁶

A XX. század elejétől kezdve a történeti kutatásokkal párhuzamosan elindulnak a régészeti vizsgálódások is. 1908-ban romok kerülnek elő a Kálvin utcában, a református lelkészlak építésénél. Az ásatásokat Lux Kálmán közölte 1916-ban.⁷⁷ 1923-ban egy poligonális apszis részlete, és a korábban előkerült épülethez kapcsolódó falmaradványok kerültek elő.⁷⁸ Lux Kálmán a Kálvin utcai romokat a prépostság maradványainak vélte, ahogy később Garády Sándor is.⁷⁹ A prépostság maradványaiként szerepelnek a megtalált romok a Lechner Jenő szerkesztette Budapest Műemlékeiben is.⁸⁰ Ezt elsősorban azért gondolták így, mert ekkor még csak a már említett szentélyapszis került elő.⁸¹ Csemegi József azonosította a romokat először az óbudai királyi vár maradványaival az 1935-ig elvégzett ásatásokról szóló összefoglalójában.⁸² Csemegi szerint a református templom területén megtalált maradványok legkorábban a XIII. században épültek, nem lehetnek tehát a káptalani templom XI-XII.

⁷³ Salamon 1878-1885 II. köt. 336-342. o.

⁷⁴ Salamon 1878-1885 II. köt. 500. o.

⁷⁵ Havas 1891 7-11. o.

⁷⁶ Havas 1891 15-18. o.

⁷⁷ Lux 1916 3-5. o.

⁷⁸ Bertalan 1976 32. o.,

⁷⁹ Lux 1916 9-12. o., Garády 1939 80-81. o., Bertalan 1976 32. o. Itt szükséges megjegyeznünk, hogy Bertalan Vilmosné Garády cikkére történt hivatkozása Bertalan 1976 36. o. 18. sz. lábjegyzetben tévesen lett megadva (Garády 1939 13. o., helyett a fenti hivatkozás a jó).

⁸⁰ Lechner 1924 49-50. o. A vonatkozó részt Szónyi Ottó írta.

⁸¹ Lux 1916 5-6. o.

⁸² Csemegi 1943 6-7. o., Bertalan 1976 32. o.

században felépített épületének maradványai.⁸³ Éppen ezért azok a romok nem a prépostság, hanem a királyi központ maradványai.⁸⁴ A Fő téren 1935-ben került elő egy háromhajós gótikus templom romja, amelyet Garády, a fentiek ellenére, összekapcsolt a már ismert romokkal, és az óbudai XIV. századi prépostsági templommal. A megtalált romok távolsága szerinte ugyanis túl kicsi volt ahhoz, hogy azok két külön székesegyház romjai legyenek.⁸⁵ A Viktória téglagyár területén talált romokat Lux Kálmán, a már fentebb említett Budapest Műemlékeiben a klarissza kolostor maradványainak vélte.⁸⁶

A történeti kutatások a harmincas, és a negyvenes években is folytatódtak, egyre többször kísérelték meg összekapcsolni a történeti forrásokból ismert épületeket a megtalált romokkal. Különösen fontos lépés volt a Budapest történetének okleveles emlékei első kötetének megjelenése, amely gyűjtés ugyan Csánki Dezső munkája volt, de a kiadást Gárdonyi Albert gondozta.⁸⁷

A másik, Óbuda kapcsán alapvető fontosságúnak tekinthető történeti munka, Bártfai Szabó László nevéhez fűződik. Ő az Óbuda egyházi intézményei a középkorban című munkájában az óbudai prépostság, Fehéregyháza, és az óbudai klarisszák történeti emlékeit gyűjtötte össze, és róluk írt egy-egy hosszabb történeti összefoglalást.⁸⁸ Bártfai az óbudai prépostság kapcsán elsősorban annak anyagi eszközeire, valamint a különböző világi és egyházi szereplőkkel való jogi viszonyára koncentrált.⁸⁹ A prépostság helyszínét nem jelöli meg, ellenben tud arról, hogy Mátyás 1471-ben el kívánta hordatni a régi prépostság romjait.⁹⁰ A káptalan létrejöttét úgy magyarázza, hogy azok Fehéregyháza, egészen pontosan Árpád sírja gondozására alapított meg.⁹¹ Fehéregyházáról egyébként megállapítja, hogy azt az Árpád korban Bana (Bánya) földjének nevezték.⁹² Az Árpád sírjáról szóló hosszabb kutatástörténet alapján a Viktória téglagyár területén feltárt romokkal azonosítja a fehéregyházi királyi kápolnát, és a későbbi pálos kolostort, fő érve pedig az 1911-ben

⁸³ Csemegi 1943 6. o.

⁸⁴ Csemegi 1943 7. o.

⁸⁵ Garády 1939 80-81. o.

⁸⁶ Lechner 1924 65-66. o.

⁸⁷ BudOk I. 1936

⁸⁸ Bártfai 1935 Amint azt fentebb írtuk, Bártfai hivatkozásai igen gyakran tévesek, lásd erről a 46. számú lábjegyzetet.

⁸⁹ Bártfai 1935 8-15. o.

⁹⁰ Bártfai 1935 13. o. „A régi egyház romjait Mátyás király 1471-ben hordatja el a fehéregyházi templom kibővítésére”, valamint Bártfai 1935 32. o. 2. sz. lábjegyzet, „...Romjait Mátyás király építteti be a fehéregyházi kolostorba és templomba”. Ellentmondásba kerül saját magával, ugyanis Bártfai 1935 144. sz. 108. o. „A lebontás aligha történt meg, a XVII. századi képeken a templom még látható”.

⁹¹ Bártfai 1935 8. o.

⁹² Bártfai 1935 17-18. o., a részletes magyarázat a 17. o. 1. sz. lábjegyzetben olvasható.

megtalált római út, aminek egykorú közlését egy az egyben beveszi a művébe.⁹³ A klarisszák kapcsán egyértelművé teszi, hogy egy XIV. századi, új építésű templomot kell keresni.⁹⁴ Vitatja Lux Kálmán álláspontját a klarissza kolostorról.⁹⁵ Az általa még ismert Szent Margit-egyházról, és a ferences kolostorról alig fél oldalt írt. Előbbiről azt írja, hogy talán azonos lehet az Óbudai Téglagyárban kiásott királyi kápolnával,⁹⁶ míg a ferences kolostorról úgy vélte, hogy azok az óbudai királyi gazdasági épületben voltak, amelynek a falai és támpillérei még Bártfai korában is álltak.⁹⁷

A harmincas-negyvenes években Bártfai mellett két fontos személy játszott kulcsszerepet az óbudai kutatásokban: Gárdonyi Albert és Garády Sándor. Ők olykor egymással is komoly vitában álltak, pl. Fehéregyháza kérdésében.⁹⁸ Gárdonyi Albert több összefoglaló célzatú munkát is írt Budapest történetéről, és ezen belül pedig Óbudáról is.⁹⁹ A város neve kapcsán említi a Sicambria-, és az Etilburg-mondakört, előbbit a Franciaországból érkező ciszterci szerzetesek Kézaira gyakorolt hatásaként, utóbbit pedig az itt megtelepedett németek hatásának tulajdonítja, cáfolva Hóman Bálint nézetét, amely az 'urbs Attila' kifejezés fordításaként fogta fel Etilburgot, és az Árpád-dinasztia hagyományaiból származtatta.¹⁰⁰ E művében elfogadja Karácsonyi állítását, hogy az óbudai káptalant Péter király alapította,¹⁰¹ ugyanakkor nézete szerint az alapítás befejezése Szent László műve volt.¹⁰² Később álláspontját kicsit módosította, és úgy fogalmazott, hogy a Péter-féle alapítás ugyanolyan ingtag alapokon áll, mint az István-féle, ezért a legvalószínűbb, hogy Szent László alapította a káptalant.¹⁰³ Gárdonyi ellentmond Salamon érvelésének, amely szerint az 1148-as oklevél hamisítvány lenne,¹⁰⁴ az általa kifogásolt formulák valójában nem teszik hamisítvánnyá a kiforrott oklevéladási gyakorlattal még nem rendelkező XII. századi okleveleket.¹⁰⁵

⁹³ Bártfai 1935 21-30. o.

⁹⁴ Bártfai 1935 31. o.

⁹⁵ Bártfai 1935 32. o. 2. sz. lábjegyzet

⁹⁶ Bártfai 1935 45-46. o.

⁹⁷ Bártfai 1935 47. sz. 72. o. Itt jegyezném meg, hogy a kolostor történetével kapcsolatos mindkét (oldalszámok nélküli) hivatkozása téves. (Havas Sándor 1884 ArchÉrt., és Rómer Flóris 1884 ArchÉrt.). Havas Sándort a ferences kolostorról szóló részben hivatkoztuk, Rómer Flórisnak az elképzelését azonban a kézirat lezárultáig sajnos nem találtam meg, a Bártfai által hivatkozott folyóiratszámában azonban biztosan nincs meg).

⁹⁸ Gárdonyi 1937, Garády 1937. Előbbi elfogadta, utóbbi vitatta a Bohn-téglagyár (Viktória-téglagyár) területán talált romok Fehéregyházával való azonosságát.

⁹⁹ Gárdonyi 1941, Gárdonyi 1944a

¹⁰⁰ Gárdonyi 1941 6-10. o., Hóman 1925 50. o.

¹⁰¹ Karácsonyi 1897 295-296. o.

¹⁰² Gárdonyi 1941 17-19. o.

¹⁰³ Gárdonyi 1944a 48. o.

¹⁰⁴ Salamon 1878-1885 III. köt 17-18. o.

¹⁰⁵ Gárdonyi 1941 20-22. o.

II. Endre később sok vitát kiváltó 1212. évi okleveléről, amely egy rövidebb, és egy hosszabb változatban maradt meg, úgy nyilatkozik, hogy mindkettő hamis.¹⁰⁶ Noha Szentpétery a hosszabb oklevelet eredetinek,¹⁰⁷ a rövidebb változatot pedig hamisnak gondolja.¹⁰⁸ Gárdonyi szerint előbbi egy 1269 és 1273 között készült hamisítvány, mivel a káptalant az oklevél szerint akkor is megilleti a bíraskodási jog, ha új település keletkezik a vidéken, ilyen pedig volt, mégpedig Bana földje, amelyet IV. László a káptalan ellenkezése nélkül adományozott el háromszor is, noha az a káptalani területen feküdt.¹⁰⁹ Mivel IV. László 1273-ban írta át az oklevelet, de IV. Béla az óbudai prépost bortized-szedési jogát 1269-ben a veszprémi püspöknek ítélte, ezért a két időpont között keletkezhetett hamisítvány, egy mára már elveszett eredeti oklevélből.¹¹⁰

Gárdonyi szerint az első jelentősebb uralkodó, aki tartósan Óbudán rendezte be székhelyét, III. Béla volt.¹¹¹ A királyi palotáról először a fentebb említett 1212. évi oklevélben esik szó, később IV. Béla, IV. László királyok, valamint III. Endre özvegye az, akikről tudjuk, hogy rendszeresen Óbudán tartózkodtak.¹¹² Gárdonyi megemlíti, hogy a korai feltevések szerint a királydombi amfiteátrum helyére képzelték el a királyi palotát, de ezt az ásatások nem erősítették meg. Az amfiteátrum Kurszán vára lehetett.¹¹³ A vár valódi helye az óbudai református templom telkén lehetett, ahonnan komolyabb középkori faragványok is előkerültek.¹¹⁴

Garády Sándor eredetileg mérnök végzettségű volt, érdeklődése a Tanácsköztársaságban történt szerepvállalása miatti kényszernyugdíjazás után fordult a régészet felé. (A történelem később sem volt kegyes hozzá, mert Budapest 1944. évi ostromában bombatalálat miatt vesztette életét). A nyéki királyi kastély, majd a budaszentlőrinci kolostor után fordult az érdeklődése Óbuda felé. Az óbudai káptalanról írt cikkében elfogadja Karácsonyi magyarázatát a káptalan Péter király által történt alapítására.¹¹⁵ A káptalani templomot a református templom alatt vélte ő is, amit az 1355. évi határjárással támasztott alá. Az ugyanis választóvonalnak a római vízvezetékét mondja a káptalani, és a királynéi városrész között, logikus tehát, hogy a királyi vár nem eshetett a későbbi káptalani

¹⁰⁶ Gárdonyi 1941 24-26. o.

¹⁰⁷ Szentpétery 1923 87. o.

¹⁰⁸ Szentpétery 1923 90. o.

¹⁰⁹ Gárdonyi 1941 25. o.

¹¹⁰ Gárdonyi 1941 25-26. o.

¹¹¹ Gárdonyi 1941 34-35. o.

¹¹² Gárdonyi 1941 35-36. o.

¹¹³ Gárdonyi 1941 38. o.

¹¹⁴ Gárdonyi 1941 38-39. o.

¹¹⁵ Garády 1939 71-73. o.

városrészbe, márpedig a református templom a római vízvezeték XVIII. századi térképek alapján történt kiszervezéséhez képest 60 méterrel keletre esik, tehát a káptalani városrészben volt.¹¹⁶ További érdeme volt Garádynak az 1355. évi határjárás egyes pontjainak a tisztázása, legalábbis az erre irányuló kísérlete.¹¹⁷ Ezen történeti cikkén kívül a harmincas, és negyvenes évek középkori régészeti munkáiról írt összefoglaló jelentéseit érdemes még megemlíteni.¹¹⁸

Gárdonyi Albert 1945-ben még vállalkozott egy rövidebb összefoglalóra a Budapest Régiségeiben, de a lábjegyzetek nélküli összefoglaló sajnos nem tett túl sokat hozzá a korábbi ismeretekhez. Az 1355. évi határjárás általa feltételezett pontjai ismertetése után,¹¹⁹ a káptalani templomot korábbi tanulmánya nyomán a Szentlélek térre helyezte,¹²⁰ míg a klarissza kolostort a Filatori-gát közelébe helyezte.¹²¹ A királynéi várat viszont az óbudai református egyház telkén kereste.¹²²

A háború után a régészeti kutatás elsősorban a lebombázott Várhegyre, és Budára koncentrálódott, ahol a háborús események után lehetővé váltak a komolyabb feltárások. Az alább általunk megemlített kutatások többnyire olyan összefoglaló munkákban láttak napvilágot, mint a Budapest története, vagy a Budapest műemlékei c. kötetek, vagy rövid ásatási jelentések formájában a Régészeti Füzetekben.¹²³ Az óbudai történeti kutatás azonban folytatódott, a következő nagyobb Óbudát érintő összefoglalásra Fügedi Erik vállalkozott.¹²⁴

Fügedi Erik cikke előtt azonban fontos megemlítenünk Györffy György Kurszán, és Kurszán vára című tanulmányát, amelynek végkövetkeztetését, hogy ti. Kurszán vára a déli amfiteátrum volt, már Fügedi is felhasználta. Györffy egyébként egy már korábban ismert feltételezést vesz át, mivel Belitzky, Csemegi, és Gárdonyi is az amfiteátrumot vélte Kurszán vára maradványainak.¹²⁵ Noha nincs okunk kétségbe vonni Györffy azonosítását, módszerei más esetekben könnyen vezethetnek félreértésekhez, ugyanis egyes feltételezéseit egyéb feltételezéseivel támasztja alá, ami módszertanilag finoman szólva is megkérdőjelezhető. Jelen esetben például úgy fogalmaz, hogy az óbudai királynéi vár valószínűleg a református templom területén volt,¹²⁶ valamint idézi az 1373-as oklevelet, amely szerint az abban

¹¹⁶ Garády 1939 80-81. o.

¹¹⁷ Garády 1939 81-87. o.

¹¹⁸ Garády 1943, Garády 1943a, Garády 1945

¹¹⁹ Gárdonyi 1945 571-578. o.

¹²⁰ Gárdonyi 1937 11. o., Gárdonyi 1945 578. o.

¹²¹ Gárdonyi 1945 579. o.

¹²² Gárdonyi 1945 579-580. o.

¹²³ Bertalan 1976 36-37. o. lábjegyzetei jól tükrözik ezt a helyzetet.

¹²⁴ Fügedi 1959

¹²⁵ Györffy 1955 20. o., ld. még Belitzky 1941 7-8. o., Gárdonyi 1941 38. o., Csemegi 1943 7-8. o.

¹²⁶ Györffy 1955 20. o.

szereplő 26 hold föld Kurszán vára, és a királynéi vár között, egészen a klarissza kolostorig és a nagy útig tartott.¹²⁷ Vagyis a feltételezett királynéi vár, és az akkor még meg nem talált klarissza kolostor, valamint a feltételezett nagy út segített abban, hogy Kurszán várának feltételezését megerősítse. Hiteles adatként csak egy XVIII. századi térképet hoz, amelyen az óbudai katonai amfiteátrumot „Rudera von einem Castel” felirattal látták el.¹²⁸

Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy Györffy Kurszán-elméletéről lesújtó kritikát írt Kristó Gyula.¹²⁹ Kristó a honfoglalás története, és forrásai szemszögéből közelítette meg a kérdést, a várostörténeti vonatkozásokhoz nem szólt hozzá. Felhívta a figyelmet arra, hogy az Anonymusnál szereplő Kurszán nem azonos a honfoglalás kori írott forrásokban szereplő Kuszán, vagy Kuszál vezérrel,¹³⁰ akinek településnevekben fennmaradt neve egyáltalán nem mutat azonosságot az óbudai Kurszán-vár formájában fennmaradt helynévvel.¹³¹ Az ennek nevet adó Kurszán Szent István, és Anonymus kora között bármikor élhetett, és ő volt a Kartal-Kurszán nemzetség névadója (Kristó feltételezése alapján a XI. század eleje, és a XII. század közepe a szűkebb időkeret).¹³² Györffy ezen cikkének állításai Kristó szerint „viharos gyorsasággal” átmentek a köztudatba, és a közoktatásba, bár ő itt a Kurszán-kérdés honfoglaláskori vonatkozásaira gondolt, kétségtelenül vonatkozik mindez az Óbudával kapcsolatos szakirodalomra is, amely átvette nemcsak a Kurszán vára azonosítást, hanem azt is, hogy itt egy korai fejedelmi székhely volt.¹³³ Kristó Gyula mellett Bóna István is azon a véleményen volt, hogy Óbudán nem volt fejedelmi székhely.¹³⁴

A rövid kitérő után Fügedi Erik összefoglalójával folytatjuk. Fügedi elsősorban földrajzi, valamint gazdasági szempontok alapján próbálta meg vizsgálni azt, hogy hogyan vált Óbuda az ország egyik központjává. Leglényegesebb álláspontja az volt, hogy az óbudai városfejlődésben a legjelentősebb törést a város 1355. évi kettéosztása jelentette.¹³⁵

Fügedi elutasította Bártfai azon feltételezését, hogy a budai káptalan a fehéregyházi fejedelmi sír gondozására jött volna létre.¹³⁶ A prépostság alapítása szerinte I. István vagy Péter, és I. László között történt meg, vagyis egy hosszú folyamat eredménye volt.¹³⁷ Az

¹²⁷ Györffy 1955 20. o., az oklevelet idézi Bártfai 1935 88. o. jelzete DL 6136.

¹²⁸ Györffy 1955 21. o.

¹²⁹ Kristó 1996 89-109. o.

¹³⁰ Kristó 1996 104-106. o.

¹³¹ Kristó 1996 106-107. o.

¹³² Kristó 1996 106-109. o.

¹³³ Utóbbi a már említett Kristó 1996 nem fogadja el, a vitáról az említett Kristó cikk szakirodalmi hivatkozásain kívül lásd még KMTL 386. o.

¹³⁴ Bóna 1998 104. o.

¹³⁵ Fügedi 1959 37-39. o.

¹³⁶ Fügedi 1959 16-17. o.

¹³⁷ Fügedi 1959 18-20. o.

óbudai királyi vár kapcsán Györffy nyomán megállapítja, hogy a katonai amfiteátrum azonos volt Kurszán várával, tehát Óbuda egy korai fejedelmi központ volt.¹³⁸ A Kurszán-féle fejedelmi központ, és a királyi vár között további uralkodói központi szerepe a városnak nem volt, egészen III. Béla koráig.¹³⁹ Az első adatok III. Béla idejéből származnak, amikor is az erre vonuló keresztshadak élén vonuló Barbarossa Frigyes a magyar király vendége volt Óbudán. A vár helyét nem ismerte, csak azt írja, hogy az a prépostság területén állt, és ezért évi egy aranymárkát fizetett a prépostnak a királyi udvar egészen 1355.-ig.¹⁴⁰ Fügedi szerint azonban létezett egy másik királyi központ is, amely a város területének 1212. évi eladományozása után, de még a XIII. század derekán bekövetkezett események előtt épült fel.¹⁴¹ A költözés oka az lehetett, hogy Imre király az esztergomi palotát az érseknek adományozta. Ez a királyi palota szolgált uralkodói rezidenciaként még IV. László idején is, a helye pedig a református templom telkén volt.¹⁴² A későbbi, városfejlődésről szóló tanulmányában megállapítja, hogy Óbuda, Esztergom mellett, sajátos helyet foglal el a magyar várostörténetben, ennek a két városnak ugyanis nem volt erősítése.¹⁴³ Az óbudai klarissza kolostort Jankovichsal ellentétben,¹⁴⁴ nem az óbudai zsinagóga helyére, hanem azzal szembe lokalizálta.¹⁴⁵

Fügedi Erik munkájával egy időben Jankovich Miklós jelentkezett két tanulmánnyal. Az egyik, a fentebb hivatkozott írása, amelyben megpróbálta megtalálni az óbudai klarissza kolostor helyét. A másik írása azonban ennél sokkal nagyobb terjedelmű, a Buda-környéki egyházi intézményekkel foglalkozik, vagyis többek között Bányával,¹⁴⁶ az óbudai prépostsággal,¹⁴⁷ és Fehéregyházával.¹⁴⁸ Mint arról alább is írunk, a bányai egyházat nem tartotta azonosnak Fehéregyházával, mivel Bánya a veszprémi püspök alá tartozott, Fehéregyháza pedig exemptus egyház, és királyi kápolna volt.¹⁴⁹ (Sőt, a Fehéregyházáról idézett adata alapján, ami úgy szól, hogy „Templum beatae Mariae virginis ist unweith von des Frank Pölchen Mill, alwo rechter Hand auch ein Kloster gestanden hat geheissen

¹³⁸ Kristó Gyulának a tézist joggal vitató véleményét lásd fentebb.

¹³⁹ Fügedi 1959 14-15. o.

¹⁴⁰ Fügedi 1959 15. o.

¹⁴¹ Fügedi 1959 15. o.

¹⁴² Fügedi 1959 16. o.

¹⁴³ Fügedi 1961 17. o.

¹⁴⁴ Jankovich 1958 495-496. o.

¹⁴⁵ Fügedi 1959 20-21. o.

¹⁴⁶ Jankovich 1959 62-65. o.

¹⁴⁷ Jankovich 1959 65-67. o.

¹⁴⁸ Jankovich 1959 86-88. o.

¹⁴⁹ Jankovich 1959 64-65. o.

Teireghaz”, azt is feltételezni lehet, hogy itt két épületről, egy kolostorról, meg egy templomról van szó, külön-külön).¹⁵⁰

A történeti kutatás végül 1973-ban eredményezte a következő nagyobb szintézist, amelyet Györffy György írt meg a Budapest története című sorozat elemeként.¹⁵¹ Györffy művét teoretikus összefoglalással indította, amelyben meghatározta a magyar városfejlődés főbb jellemzőit. Ebben négy típust különített el: a püspöki-, és/vagy királyi székhelyeket, a vármegyeszékhelyeket, a városfallal övezett 1150-1350 között meglévő vár, vagy település mellé alapított városokat, és a hospes-településeket.¹⁵² Óbudát a két magból fejlődő királyi-, és püspöki székhelyek közé sorolta, amelynek a fejlődését azonban a XIII. századi Várhegyre történő telepítés, valamint Pest szerepe visszavetette.¹⁵³

Óbuda királyi székhelyi szerepének egyébként külön fejezetet szánt az összefoglalóban. A város Sicambria, és Etzilburg nevének magyaroztatánál Eckhardt Sándor munkáira támaszkodik. A település neve szerinte nem eredhetett az Európában létrejövő hun hagyományból, hanem az Óbudán megtelepedő németek azonosították Etzilburggal a várost. A város nevének szláv, és török eredzetetését sem fogadta el, hanem egy magyar személynévből származtatja.¹⁵⁴

Györffy szerint a honfoglalás korában egy fejedelmi székhely alakul ki Óbudán, amit a Kurszán-vára hagyomány jelez.¹⁵⁵ Óbudát az Árpád-ház mellőzte, miután Kurszánt a bajorok megölték, és jelentőségének további csökkenésével járt az is, hogy I. István 1018-ban megnyitotta a Jeruzsálembé vezető szárazföldi zarándokutat, amely Óbuda kikerülésével Székesfehérváron keresztül vezetett dél felé.¹⁵⁶ Fontos momentum volt a fehéregyházi királyi kápolna megalapítása, amelyet a Victoria-téglagyár telkére helyezett a kutatások nyomán, azzal a kitételrel, hogy feltételezni lehet egy közeli Árpád-kori templom meglétét is.¹⁵⁷ A budai káptalan alapítását Karácsonyi nyomán szintén Péter királyhoz kötötte, de megjegyezte, hogy az alapításról beszámoló krónikás hagyomány valójában Ákos mester, budai prépost műve lehetett, aki a székesfehérvári híradást, ami a XI. századi gesztában lehetett, a budai

¹⁵⁰ Jankovich 1959 63. o., ezt az adatot nem idézi eredetiben, hanem Gárdonyi 1937 21. o. nyomán veszi át.

¹⁵¹ Györffy 1973

¹⁵² Györffy 1973 243-44. o.

¹⁵³ Györffy 1973 243. o.

¹⁵⁴ Györffy 1973 249-251. o., 267-268. o., saját hun mondakörrel kapcsolatos álláspontját lásd Györffy 1993 126. o.-tól. Ez utóbbi munkája az 1948-as művének újrakiadása, kiegészítva egy, a nézeteit helyenként felülvizsgáló tanulmánnyal.

¹⁵⁵ Györffy 1973 251-254. o., ismét jelezni, hogy Kristó 1996 fentebb ismertetett kritikája tükrében ez az állítás nem állja meg a helyét.

¹⁵⁶ Györffy 1973 261-263. o.

¹⁵⁷ Györffy 1973 264-265. o.

káptalannak tett adományokra módosította, és így kerülhetett be I. István a káptalan alapítástörténetébe.¹⁵⁸

Györffy összefoglalásában Óbuda királyi székhelyi státusza fontos szerepet kapott, és ennek egy külön fejezetet is szentelt. III. Béla Esztergom mellett Óbudán látta vendégül a német-római császárt, Barbarossa Frigyeset. A távozása után pedig a visszafelé küldött követei Óbudán (Etzilburgban) találták III. Bélát.¹⁵⁹ E munkájában egyébként Györffy szerint Anonymus azonos volt Péter budai préposttal.¹⁶⁰

Ezt követően Óbudát Imre király eladományozta az óbudai prépostnak, majd II. András visszavette tőle. Ekkor születik meg Óbuda első, 1212. évi határjárása.¹⁶¹ Ez az oklevél két változatban marad ránk, de egyes kutatók szerint mindkét verzió hamisítvány.¹⁶² Györffy Gárdonyi Albert nyomán azt a feltételezést fogadja el, hogy a két hamis oklevél egy eredetiből származik.¹⁶³ Az adományozást követően arról nincs adatunk arról, hogy a város egy része mikor kerül ismét királyi fennhatóság alá, és mikor kezdődik pontosan az óbudai királyi vár építése. Óbuda 1223-ban leégett, Györffy szerint a régi Budavár falait ekkor bontják el a káptalani városrész körül, és ezt követően kezdődik meg az építkezés, ami az 1226-ot követő évre tett.¹⁶⁴

A tatárjárás után Györffy szerint nem hozták rendbe a káptalani templomot, mivel még 1323-ban is romos állapotban lévőnek mondták. Új templomot csak Erzsébet királyné emelt 1330 és 1342 között. A késő Árpád-kori, és korai Anjou-kori Óbuda azonban meglepően kevés figyelmet kapott Györffytől.¹⁶⁵

A Budapest története sorozatnak a második része is tartalmaz Óbudára vonatkozó részeket, de a Kubinyi András által írt szakasz elsősorban Budára koncentrál, és főleg társadalomtörténeti kérdésekkel foglalkozik.¹⁶⁶ Óbuda ismertetését természetesen az 1355. évi határjárással kezdi. A káptalani városrész a régi falnak mondott római vízvezetéktől

¹⁵⁸ Györffy 1973 266-268. o., 339-341. o., az alapítás története kapcsán megint hivatkozik saját 1948-ban írt művére, amit ld.: Györffy 1993 155-161. o.

¹⁵⁹ Györffy 1973 273. o.

¹⁶⁰ Györffy 1973 273. o. A szerző Györffy 1970 lapjain fejtette ki bővebben ez a nézetét, amelyet megismételt a Budapest történetéről szóló munkájában. Azonosítása azonban korántsem vált véglegessé, lásd pl. Kristó 1983-at. A további Anonymus-jelöltekről népszerűsítő formában Csapodi 1978, az azóta eltelt időszak publikációiról tudományos formában Thoroczky 1994, Thoroczky 1995.

¹⁶¹ Györffy 1973 276-279. o.

¹⁶² Hamisnak tartotta Salamon 1878-1885 II. köt. 154-155. o., Salamon 1878-1885 III. köt. 24-25. o., valamint Gárdonyi 1941 24-26. o. Kumoroviz Lajos Bernát igen éles vitába keveredik Györffyyel, ami a Tanulmányok Budapest Múltjából című folyóirat hasábjain jelent meg. A vitát alább ismertetjük.

¹⁶³ Györffy 1973 279. o.

¹⁶⁴ Györffy 1973 280-281. o.

¹⁶⁵ Györffy 1973 312-314. o., sőt a Györffy által írt részek 1997-es újramegjelentetéséből (Györffy 1997) a késő Árpád-kori rész részben, a korai Anjou-kori rész teljesen hiányzik Óbudáról.

¹⁶⁶ Kubinyi 1973

keletre, míg a királyi városrész attól nyugatra terült el. A káptalani település legfontosabb épülete a prépostsági templom volt, amelyet a régi templom mellett építettek fel 1348-49-ben. Eleinte ez a templom Mária nevét viselte, de később ráhagyományozódott a káptalan temploma korábbi patrónusának, Szent Péternek a neve is. A Mária-templom vélhetően egy kisebb Árpád-kori káptalan, a Mária-káptalan helyére épülhetett. A káptalani városrészbe eshetett a ferences templom, és a királynéi várral szemközt lévő Szent László-templom is.¹⁶⁷

A káptalani városrész plébániatemploma, a Margit-kápolna, amely 1355-ben nyerte el ezt a státuszt, a Fehéregyházra vezető út mellett lehetett, Kubinyi szerint talán az óbudai főplébánia helyén. A klarisszák temploma helyét nem ismerte még Kubinyi András sem, helyét valahol déli városrészben kereste. Óbuda déli részén Kurszán vára állt, amelyből ekkoriban szőlőhegy lett.¹⁶⁸

A minket érintő topográfiai kérdésekben további állásfoglalást Kubinyi András már nem tesz, elsősorban társadalomtörténeti szempontból vizsgálja Óbudát, így például az óbudai lakosság rétegeit,¹⁶⁹ a káptalan személyi összetételét,¹⁷⁰ az óbudai apácakolostor társadalmi vonatkozásait,¹⁷¹ az óbudai város vezető rétegét,¹⁷² és Óbuda földesurait.¹⁷³ Ebből a rövid listából is látszik, hogy Kubinyi Andrásnak e műve megírásakor Óbuda egyfajta mellékszínként volt a fővároshoz, Budához képest, hogy megértse, és bemutassa az ott zajló társadalmi, jogi, és történeti folyamatokat.

A régészeti feltárások ismertetése előtt még egy fontos szerző munkásságát kell megemlítenünk. Kumorovitz Lajos Bernát már 1966-ban foglalkozott az Anjouk, és ezen belül főleg Erzsébet királyné építkezéseivel. E cikkében azonosítja az óbudai királynéi várat a református templom telkén feltalált romokkal, felhasználva az 1373-as oklevelet, amely behatárolja egymáshoz képest a klarissza kolostort, a nagy utat, és a királynéi várat.¹⁷⁴ Kumorovitz rendkívül adatgazdag közlése felöleli Erzsébet királynénak csaknem valamennyi magyarországi építkezését, különös tekintettel a forrásokban gazdagabb 1366 előtti időkre.¹⁷⁵ Fontos megfigyelései közé tartozik az, hogy az Erzsébet-féle építkezések építőmesterei nem a királyi udvar familiárisai közül kerülnek ki, hanem az óbudai polgárság soraiból.¹⁷⁶

¹⁶⁷ Kubinyi 1973 11. o.

¹⁶⁸ Kubinyi 1973 12-13. o.

¹⁶⁹ Kubinyi 1973 73-74. o., 148-149. o.

¹⁷⁰ Kubinyi 1973 76. o.

¹⁷¹ Kubinyi 1973 78. o.

¹⁷² Kubinyi 1973 143. o.

¹⁷³ Kubinyi 1973 175-176. o.

¹⁷⁴ Kumorovitz 1966 10. o., az oklevelet lásd Bártfai 81. sz. 88. o., és DL 6136.

¹⁷⁵ Kumorovitz 1966 11-12. o.

¹⁷⁶ Kumorovitz 1966 13-14. o.

Építkezéseinek külön vezetője volt, akit Kumorovitz Corradus mester személyében azonosított.¹⁷⁷

Nagyobb vitát azonban nem ez a munkája, hanem a szintén Óbudával foglalkozó két másik tanulmánya váltott ki, amelyet Györffy György disszertációja kapcsán írt meg. Györffy munkáját még kéziratként ismerte Kumorovitz Lajos Bernát, amikor 1968-ban megvitatták Györffy doktori disszertációját.¹⁷⁸ Kumorovitz Lajos Bernát alaptétele az volt, hogy Óbuda a tatárjárás előtt az ország központjaként funkcionált, és erre fő forrásul Rogerius Siralmas éneke kínálkozik, mivel ő kortárs forrásként értékelhető az eseményekkel kapcsolatban.¹⁷⁹ Kumorovitz szerint annak ellenére, hogy a királyi udvar mozgó életet folytatott, mégis kiemelt jelentősége van azoknak a helységeknek, ahol a fontosabb egyházi ünnepeket töltötték az uralkodók, a tárgyaló korszakban pedig ez a helyszín Óbuda.¹⁸⁰ Ezt a következtetést erősíti meg Rogerius értesülése.¹⁸¹

A királyi székhelyen lévő királyi házra az első adat az 1212. évi adományban olvasható. Kumorovitz szerint az oklevél két fennmaradt példánya kétes hitelű, ám abból elfogadható a királyi ház említése.¹⁸² A királyi ház létezését az is erősíti, hogy 1213-ból keltezhető Doma hiteles oklevele, amely szintén beszámol a királyi curiáról.¹⁸³ A királyi curia meglétére utal Kumorovitz szerint egy peres ügyben 1214-ben kiadott oklevél, ami szintén említi a királyi kúriát, ám helymegjelölés nélkül.¹⁸⁴ Az óbudai királyi vár építése így a XIII. század második évtizedének elejére tehető, noha a bőségesen idézett ásatási eredmények szerint az 1223. évi tűznek régészeti nyomát nem találták.¹⁸⁵ (Óbuda későbbi, tatárjárás kori pusztulásáról Spalato Tamás számolt be).¹⁸⁶

Kumorovitz Lajos Bernát e cikkének folytatásában már Györffy írásának ismeretében ír a kifogásolt oklevelekről, megjegyezve azt, hogy opponensi véleménye gyakorlatilag semmilyen formában nem tükröződött Györffynek a Budapest történetében megjelent tanulmányában.¹⁸⁷ Kumorovitz és Györffy között a lényegi különbség úgy foglalható össze, hogy Kumorovitz már III. Bélától kezdve egy folyamatos királyi jelenlétet feltételezett fel, míg Györffy szerint a királyi központ folyamatos óbudai működését elveti, és

¹⁷⁷ Kumorovitz 1966 20-21. o. Róla bővebben ír Bertalan 2007.

¹⁷⁸ Györffy 1973 345. o., Kumorovitz 1971 7. o.

¹⁷⁹ Kumorovitz 1971 7-11. o.

¹⁸⁰ Kumorovitz 1971 11-23. o.

¹⁸¹ SRH II. köt. 561. o.

¹⁸² Kumorovitz 1971 24-25. o.

¹⁸³ Kumorovitz 1971 24-26. o., az oklevél latin szövegét a jelzett helyen Kumorovitz Lajos Bernát közli.

¹⁸⁴ Kumorovitz 1971 26-27. o., Rendtört I. köt. 42. sz. 628-630. o.

¹⁸⁵ Kumorovitz 1971 34-36. o.

¹⁸⁶ Gombos 1937 II. köt. 4781. sz. 2240. o.

¹⁸⁷ Kumorovitz 1972 7. o.

az elméletébe nem passzoló okleveleket máshova keltezte (pl. Doma oklevelét 1209 és 1213 közé). (Györffy szerint az óbudai királyi központ az 1205-1212. évek közötti időszakot kivéve, amikor is a város a király birtokában volt, nem volt tényleges királyi székhely, hanem csak 1235 után Óbuda visszaszerzésével és az elkezdődő építkezésekkel vált azzá).¹⁸⁸ Kumorovitz az 1212. évi oklevélpár kutatástörténetével kezdte 1972-es tanulmányát, amelyben áttekintette, hogy kik, és mit tartottak a két oklevélről. A kutatás mindkét oklevél hitelét kétségbe vonta, de történeti következtetésekre elsősorban a hosszabb változatot használta.¹⁸⁹ Györffy azonban az eredeti oklevélhez közelebb állónak gondolta az 1212. évi oklevél rövidebb változatát. Kumorovitz szerint a két oklevél a szinte azonos corroboratioja miatt egy scriptorium terméke lehetett. A rövidebb oklevélen található plica (az oklevélnek a visszahajtása) arra utal, hogy az oklevél a királyi kettőspecséttel volt megerősítve.¹⁹⁰ Igen ám, de II. András 1212-ben még nem használt kettős pecsétet, az csak az 1200-as években terjed el, ráadásul az 1212. évi oklevél fentebb említett corroboratioja nem a kettős pecsétre, hanem az egyszerű pecsétre utal. Kumorovitz ezekből a jelekből arra következtetett, hogy az oklevél hosszabb változata készült korábban, és csak ennek nyomán írták meg az eredetit.¹⁹¹

A II. András parancslevelének nevezett oklevél Györffy szerint hamis,¹⁹² Kumorovitz szerint viszont indokolatlan kései, a XIII. század második felében készült hamisítványnak tekinteni. Györffy ugyanis Ákos mester, óbudai prépost hamisítványának véli, de ezt mindössze három dologra alapozza: 1. a káptalant az oklevél a szent királyok alapítványának tartja, 2. az olim szó a régmúltban kiadott (1212. évi) oklevélre vonatkozik, 3. az oklevél civitasnak minősíti Óbudát, ami anakronizmus, mert ekkor csak villa volt. Kumorovitz szerint a szent királyok alapításának megemlítésén kívül semmi nincs, ami Ákos mesterhez kötné a hamisítványt, továbbá az olim szó Györffy félreértette, és saját magának mond ellent akkor, amikor a civitas és villa közötti terminológiai különbségben időkülönbséget lát.¹⁹³

Györffy 1235. évre tett visszaszerző akcióját Kumorovitz szintén nem tartja megtörténtnek. Kumorovitz szerint Györffy érvei nem helytállóak, sőt, az 1355. évi oklevélben szó esik róla, hogy a királyi palota a káptalani városrészre esik, és ezért évi egy arany márkát kellett fizetnie a királynak 1355-ig. Így ez a terület még ekkor is a káptalan

¹⁸⁸ Györffy 1973 276-280. o.

¹⁸⁹ Kumorovitz 1972 8-10. o.

¹⁹⁰ Kumorovitz 1972 11-12. o.

¹⁹¹ Kumorovitz 1972 13-19. o.

¹⁹² Györffy 1973 278-279. o. Az oklevelet lásd: BudOk I. 1936 6. sz. 12. o., Fejér III/I. köt. 127. o.

¹⁹³ Kumorovitz 1972 19-24. o.

birtoka volt, vagyis sosem fosztották meg az 1212. évi (akár hiteles, akár hamis) adományozástól.¹⁹⁴

Györffy 1997-ben megjelent könyvében, amely lényegében az 1973-as tanulmány kiadása, mindössze annyit jegyez meg Kumorovitz Lajos Bernát cikkéről, hogy az elfogult, és téves kritikával él.¹⁹⁵ A törzsszöveg az óbudai vonatkozásokban változatlan az 1973-as megjelenéshez képest.¹⁹⁶

A régészeti feltárások késésben voltak a történeti kutatáshoz képest. A háború után a régészeti ásások elsősorban a lebombázott budai várra koncentráálódtak, és az ötvenes években ott folytak nagyfelületű ásások. Ami Óbudát illeti, ott a helyzet más volt: az ásások lényegében továbbra is kevés adatból voltak kénytelenek kiindulni, éppen ezért volt bizonytalan még az ötvenes években is a különböző óbudai objektumok azonosítása. Az óbudai királynéi vár feltárására azonban már 1949-51 között sor került, amikor a Kálvin utcában lehetőség nyílt az ásások elkezdésére.¹⁹⁷ Az első komolyabb összefoglaló, ami az óbudai emlékeket is tartalmazza, a Magyarország Műemléki Topográfiája sorozatban jelent meg.¹⁹⁸ A műemléki topográfia vonatkozó részét Gerevich László írta meg. A királyi palota építéstörténete kapcsán rendkívül ingatag talajon mozog, mindössze annyit ír, hogy az 1212-1301 között épült.¹⁹⁹ Érdekes, hogy a Györffy-féle Kurszán vára azonosítást egy feltételes Uzaháza-hegye=Kurszán vára helyettesítéssel véli megoldhatónak, mivel az egykor Mátyás-hegyre feltételezett harmadik budai várban a Kartal-nemzetség birtokközpontját látja.²⁰⁰

1956-57-ben a prépostsági templomnál folytak az ásások, immár abban a tudatban, hogy a jövőben eltárandó romok valószínűleg a prépostság maradványai.²⁰¹ A műemléki topográfia prépostságról szóló cikkébe is a Korvin Ottó téri maradványok prépostságként történő azonosítása került be. A leírás alapján azonban román kori romokat az 1957. évi ásások csak a helyszíntől északra találtak, az előkerült templom viszont XIV. századi volt.²⁰²

¹⁹⁴ Kumorovitz 1972 24-27. o.

¹⁹⁵ Györffy 1997 130. o. 116. számú lábjegyzet

¹⁹⁶ Györffy 1997 98-111. o.

¹⁹⁷ Bertalan 1976 32-33. o.

¹⁹⁸ BudMüem II. 1962

¹⁹⁹ BudMüem II. 1962 372-373. o.

²⁰⁰ BudMüem II. 1962. 380-381. o.

²⁰¹ Bertalan 1976 33. o.

²⁰² BudMüem II. 1962 399-400. o., megjegyzendő, hogy a BudMüem II. 1962 401. o. lévő térképen a román kori romok a templomtól keletre, és nyugatra vannak feltüntetve.

A műemléki topográfiába a fentebbi két emléken kívül még Fehéregyházával foglalkozik bővebben, elfogadva a Viktória-téglagyári romok azonosságát az Árpád sírjának helyet adó objektummal.²⁰³

Az óbudai lakótelep építése, és az Árpád-híd építése, valamint az ezzel járó szanálási munkák miatt szükségessé vált ásátások azonban nagy változást eredményeztek a régészeti ismeretanyagban. A hetvenes évek elejétől elindult ásátások irdatlan mennyiségű leletanyagot hoztak a felszínre, és eddig nem ismert objektumok is sikerült megtalálni. Az ásátások fő úttörője Bertalan Vilmosné volt, aki 1973-81 között az óbudai építkezések kapcsán létrehozott múzeumi munkaközösség vezetője is volt egyben. Cikkeinek, és publikációinak a sorozata, (amelyeket részben Altmann Júliával közösen írt), tisztázta Óbuda legfontosabb régészeti topográfiai kérdéseit.

Az első összefoglalóját az 1973-as Budapest Régiségeibe írta, ahol nagyjából jelen voltak már azok a topográfiai elképzelései, amelyeket később csak helyenként módosított. Az óbudai prépostság romjainak megtalálásakor egy románkori faragvány jelezte azt, hogy itt egy XI. századi épületet is feltételezni lehetett, egyébként az addig kiásott romok azonosak az Erzsébet királyné által építtetett, és 1349-ben felszentelt prépostsági templommal.²⁰⁴ A korábbi templom maradványai kapcsán azonban csak feltételezésekbe bocsátkozhatott. Esetleg a Polgár utca, és a Kórház utca sarkánál talált falak, és XI-XII. századi leletek lehetnek azonosak vele. Az itt előkerül kőfaragvány része lehetett a Dercsényi Dezső által Óbudára lokalizált kőfaragóműhely emlékeinek.²⁰⁵

A klarissza kolostor maradványait a Perc utca 1-13 közötti területen feltételezte Bertalan Vilmosné, mivel az Kurszán vára, az óbudai királynéi vár, és a nagy út által behatárolt területen feküdt.²⁰⁶ A Lajos u. 158. szám alatti középkori ház régészeti és műemléki kutatásáról is ekkor számolt be, az objektumot egyébként kereskedőcsarnoknak (apotecarium) véelve.²⁰⁷

A következő nagyobb régészeti összefoglalás a Budapest Régiségei következő, 24/1. számában jelent meg. Az ásátások történetét nagyon röviden összefoglaló cikke mellett,²⁰⁸ Bertalan Vilmosné közli az óbudai klarissza kolostor feltárását is. E cikkében megismétli korábbi azonosítását, vagyis a klarissza kolostor a Perc u. 1-13, a Fényes Adolf utca 25-35, és

²⁰³ BudMüem II. 1962

²⁰⁴ Bertalan 1973 99. o.

²⁰⁵ Bertalan 1973 99-100. o.; a kőfaragóműhelyről lásd Dercsényi 1943.

²⁰⁶ Bertalan 1973 105. o., lásd még erről Jankovich 1958, Fügedi 1959, és Kumorovitz 1966-os írásait.

²⁰⁷ Bertalan 1973 106-107. o.

²⁰⁸ Bertalan 1976

42-50, valamint a Mókus utca 2-12. által behatárolt területen található.²⁰⁹ Az 1971-75 között folyó ásások eredményeképpen megállapítható volt, hogy a kolostor, és a templom nagyjából egy időben, a XIV. század közepén épült, mégpedig három nagyobb ütemben. Mindkét épületen megtalálhatóak voltak egy XVI-XVII. századi átépítés nyomai, amelynél a középkori bontástörmeléket használták fel.²¹⁰ A város visszafoglalása után a középkori szintig kibontották az épület falait, és elplanírozták a környéket, ám faragványait nem a kolostor helyén épült épületekhez használták fel.²¹¹ A templom keleti oldalán egy sokszögzáródású épületet találtak, amely vélhetően az oklevelekből ismert Krisztus Teste-kápolna lehetett, ahová Erzsébet királyné eltemették.²¹²

1976-ban Altmann Júlia is közölt ásásokat az óbudai királyi, később királynéi vár területéről, de lényegében megismételte a Budapest Műemlékeiben állítottakat, vagyis építését 1212-1301 közé tette.²¹³ A várfal építésében különített el két periódust, egy XIII. századit, és egy XIV. századit.²¹⁴ Ugyanő volt az, aki egy kolostorépületet, és egy templomot feltárt, (utóbbit csak részlegesen), és azonosította azt az Óbudán egykor létezett ferences kolostorral.²¹⁵

Ugyanebben a Budapest Régiségei számban közölte Csorba Csaba az óbudai Szent Margit-egyház kutatásáról szóló publikációját, amelyben megerősítette Gárdonyi Albert szűkszavú,²¹⁶ és Kubinyi András jobban megindokolt feltételezését²¹⁷ arról, hogy a Szent Margit-plébánia a mai barokk templom alatt állt.²¹⁸

Bertalan Vilmosné 1982-ben megismételte a klarissza kolostorról szóló publikációját az Acta Archeologica 1982-es számában, német nyelven, és a korábbinál valamelyest bővebben.²¹⁹ Ugyanebben az évben jelent meg a Nagy Lajos, és Erzsébet

²⁰⁹ Bertalan 1976a 269. o.

²¹⁰ Bertalan 1976a 270-271. o.

²¹¹ Bertalan 1976a 271. o.

²¹² Bertalan 1976a 270. o., minden tiszteletünk mellett el kell mondjuk azt is, hogy Bertalan Vilmosné nem minden publikációjához csatolta az oklevelek megfelelő elérését, gyakran csak Bártfai 1935-re hivatkozott. Ahol fontos, ott jelezzük az oklevelek kiadását. Bártfai 1935 89. sz. 90. o., Fejér 400-406. o. hibás latin közléssel, a helyes latin szövegolvasatot közölte Marosi 1982 73-75. o. 32. sz. lábjegyzetben.

²¹³ Altmann 1976 249. o.

²¹⁴ Altmann 1976 250. o.

²¹⁵ Altmann-Szirmai 1976 236-237. o.

²¹⁶ Gárdonyi 1945 580. o.

²¹⁷ Kubinyi 1973 11. o.

²¹⁸ Csorba 1976 257-268. o.

²¹⁹ Bertalan 1982

korabeli Óbudáról szóló cikke,²²⁰ amelyben a klarissza kolostor,²²¹ és a prépostsági templom²²² építészeti emlékeiről is írt, de csak rövidebben.

1984-ben, a Budapest Régiségei következő számában újabb cikkek születtek Óbudáról. Egyfelől napvilágot látott a Fő téri ásatásoknak az előzetes jelentése, amelyben az Erzsébet által épített Mária-templom környékének régészeti feltárását publikálta,²²³ másfelől pedig először tett kísérletet arra, hogy meghatározza az 1355. évi, és az 1437. évi határjárások régészetileg fix pontjait.²²⁴ (Ebben az oklevelekben említett Tompa László házát sikerült például azonosítani).²²⁵ E két cikkén kívül még egy cikk született, amelyben összefoglalta az 1971, és 1981 közötti ásatásokat.²²⁶

Bertalan Vilmosné fő műve valószínűleg az Óbuda középkori topográfiáját bemutató cikk, amely egy konferenciakötetben látott napvilágot. Ebben az írásában összefoglalja mindazt a tudást, amely a hetvenes évek nagyszabású ásatásai révén nyert. Az oklevelekben említett óbudai helyszínek azonosítását (immár pontos oklevél-hivatkozásokkal) ebben a munkájában adta meg a legteljesebb formában.

A káptalani templomokat a Fő tér területén azonosította. A Szűz Mária tiszteletére emelt templomnak több építési periódusa volt: az okleveles adatokból ismert építési kezdet (1348-48 között)²²⁷, majd ezt követően egy második ütem, amikor a templomhoz nyugatról egy tornyot kapcsoltak. Ezt pedig 1483 után az új sekrestye hozzáépítése követte.²²⁸ Az ún. kisebbik Mária-templom feltételezhető maradványai is előkerültek az ásatások folyamán, XIV. századi szintek alól, ami az azonosítást annyiban megkönnyíti, hogy erről a Mária-templomról a XIV. század második felétől elhallgatnak az okleveles adatok.²²⁹ Nem tudni azonban, hogy hol lehetett a budai káptalan Péter temploma.²³⁰ Értesülhetünk arról egy oklevélben, hogy a Mária és a Péter templom egymás mellett állt,²³¹ sőt még 1380-ban is 300 dukátot hagy rá Erzsébet királyné a végrendeletében,²³² 1471-ben a tatárjárás alatt sérültnek mondják,²³³ 1483-ban pedig Mátyás engedélyt kért a pápától arra, hogy a templomot

²²⁰ Bertalan 1982a 205-213. o.

²²¹ Bertalan 1982a 215-217. o.

²²² Bertalan 1982a 213-215. o.

²²³ Bertalan 1984b 393-395. o.

²²⁴ Bertalan 1984a

²²⁵ Bertalan 1984a 420. o.

²²⁶ Bertalan 1984

²²⁷ Bertalan 1985 245. o., MREV II. köt. 146. sz. 128. o.

²²⁸ Bertalan 1985 248. o.

²²⁹ Bertalan 1985 248. o.

²³⁰ Bertalan 1985 248-249. o.

²³¹ MREV II. köt. 146. sz. 128. o.

²³² Bártfai 1935 89. sz. 90. o., Fejér 400-406. o., Marosi 1982 73-75. o. 32. sz. lábjegyzetben.

²³³ MREV III. köt. 333. sz. 208. o.

elbontathassa, és köveit a pálosok fehéregyházi kolostorának felépítéséhez felhasználhassa.²³⁴
A sekrestye alatti XIV. századi falak talán a Péter-templom maradványai lehetnek.²³⁵

A ferences kolostor egyhajós, egyenes szentélyzáródású templomát, és kolostorépületét Altmann Júlia nyomán határozza meg. Teljes feltárás nem történt. A ferences templomtól északra lévő középkori ház ráépült a II-III. századi legiotábor keleti kapujának déli tornyára.²³⁶

A klarissza kolostor kapcsán a már korábban elmondottakat erősíti meg, a kolostor 1340-46 között épülhetett, temploma háromhajós, a főhajó szentélye a nyolcszög öt oldalával záródik. A kolostor körüli telkek, amelyek szerepelnek a különböző okleveles emlékekben, részben rekonstruálhatóak, (a kolostortól nyugatra húzódó Kovács utcához tartozó öt telek ill. házhely).²³⁷ Kovácsi vicus (amely a XIII. században még nem utcát jelentett) a Margit kápolnától délre lehetett.²³⁸ Maga a Margit-kápolna pedig a XVIII. századi plébániatemplom déli oldalán került elő.²³⁹

A Viktória-téglagyár telkén talált kolostort a fehéregyházi pálosokhoz kötötte, de a hitelesítő ásátások során már érdemi falmaradványokra nem bukkantak.²⁴⁰

A királynéi vár maradványaival azonosíthatóak a Gerevich László, és később Altmann Júlia által megtalált részletek a református templom telkén, és környékén. Építését a XIII. század első felére teszik, a XIII. századi palotát pedig 1340 után építették át.²⁴¹ A vár keleti oldalán lévő középkori épületek a IV. századi római erőd bástyáinak a felhasználásával épültek meg, további római kori emlékek kerültek felhasználásra a középkorban a Magyar Lajos utca, és polgár tér középkori házainál, valamint a vár keleti oldalán húzódó észak-déli út keleti oldalán lévő középkori épületeknél.²⁴²

Fontos helyszín volt az óbudai piactér, és a környező házak azonosítása, amelyeknek egy része már a XIII. században is állt.²⁴³ A Lajos utca 158. szám alatt megtalált középkori épületet a Domus apotecarium-mal azonosította Bertalan Vilmosné.²⁴⁴

Az óbudai lakótelep felépülésével a régészeti ásátások száma a nyolcvanas években csökkent, majd a csak a kilencvenes évek második felében, a törvényi szabályozás révén

²³⁴ MREV III. köt. 475. sz. 285-286. o.

²³⁵ Bertalan 1985 249. o.

²³⁶ Bertalan 1985 252-253. o.

²³⁷ Bertalan 1985 257-258. o.

²³⁸ Bertalan 1985 261. o.

²³⁹ Bertalan 1985 260. o.

²⁴⁰ Bertalan 1985 259-260. o.

²⁴¹ Bertalan 1985 261-262. o.

²⁴² Bertalan 1985 262. o.

²⁴³ Bertalan 1985 265-266. o.

²⁴⁴ Bertalan 1985 266-267. o.

emelkedik meg ismét a Budapesti Történeti Múzeumba Óbudáról beáramló középkori leletek száma. Éppen ezért a nyolcvanas-kilencvenes évek szakirodalmát elsősorban az jellemzi, hogy az egyes részkérdéseket tisztázni próbálják, továbbá az elért topográfiai eredményeket a nagyközönség számára bemutassák különböző népszerűsítő célzatú kötetekben. Altmann Júlia 1984-ben közölt román kori kőtöredékeket az óbudai várból, 1992-ben pedig összefoglalta az 1981-1991 között eltelt időszak óbudai kutatásait.²⁴⁵ 1991-ben a braunschweigi kötetben Bertalan Vilmosnéval közösen megjelentették német nyelven is az óbudai ásatások addigi eredményeit.²⁴⁶ Az Óbuda évszázadai című népszerűsítőnek szánt kötetben szintén közösen készítettek egy összefoglalást, amelynek egy jelentős része Bertalan Vilmosné topográfiájára épült.²⁴⁷ Altmann Júlia írt Óbudáról az 1996-os sokszerzős *Medium regni* kötetbe, amely kötetnek az volt a célja, hogy népszerűsítő formában is összefoglalja a milleszázadok évében mindazt, amit a magyar királyok székhelyéről tudhatunk.²⁴⁸

A milleszázadi évi év további terméke volt Györffy György tanulmányának újrányomtatása, változatlan elgondolásokkal.²⁴⁹ A millennium évében jelent meg az a háromszerzős munka, amelyben Kubinyi András írta a középkori, és így az Óbudával foglalkozó részt is.²⁵⁰

A régészeti kutatások terén az utóbbi időben Óbuda egyetlen kérdésesnek tekintett objektuma kapcsán Altmann Júlia, Bertalan Vilmosné, és Kárpáti Zoltán készített egy meglehetősen furcsa felosztású cikket (a rövid cikkbe mindegyik szerző külön cikket írt a saját nevével).²⁵¹ Lényegében a Mária-templomtól északra lévő román kori objektumokkal kapcsolatos ásatások eredményeképpen azonosították az ottani maradványokban a Péter-templomot.²⁵² Ez a templom egy háromhajós, pilléres árkádsorú bazilika lehetett, amely a visszabontott római kori falakra épült.²⁵³ A templom a legkorábbi periódusban, amelyet 1040 körülre tesznek, egyhajós félköríves szentélyzáródású lehetett.²⁵⁴ A templom területén sok helyen megtalálható volt egy égésréteg, amely vélhetően elpusztította a korai objektumot.²⁵⁵ A következő templom építése a kőfaragványok alapján 1070 és 1250 között történhetett, ez

²⁴⁵ Altmann 1984, Altmann 1992

²⁴⁶ Altmann-Bertalan 1991, Altmann-Bertalan 1991a

²⁴⁷ Altmann-Bertalan 1995

²⁴⁸ Altmann 1996

²⁴⁹ Györffy 1997

²⁵⁰ Kubinyi 2000

²⁵¹ Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003

²⁵² Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003 39. o.

²⁵³ Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003 39-40. o.

²⁵⁴ Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003 40. o., 44. o.

²⁵⁵ Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003 41. o.

pedig már egy háromhajós, három félköríves szentélyzáródással bíró székesegyház lehetett.²⁵⁶ A régészeti érdeklődés a kutatás legutóbbi két évtizedében a római romok kontinuitása, és azok középkori kapcsolatai felé fordult, amit elsősorban Póczy Klára munkássága fémjelez.²⁵⁷

Ezzel elértünk a jelenkorhoz, ahol Óbuda kapcsán sajnos gyakrabban esik szó Ósbudáról, mint a megismerhető, és a már megismert emlékekről. Mielőtt azonban ismertetnénk a különböző Ósbuda-elméleteket, szükséges, hogy az óbudai kutatásnak ne csak időbeli hosszmetstetét, hanem az egyes emlékekre vonatkozó keresztmetstetét is adjuk, megkönnyítve ezzel a tájékozódást. Ezek közül először is a legnagyobb vitákat kiváltó Fehéregyháza, és Árpád sírja körüli kutatások összefoglalásával kezdjük.

Fehéregyháza, és Árpád sírja

Valamennyi óbudai objektum között Fehéregyháza, valamint Árpád sírja kapta a legtöbb figyelmet az érthető, és nyilvánvaló emocionális okokból kifolyólag.²⁵⁸ Árpád sírjáról egyetlen forrásunk van: Anonymus. A már idézett helyen kívül nincs más olyan adatunk, amely bármilyen segítséget nyújtana abban, hogy Árpád sírjának hollétét meghatározzuk. Fehéregyházáról Anonymus az alábbiakat állapítja meg: 1. Árpád 907-ben halt meg, 2. kellő tisztelettel eltemették egy kis patak felett, amely kömederben folyik le Attila városába, 3. a magyarok megtérése után a Boldogságos Szűz tiszteletére templomot építenek ott, amelyet Fehéregyházának neveznek el. Az elnevezés nem idegen, három további Fehéregyházáról is tudunk, Segesvár közelében, Mezőkereszttestől délre, valamint Békés megyében Szentandrás, és Öcsöd falvak között.²⁵⁹ Ebből kiderül az is, hogy Árpád sírja nem lehetett az egykori város területén, hanem valahol egy hegyoldalon kellett lennie. Az Óbudával először alaposan foglalkozó Bártfai Szabó László szedte össze azokat az okleveles emlékeket, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy azonosítsuk Fehéregyháza hollétét. 1298. júl. 3.-án Esztergomban adnak ki egy oklevelet, a veszprémi püspökség, és a budai káptalan között a banai egyházzal, és annak tizedéről. Eszerint a banai kápolna elhagyatott helyen van, ahol

²⁵⁶ Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003 41. o., 44. o. A topográfiai térképhez célszerűbb inkább Bertalan 2007 163. o.-t megnézni, ahol már fel van tüntetve a Péter-templom.

²⁵⁷ Póczy 1996, Póczy 2004.

²⁵⁸ A XIX. század végi kutatásban egy fontos mellékszál volt a Németóvár (Deuschen-Altenburg) mellé lokalizált Árpád-sír is, amely szintén sokáig élt lehetséges helyszíneként a köztudatban. A helyszín kapcsán megfogalmazott elméletek nem gyökeresedtek meg a történettudományban, és a téma vizsgálata messzire vezetne mind az óbudai, mind pedig az „ósbudai” témáktól, ezért ismertetésétől eltekintettem.

²⁵⁹ Ezeket idézi Bártfai 1935 14. o.

nincsenek házak, csak egy remete életet élő pap.²⁶⁰ Az 1355. augusztus 16.-án kiadott határjárás szerint a határvonal lejön a hegyről, Fehéregyháza mellett az Esztergomi nagy útra (via magna Strigoniensis).²⁶¹ Ugyanitt a határarkot kettéosztja a nagy út, amely Fehéregyháza elé vezet.²⁶² Azt is tudni, hogy a barátok kerítésének kapuja Fehéregyháza felé néz.²⁶³ 1389. október 29.-én Mária királynő az óbudai klarisszáknak adományozza a 'Krimhelt ferdeje' nevű patakot, amely Fehéregyházától folyik az apácakolostor felé.²⁶⁴ A következő források IX. Bonifác pápától származnak, aki említi a Boldogságos Szűznek az óbudai hegyen lévő egyházát (1399), valamint az Óbuda melletti Fehéregyházát (1400, 1401).²⁶⁵ 1413-ból ismerünk egy oklevelet, amelyben egy Fehéregyházával szomszédos szőlőt adnak el óbudai lakosok.²⁶⁶

A következő oklevél Borbála királyné oklevele 1421-ből, amelyben a Fehéregyház előtt (mellett?) lévő meleg patak által hajtott malmot az apácakolostornak adományozza.²⁶⁷ 1441-ben Baran Miklós folyamodik azért, hogy a szőlőhegyen álló fehéregyházi plébániatemplom adományozásában a pápa által megerősítést nyerjen.²⁶⁸ Mátyás 1480. júl. 23.-áról keltezett oklevelében azt írja, hogy „templom áll alig egy mérföldnyire a királyi birtok szélétől a mezőn, valamikor plébánia volt, most egyedül magaslik a hegyek alján”.²⁶⁹ Ez az oklevél már része Mátyás azon törekvésének, hogy itt pálos kolostort létesítsen. Az alapítás sikerül is, mivel Ulászló 1494-ben VI. Sándor pápához azért folyamodik, hogy a korábbi adományokat a pápa megerősítse.²⁷⁰ Ebben Fehéregyházát Óbuda felett lévőknek nevezik. Perényi nádor oklevele 1510. január 20.-ról szintén említést tesz az Óbuda felett épült pálos kolostorról.²⁷¹

Az okleveles adatok alapján arra következtetett Bártfai, hogy Árpádot az esztergomi nagy út felső oldalán temették el, amelyet már korábban temetőnek használtak az ókori római előkelők. Ez alatt, az út túloldalán folyt a 100 lépésre fakadó forrás vize, ami a kolostor előtt lévő, az óbudai várhoz tartozó malmot hajtotta, és délre fordulva tavat alkotott, amelyet a hagyomány szerint Krimhelt fürdőjének neveztek. Egy olyan kömederben folyt le a víz,

²⁶⁰ Bártfai 1935 15. o., 59-61. o.

²⁶¹ Bártfai 1935 15. o., Fejér IX/2 köt. 370-382. o., Kumorovitz 1976

²⁶² Bártfai 1935 15. o., az oklevél megfelelő pontjait a határjárásból idézi Bártfai 1935 77-83. o.

²⁶³ Bártfai 1935 15. o.

²⁶⁴ Bártfai 1935 15. o., DL 7529. idézi Bártfai 1935 91-92. o.

²⁶⁵ Bártfai 1935 15. o.; BudOk. III./1. 1987 292. sz. 144. o., MVH I/IV. köt., 102. sz. 157. o.; MVH I/IV. köt. 223. o.; BudOk. III./1. 1987 336. sz. 166. o., MVH I/IV. köt. 443. sz. 382. o.

²⁶⁶ Bártfai 1935 15. o., BudOk. III./1. 1987 617. sz. 322. o.

²⁶⁷ Bártfai 1935 15. o., BudOk. III./2. 1987 796. sz. 62. o., Fejér X/6. köt. 415-416. o.

²⁶⁸ Bártfai 1935 15. o., hivatkozik rá Bártfai 1935 132. sz. 104. o.

²⁶⁹ Bártfai 1935 16. o., MHV I/VI. köt. 113. sz. 144-146. o., MREV köt. III. 268-270. o.

²⁷⁰ Bártfai 1935 16. o., MREV IV. köt. 21. sz. 18-20. o.

²⁷¹ Bártfai 1935 16. o., MTT XII. köt. 48. sz. 62-63. o.

amely valószínűleg azonos lehetett az ókori rómaiak által használt vízvezetékkel, és amely a város első részére, a Bécsi kapu tér közelébe vezette a vizet, és az ún. Nagy-árkon keresztül folyt a Dunába.²⁷²

A sírt és környékét eleinte Bana földjének nevezték. Ez azonos lehet Fehéregyházával, mert a két név soha nem fordult elő együtt, noha mindkét plébánia a budai esperességben van. Bana egyébként 1308 után nem fordul elő az okleveles említésekben, noha az bizonyos, hogy a tatárjárást túlélte.²⁷³ Fehéregyháza ugyan létezett még Anonymus előtt is, de 1296 előtt ilyen formában nem említik. (Az István kori említés a hamisított pécsváradi alapítólevélben Györffy szerint nem erre a Fehéregyházára vonatkozik, hanem egy másikra).²⁷⁴ Személyi kötelék is összefűzi a két nevet: egy Péter nevű klerikus 1296-ban Fehéregyháza plébánosa, 1298-ban viszont „sacerdos de Bana”.²⁷⁵

Az oszmán időkben a kolostor elnéptelenedik. Oláh Miklós 1570 körül még építettnek látja. Rasid krónikája beszámol arról, hogy Fehéregyházát földdel feltöltik, és ágyúkat rakatnak rá.²⁷⁶

Az oszmán időszak után a pálosok által kiküldött Terstyánszky László nem találja meg a rend tulajdonát képező Fehéregyház romjai, és tévesen Békásmegyerve lokalizálja a templomot.²⁷⁷ Később nem találja meg a kolostort Hevenesi Gábor, és Katona István sem. Katonai ugyan azonosít néhány pontot, és úgy véli, hogy az óbudai szőlőhegyek mögött, valamelyik forrásnál lesz Fehéregyháza, de pontos helyszínt nem nevez meg.²⁷⁸

1766-ban Kneidiger András első térképén még feltüntet két kápolnát az óbudai kálvária felett, a Bécsi út mentén. Az újabb térképen, amely 1778-ban készült, már eltűnik a „nagy út”, és csak a Bécsi, valamint a Vörösvári út marad, az alsó kápolna helyére pedig téglaegető kerül.²⁷⁹

Csak a XIX. század közepén merül fel újra Árpád sírja, mint egy potenciális nemzeti kegyhely megtalálásának a kérdése. Horvát István előadásain felbuzdulva, az 1840-es

²⁷² Bártfai 1935 16-17. o.

²⁷³ Noha a fent elmondottak honosodtak meg a kutatásban, és így hivatkozik rá pl. Fügedi 1959 27. o., Györffy 1998 634. o., mégis Jankovich 1959 33-34. o. ellene szóló súlyos érveként jegyzi meg, hogy míg Bánya a veszprémi püspök joghatósága alatt állt, addig Fehéregyháza az esztergomi érsek alá tartozó exemptus egyház, és királyi kápolna volt. Művében külön egységnek tekinti a két egyházat. Bertalan 1985 246. o. térképén szintén külön szerepel Bánya, Fehéregyháza, sőt a pálos kolostor is. Ez a térkép egyébként a Budapest története II. kötetének térképmelléklete alapján készülhetett. (Hivatkozását lásd: Kubinyi 1973-nál).

²⁷⁴ Györffy 1997 82. o.

²⁷⁵ Bártfai 1935 17-18 o. 3. sz. lábjegyzet, Gárdonyi 1937 13. o., Györffy 1998 634. o.; BudOk I. 1936 301-303. o., MESTr. II. köt. 390-91. o., Wenzel X. köt. 159. sz. 248-250. o.; HO 310. sz. 372-376. o., BudOk I. 1937 307. sz. 332-341. o.

²⁷⁶ Bártfai 1935 20. o.

²⁷⁷ Bártfai 1935 22. o.

²⁷⁸ Gárdonyi 1937 3-4. o.

²⁷⁹ Bártfai 1935 22-23. o.

években az egyetemi fiatalok kirándulásokat szerveztek a környékre. 1850 nyarán Érdy Mihály a Schwanfelder-malom közelében ásásokat kezdeményezett, miután ott egy pinceboltozatra akadtak. A feltárások során egy XIII. századi kápolna maradványai kerültek elő, amit Árpád sírjának vélt, és Fehéregyházával azonosított.²⁸⁰ Ezt a véleményét elfogadta Réső Ensel Sándor,²⁸¹ és Thaly Kálmán is.²⁸² Thaly, és Nadasdy ásásokat kezdeményez a helyszínen, azonban ezt az osztrák rendőrség már nem engedélyezte, mivel politikai akciót sejtett a háttérben.²⁸³ Thallóczy a kialakult vitában megállapítja azt, hogy az ott megtalált kápolna méretei megegyeznek a veszprémi Gizella-kápolnáéval, valamint a börsönyiével. Így tehát ez nem lehet az a templom, amelyet Nagy Károly építtetett.²⁸⁴ A romok mindenesetre nagyon sokáig Árpád sírjaként maradtak meg a köztudatban, erről árulkodik az is, hogy még Rupp Jakab is ide helyezte.²⁸⁵ Henszlmann vezetésével 1880-ban hitelesítő ásást tartottak a helyszínen, ekkor azonban már más helyszínen keresték Árpád sírját, így elvetették azt, hogy ez a templom Fehéregyháza legyen. Ennek ellenére Havas Sándor még 1882-ben az Archeológiai Értesítőben arról ír, hogy Fehéregyháza Kiscell közelében van, sőt 1890-ben is kitarított véleménye mellett.²⁸⁶ (De a sír fölé emelt kápolnát már nem tartotta azonosnak az Érdy által talált romokkal, hanem valahova Kiscell közelébe helyezte Árpád sírját).²⁸⁷ Mivel helyszínrajzok nem készültek, ezért ennek a romnak a holléte ismeretlen, a Csillaghegyi HÉV-állomás közelében lehet valahol. A templom egyhajós volt, félköríves apszissal, és valószínűleg a középkori Kissing falu templomával lehetett azonos.²⁸⁸

1867-ben ásások kezdődnek a Viktória-téglagyár területén, amelyeket Rómer Flóris vezet. Az ásásokat megtekinti Ferenc József, Andrassy Gyula, és Eötvös József is.²⁸⁹ A templom falai 1869 nyarán kerültek elő, Rómer feltárt egy templomot, hozzá tartozóan egy szentélyt, valamint egy kolostornak a déli, és nyugati falát. Noha felmerült a maradványok megőrzése, nem ez történt, hanem a romok egy részét elbontották, de a szentély falait meghagyták.²⁹⁰ 1881-ben a romokat Szandtner Mátyás óbudai lakos megvásárolta, hogy a

²⁸⁰ Bártfai 1935 23. o., Berlász 1958 605. o.

²⁸¹ Réső Ensel 1862

²⁸² Nadasdy-Thaly 1860

²⁸³ BudMüem II. 1962 502. o.

²⁸⁴ Bártfai 1935 24. o., Thallóczy 1880

²⁸⁵ Rupp 1868 35. o.

²⁸⁶ Havas 1882., Havas 1890

²⁸⁷ Havas 1882 57. o.

²⁸⁸ BudMüem II. 1962 502. o.

²⁸⁹ BudMüem II. 1962 499. o.

²⁹⁰ BudMüem II. 1962 499. o.

kőanyagát felhasználhassa házépítéshez, de a maradványok szétbontása még lőporral is annyira nehezen ment, hogy végül abbahagyatta a bontást.²⁹¹

1884-ben a romok ismét a figyelem középpontjába kerültek, mikor Tholt Titusz, és Némethy Lajos próbaásatást tartottak, melynek vezetését később Henszlmann Imre vette át.²⁹² Némethy szerint ekkor az alapfalak kiemelkedtek még a talajból.²⁹³ A feltárásból hatvan darab boltívborða, és nyolc bordának megfelelő zárókő került elő, továbbá ajtóbélet-kövek. A tulajdonosok így engedték a nagyobb feltárást is, amely napvilágra hozta a kolostorépület nagy részét, a falak helyenként egy méternél is magasabban álltak.²⁹⁴ A falak közötti szénnel, és hamuval kevert talaj arra utalt, hogy a kolostor leégett. A kolostorból előkerült még egy vörösmárvány sírkő-töredék is amely oroszlánon nyugvó páncélos lábat ábrázol, valamint egy ollót ábrázoló címertöredék, amelyről Gárdonyi Albert azt állította, hogy Szabó Benedek címere lehetett, aki egy 1513. ápr. 10-én kelt oklevél szerint misealapítványt tett a pálos kolostor részére, ha a címerét a templom falára felrakják.²⁹⁵ Előkerültek továbbá XVI. század eleji ezüstpénzek is. Henszlmann a boltívborðák alapján a kolostort a XIV. századra keltezte. (Bár Tholt Titusz munkájában még úgy írja, hogy Henszlmann a XV. századra datálta a kolostort).²⁹⁶ Az ásátás azonban nagyon rövid ideig tartott, nem egészen két hétig. 1887. január-február során Zsigmondy Gusztáv ásátott a helyszínen, ekkor készült az egyik általa fölmért alaprajz is.²⁹⁷

1893-ban a téglagyár új gépházát építetett. A gépház a kolostor már feltárt részére került. Ez alkalommal azonban semmilyen feltárást nem történt, az elvégzett munkáról, és pusztításról semmilyen információnk nincs. Hogy mégis lehetett valami, azt Foerk Jenőtől tudjuk, aki az 1910-11. évi ásátások eredményeiről közölt részletek 1923-ban.²⁹⁸ Foerk az ásátáshoz kapcsolódóan három leletet mutató ábrát is idéz, amelyekről azt mondja, hogy 1893-ban találták meg.²⁹⁹ 1911-ben újabb ásátás volt a telken, mivel a gyárat modernizálni akarták. Az új körkemence építésénél Foerk még felleli a szentély déli falait, ám publikációjában azt is megemlíti, hogy maga a kolostor teljesen eltűnt, mivel magasabban feküdt a kerítőfalnál.³⁰⁰ Időközben megváltozott Óbuda arculata is: a korábbi szőlőhegy

²⁹¹ Wekerle 1907 261-262. o.

²⁹² BudMüem II. 1962 500. o.

²⁹³ Bártfai 1935 25. o.

²⁹⁴ BudMüem II. 1962 500. o.

²⁹⁵ Gárdonyi 1937 18. o.

²⁹⁶ Tholt 1886 65. o.

²⁹⁷ Zsigmondy 1887 161. o., a térképet lásd: ArchÉrt 6. 1886 86. o

²⁹⁸ Foerk 1923, BudMüem II. 1962 500. o.

²⁹⁹ Foerk 1923 79. o.

³⁰⁰ Foerk 1923 80. o.

teljesen elnéptelenedett, a telekhatárok jelentőségüket veszítették, és az addig használt kocsutak, amelyeknek egy része a török kor utáni időkből maradt fent, eltűntek a filoxéra-járvány után.³⁰¹ Így még nehezebbé vált a különböző határjáró oklevelekben található pontok azonosítása. 1911-ben egy másik fontos ásatás is zajlott, Hetényi Imre, és Szombathelyi György vezetésével, amelynek az volt a célja, hogy megtalálják az esztergomi nagy utat, mivel Wekerle László, és mások megfigyelése szerint a zöld vetésben egy sárga sáv volt látható a közeli hegyekből. Törekvésük végül sikerrel járt, mivel megtalálták az útnak több részletét, ami segített a Viktória-téglagyár területén talált romok végleges azonosításában.³⁰² Az út déli részén egy kövezett árok volt.

Óbudán három kolostor állt a középkorban: a klarissza, a pálos, és a ferencesrendi. A téglagyári telken fellelt építmény maradványai világosan egy kolostorhoz tartoznak. Sokan vélték a romokat azonosítani a klarissza kolostorral,³⁰³ de egyfelől az oklevelek alapján az azonosítás téves, másfelől a romokat utóbb megtalálták. A ferences kolostorról tudjuk, hogy a város káptalani részén állt, és romjai szintén előkerültek, így további lehetőség hiányában a Viktória-téglagyár területén megmaradt romok azonosak a Mátyás által Fehéregyházán alapított pálos kolostor romjaival.³⁰⁴

A fehéregyházi kolostor, mint Árpád sírja, megosztotta a kutatást, noha utóbb kétségtelenül általánossá vált az a felfogás, hogy ezt a sírt meglelték, így a kutatók további generációinak nincs feladata a romokkal kapcsolatban. Tegyük rögtön hozzá, hogy ennek részben az az oka, hogy már Foerk Jenő publikációja idején nyilvánvalóvá vált, hogy a romok teljesen megsemmisültek.³⁰⁵ Ez csak megerősítést nyert 1978-ban, amikor a régi téglagyár főépülete mellett Csorba Csaba folytatott ásatást.³⁰⁶ Azóta a Viktória-téglagyár is eltűnt, a helyén ma már az Eurocenter nevű bevásárlóközpont emelkedik. Ennek közelében közműépítés kapcsán 1998-ban leletmentő ásatást végzett Facsády Annamária, de az előkerült két középkori falrészlet értelmezhetetlen maradt.³⁰⁷

A feltárt eredmények csak hézagosan ismertek, így a kutatók újabb, és újabb generációiban a megerősítés mellett időnként a kétely is felbukkan. A kutatók közül Salamon

³⁰¹ Wekerle 1907 18. o.

³⁰² Bártfai 1935 27. o. idézi az ásatást ismertető hírlapi cikket is (Budapesti Hírlap 1911. dec. 24.), Bártfai 1936 14-15. o.

³⁰³ BudMüem II. 1962 501. o., a kolostort a klarisszákhoz köti még Némehy 1882, Henszlmann, és Garády 1937 is.

³⁰⁴ BudMüem II. 1962 501. o.

³⁰⁵ Foerk 1923 80. o. Foerk Jenő felmérési rajzában viszont a szentélynek szerepel az átmetszett déli fala BudMüem II. 1962. o.

³⁰⁶ Kaba 1984 481. o. ugyanezzel a szöveggel lásd: RégFüz 32. 1979 113. o. Feltehetően sajtóhiba miatt téves évszámmal: Altmann-Bertalan 1995 199. o.

³⁰⁷ Facsády 1998 133-134. o., Facsády 1999 181-182. o., térképes publikációját ld.: Zsidi 2005 70. o.

Ferenc képviselte azt a véleményt, hogy Árpád sírját nem találhatjuk meg.³⁰⁸ Indoklásának egyik fő érve az, hogy Anonymus megbízhatatlan, képtelenség tehát hiteles forrásként elfogadni azt, hogy Óbuda felett valóban Árpád nyugszik. Kiemeli, hogy Anonymuson kívül egyetlen történeti forrás sem nyilatkozik Árpád sírjáról, nem említi azt sem Bonfini, sem pedig Mátyás oklevelei. Anonymus tudósítását a Szent István kisebbik legendájából történő átvételnek tulajdonítja. Helyesen mutat rá arra, hogy Óbuda meghatározásának kérdésében a királynéi vár megtalálása sokkal fontosabb, mint Árpád sírjának felkutatása. Ez a megállapítása a mai napig helytálló.

Árpád sírjának egyik legtermékenyebb kutatója kétségtelenül Wekerle László volt, aki több helyszínt beazonosítva végül a Viktória-téglagyár helyén megtalált romoknál tette le a voksát. Eleinte a Kapucinus-dombon ásott, ahol azonban csak egy római villa maradványai kerültek elő, utóbb viszont ő azonosítja a Viktória-téglagyár alatti romokat Árpád sírjaként.³⁰⁹ Wekerle utolsó könyvében beszámol arról, hogy számos kérvényt intézett előbb a Műemlékek Országos Bizottságához, majd a kormányhoz, illetve a miniszterelnökséghez, de a válasz mindvégig tartózkodó, vagy elutasító maradt.³¹⁰ A millennium után a pozsonyi csata ezer éves évfordulója közeledtével vett ismét új lendületet, amikor több újságcikket jelentetett meg,³¹¹ majd végül az 1907-es könyvét is. Már-már kétségbeesett hangvételben ostromozza a „szakmát”, régészeket, és történészeket, hogy nem fordítanak kellő figyelmet a kérdésnek, és kitart amellett, hogy az Árpád-kori templom az a pálos kolostor szentélyévé lett átalakítva.³¹² Tagadja azokat a nézeteket, hogy a Viktória-téglagyár telkén talált romoktól északra, vagy délre bármilyen templom létezett volna, ez ugyanis ellentmond a határjárásoknak.³¹³ Ugyanakkor korábbi munkájával ellentétben Árpád sírját még meg nem találnak tartja.³¹⁴ (A korábbi írásával kapcsolatban már Némethy is a kételyeit hangoztatta, ő sem tartotta a megtalált csontvázakat Árpád sírja részének).³¹⁵ Olykor agresszív, és rámenős stílusa, valamint művészeti hozzá nem értése azonban érthető okokból váltott ki ellenszenvet a régészek, és történészek körében.³¹⁶ Noha Wekerle többször

³⁰⁸ Salamon 1882

³⁰⁹ Wekerle 1885, Wekerle 1886

³¹⁰ Wekerle 1907 11. o.

³¹¹ Egyetértés 1905. okt. 28., Egyetértés 1905. márc. 15.

³¹² Wekerle 1907 19. o., ill. u. o. 236-237. o.

³¹³ Wekerle 1907 240. o.

³¹⁴ Vö. Wekerle 1886 17-20. o., ill. Wekerle 1907 19. o.

³¹⁵ Némethy 1884 56. o.

³¹⁶ Garády 1937 253. o.

hangsúlyozottan leírta, hogy Henszlmann nem járt az ásatások területén, ez nem igaz, Henszlmann csak az 1869-es, és 1877-es ásatásokat nem látta.³¹⁷

Gömöri Havas Sándor mindvégig kitartott azon nézete mellett, hogy az Árpád-kori Fehéregyháza valahol a kiscelli trinitárius templom alatt elterülő lapályon található. Ezen véleményét először az Archeológiai Értesítő hasábjain fejtette ki nyilvánosan,³¹⁸ de később több cikkében is megerősítette, és reflektált a Tholt Titusz, valamint a Némethy Lajos által megfogalmazott ellenvéleményekre.³¹⁹ Írásának hangneme szokatlanul erős, azonban Némethy azon cikkére írt bírálata, amelyben azonosítani akart egyes objektumokat a Zimmermann-féle metszeten, jogosnak kell tekintenünk.³²⁰ Fehéregyháza keresésénél az 1355. évi oklevél „finalis lapis” megjelöléséből indult ki, és ezért 1884 folyamán kiásatta a római vízvezeték maradványait, összesen 68 pillért.³²¹

Némethy Lajos ugyanakkor Bonfinivel szemben Thuróczyra hivatkozik akkor, amikor azt állítja, hogy Fehéregyháza nem lehet Nagy Károly alapítása, mert az óbudai prépostság alapításakor Thuróczy kiemeli, hogy ott előtte semmilyen templom nem volt.³²² Nem ért egyet azzal sem, hogy a téglagyári telken található romok a pálos kolostor maradványai, hanem úgy véli, hogy azok a klarissza kolostor romjai.³²³

Nem tudni mi a helyzet egy másik romcsoporttal, amelynek a Viktória-téglagyár területén talált romokkal ellentétben még a helyét sem ismerjük pontosan. Tholt Titusz ezeket a romokat a 3333. helyrajzi számú telken találta meg, és Henszlmann véleményére hivatkozva X-XI. századi épületnek datálta.³²⁴ A romokról megemlékezik Bártfai Szabó László, és Szendrey János is, de közelebbit már ők sem tudnak mondani. Györffy azt írja róla, hogy 1936-ban egy házat építettek a telken, amelynek alapozásánál azonban nem találtak romokat, de azt is hozzáteszi, hogy régészeti ásatás nem történt,³²⁵ az eredeti Árpád-kori templom pedig valahol a megtalált pálos kolostor közelében lehetett. A Budapest Műemlékei nem tud újabb kutatásról 1962-ig bezárólag.³²⁶ Zolnay László tudott a romokról, és azokat a Táborhegyi út 14. számú telekre helyezte, ahová Györffy is.³²⁷ 1977-78-ban ásatás zajlott mind a kolostor,

³¹⁷ Garády 1937 253. o.

³¹⁸ Havas 1882

³¹⁹ Tholt 1882, Némethy 1883

³²⁰ Havas 1885 209. o.

³²¹ Havas 1886 32-33. o., az oklevelet lásd Fejér IX/2. köt. 370-382. o., ill. MTT IV. 165-169. o., továbbá Kumorovitz 1976.

³²² Némethy 1884 54. o.

³²³ Némethy 1882 172. o.

³²⁴ Tholt 1886 65. o.

³²⁵ Györffy 1973 264-265. o., Györffy 1997 83. o.

³²⁶ BudMüem. II. 1962 500. o.

³²⁷ Zolnay 1982 203. o.

mind pedig a Tholt-féle rom területén, de erre Zolnay nem ad hivatkozást, csupán Csorba Csaba szíves közlését lábjegyzeteli.³²⁸ Utóbbiról azóta egy ásatási jelentés látott napvilágot, amelyből kiderül, hogy a mondott telken az 1930-as években lakóház épült, amelynek alapozása során romokat nem találtak. A kertben meghúzott észak-déli kutatóárokban pedig középkori leletanyag nem került elő, csupán néhány római töredék. Az északi szelvényben a bolygatatlan altalajt elérve úgy látták, hogy egy régi vízfolyást, vagy patakmedret vágott át a szelvény.³²⁹ A Tholt Titusz által megtalálni vélt romokról bővebbet azóta sem tudni.

Az 1958-as Budapest Régiségeiben Berlász Jenő publikált egy térképet, amely ismert volt már korábban is. Ez a térkép, amelyet Felkis Antal készített, az Óbuda, és Pesthidegkút közötti határpereskedésnek a dokumentuma, de egy helyen szerepel rajta a *Vestigia Ruderorum Alba Ecclesia* felirat, romszerű rajzok mellett.³³⁰ Berlász ebből arra a következtetésre jut, hogy a térképen szereplő romok Fehéregyházát jelentik, és Fehéregyháza romjai az Üröm-hegyen, az ürömi vasútállomás felett vannak.³³¹ Tévedéseit térképészeti szempontból Hrenkó Pál korrigálta, aki rámutatott arra, hogy a Felkis-féle térkép nem torzít, és a jelzett romok valójában egy nagyméretű római villa romjai voltak.³³²

Összefoglalva a kolostor romjaival kapcsolatos adatokat, Bártfai Szabó László nyomán megállapíthatjuk, hogy azok valóban a Fehéregyháza pálos kolostorának romjai voltak.³³³ Az alternatív helyszínek, mint pl. az Érdy-féle kápolna, a Havas Sándor által javasolt Kiscelltől délre eső terület, valamint Némethy Lajos, és Tholdt József Radl-malom közelében lévő adatai az oklevelek tükrében nem állja meg a helyét. Már Bártfai is azt írja, hogy a Tholt Titusz által megjelölt helyen nem találtak semmit.³³⁴ A fehéregyházi kutatástörténetben azonban nagyon szembetűnő, hogy sem Árpád sírja, sem pedig olyan kora Árpád-kori emlék nem került elő, amelyet azzal kapcsolatba lehetett hozni. Az, hogy a romok teljesen elpusztultak, valamint az, hogy a hivatalos szervek részéről semmilyen látványos megemlékezés végül nem történt meg, sem a millennium, sem pedig a pozsonyi csata évfordulója kapcsán,³³⁵ noha mindkét alkalommal többen is foglalkoztak Árpád sírjának

³²⁸ Zolnay 1982 90-92. o., ill. 114. számú lábjegyzet Zolnay 1982 577. o.

³²⁹ Kaba 1984 491. o. ill. RégFüz 31. 1978. 46. o.

³³⁰ Berlász 1958 603. o.

³³¹ Berlász 1958 604-605. o.

³³² Hrenkó 1976 30-31. o.

³³³ Bártfai 1936 19-20. o.

³³⁴ Bártfai 1934 6. o.

³³⁵ Pedig az Árpád sírja fölé építendő templomról törvény is született, igaz azt becsomagolták a Ferenc József uralkodásának 40. évfordulója alkalmából született 1907. évi XVIII. törvénycikkbe. „I. § A törvényhozás dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József király megkoronáztatása negyvenedik évfordulójának s ezáltal az alkotmány helyreállításának maradandó emlékével való megörökítéseül elhatározza, hogy:

...

kérdésével, csak a szkeptikusokat erősítette. Még Bártfai is javaslatot tesz valamiféle emlékhely készítésére, de végül nem történik semmi.³³⁶ A fehéregyházi azonosítás aligha vitatható, mivel Óbudán a klarissza, a ferences, és a pálos kolostoron kívül más intézményt nem ismerünk, de előbbi kettőről Bártfai helyesen állapítja meg, hogy nem lehetnek azonosak a téglagyári romokkal.³³⁷

Éppen ezért a szkeptikusok, mint például a fentebb idézett Salamon Ferenc, abból indulnak ki, hogy Anonymus adata Árpád sírjára tévedésen alapul, valójában semmilyen Árpád-sírt nem feltételezhetünk ott, az csak Anonymus fantáziájának a terméke. Ezt a nézetet erősíti pl. az is, hogy Bóna István a korai Árpád-kori várak kapcsán Anonymust teljesen megbízhatatlannak tartja, és erről statisztikákat is készített.³³⁸ Makkay János szerint Anonymus elveszett, így a késő középkori hagyományok összemosódtak.³³⁹ Anonymusnak azonban van egy adata, amely a későbbi hagyományokban is felbukkan, hogy ti. a „magyarok megtérése után templomot építettek Fehéregyházán”, ugyanis Mátyás ezzel az indokkal kéri a pálosok Fehéregyházára történő telepítését 1480-ban.³⁴⁰ Makkay arra helyesen mutat rá, hogy az az adat, mely szerint Fehéregyházát Nagy Károly építette, nem Bonfini szüleménye volt,³⁴¹ hanem már lényegesen korábban előfordul, és pedig Francesco Giustiniani velencei követ 1464-es gyűjtésében.³⁴² Garády Sándor a Történetírás nevű rövidletű folyóirat harmadik számában foglalta össze ellenérveit, de meggyőző alternatív helyszínnel nem szolgált.³⁴³ Ő a margitszigeti apácakolostorral hasonlította össze a téglagyári romokat, és arra jutott, hogy méreteikben feltűnően egyeznek, (ugyanakkor pontos, precíz adat nem állt a rendelkezésére).³⁴⁴ Legfontosabb érve az, hogy mind a kolostor, mind pedig a templom már a XIV. század közepétől létezett, így azok semmiképpen nem lehet a lehetnek a fehéregyházi

c) újból felépíti azt a templomot, a melyet Szent István király az óbudai határban Árpád fejedelem emlékére ennek temetési helye fölé emelt volt,...

c) az óbudai határban emelendő templom építésének költségeire s az a körül létesítendő liget és ebben emelendő obeliszk költségeire a telek megszerzési árán felül 600.000 korona; végre ...

A c) pontban említett telek megszerzése végett szükség esetén kisajátításnak van helye.”

³³⁶ Bártfai 1936 20. o.

³³⁷ Bártfai 1936 19-20. o.

³³⁸ Bóna 1998 19-21. o. Az Anonymus-szakirodalom újabb összefoglalását lásd Csapodi 1978, Thoroczkay 1994, Thoroczkay 1995

³³⁹ Makkay 2007 71. o.

³⁴⁰ Az oklevelet idézi: Bártfai 1935 110. o.

³⁴¹ Makay 2006 92. o., Makkay 2007 78. o. Hozzá kell tenniünk, hogy a Habsburg-barát történészek szláv egyeduralmáról (Makkay 2007 76. o.), valamint Simon Pereszről, és az izraeli okkupációról is értekező szerző (Uo. 102. o.) érvelése alig különbözik a modernkori alternatívokétól, vagy a szélsőjobboldali politikusok megnyilvánulásaitól.

³⁴² Ritoókné 1994 320-321. o.

³⁴³ Garády 1937

³⁴⁴ Garády 1937 261. o.

pálos kolostor maradványai.³⁴⁵ Elveti a megtalált címerpajzs Gárdonyi Albert általi azonosítását is.³⁴⁶ A helyszínhez képest valamelyest északabbra helyezi Fehéregyházát, általa is elvetett munkahipotézis volt például a békásmegyeri Pusztatemplom (korábban Weisskirchen) azonosítása Fehéregyházával.³⁴⁷ Döntésében azonban valószínűleg az is közre játszott, hogy a Bécsi úti helyszíntől északra ásatásokat folytatott, ahol feltár XI-XII. századi egy temetőt, illetve számos középkori eredetű falra bukkant, amelynek csekély volta azonban nem adott neki lehetőséget további értelmezésre.³⁴⁸

A kevésbé szkeptikusok szerint Fehéregyháza, és Árpád-sírja valahol a megtalált pálos kolostorrom közelében lehettek, így pl. Györffy György is így foglal állást.³⁴⁹ Azt ugyanis a legtöbb kutató elismeri, hogy a Viktória-téglagyár területén talált romok legkorábban a XIV. századból származnak, és nincs olyan régészeti információnk, amely megengedné a megtalált épület korábbi keltezését. Ugyanakkor az Árpád-kori leletanyag hiánya csak a kolostor területén tetten érhető, a közelben pl. Garády Sándor feltárt XI-XIII. századi temetkezéseket, és sikerült középkori épületfalakra is bukkannia.³⁵⁰ Dénes József, aki legutóbb publikált a témában, hasonló nézeteket vall, hogy ti. valójában Árpád sírját még nem találta meg a kutatás, maga a régi kápolna, és a sír valahol a Hortenzia közben található, a téglagyári romok feletti lapályon.³⁵¹ Noha az az érve, hogy a királyi kápolnák csak egy lapos, ámde kiemelkedő helyen lehettek, nem általánosítható, az az összehasonlítás azonban, amelyben arra utal, hogy Taksony fejedelem, valamint Levente (I. András, valamint I. Béla testvére) temetkezése kapcsán tesz, figyelemreméltó.³⁵²

Mindebből úgy tűnik, hogy bár Fehéregyháza pálos kolostora valóban előkerült a Viktória-téglagyár, ill. a mai Eurocenter helyén, sem Árpád sírja, sem pedig a Banának nevezett Árpád-kori objektum nem került még elő.

³⁴⁵ Garády 1937 256. o.

³⁴⁶ Garády 1937 260. o.

³⁴⁷ Garády 1937 266. o.

³⁴⁸ Garády 1937 269. o., Garády 1943 234-244. o.

³⁴⁹ Györffy 1997 83. o.

³⁵⁰ Garády 1943 234-244. o.

³⁵¹ Dénes 2005, Dénes 2007

³⁵² Képes Krónika 58. o.: „Egyébként ugyanezekben a napokban meghalt Levente, aki ha tovább élt volna, és elnyeri a királyi hatalmat, kétségtelen hogy az egész Magyarországot megrontotta volna a bálványimádó pogánysággal. S mivel Levente nem katolikus módra élt, ezért Taksonyfalva mellett, a Dunán túl temették el, ahol – mint mondják – nagyapja, Taksony pogány módjára nyugszik.”

ugyanezt lásd: SRH I. 343-344. o. „Leuente vero in eisdem diebus mortuus est, qui si diutius vixisset et regni potestatem obtinisset, sine dubio totam Hungariam paganisma ydolatria corrupisset. Et quia Leuente catholice non vixit, ideo corca villam Toxun ultra Danubium est sepultus, ubi iacere dicitur Toxun avus eius more paganismo.”

Az óbudai klarissza kolostor

Az óbudai klarissza kolostort Erzsébet királyné, Károly Róbert felesége, és Nagy Lajos király édesanyja alapította 1334-ben.³⁵³ Ez az engedélyezés éve lehetett, 1346-ból ugyanis további két oklevelet is ismerünk, melyek közül az egyik egy pápai oklevél, amelyben az alapítást jóváhagyja,³⁵⁴ a másik pedig a Padovából a ferencesrendi generális által címzett oklevél, amelyben a magyarországi tartományfőnököt a toborzásra utasítja.³⁵⁵ Az apácakolostorhoz a Krisztus Teste kápolna csatlakozott, ahol Erzsébet királynét a végrendelete szerint eltemették.³⁵⁶ Károly Róbert özvegye idején a kolostor gazdag adományokkal gyarapodott, és fokozatosan megszerezte az épülete körül elterülő telkeket, és földeket. 1353-ban Erzsébet királyné hat telket vásárolt a kolostor részére.³⁵⁷ 1355-ből ismert Magyar Pálné Gelsei Margit birtokadománya a kolostor részére,³⁵⁸ 1360-ban Mórcsuk mester, a királyné főlovászmestere,³⁵⁹ 1402-ben Domonkos bán fia Miklós özvegye Anna tesz adományokat a kolostornak.³⁶⁰ 1380-ban Mária királyné nekik adja a kolostorhoz folyó Krimheltferdeje nevű patakot.³⁶¹

Az óbudai klarissza kolostor lett a magyarországi klarissza kolostorok központja. 1380 körül egy nagyobb átépítés történt a kolostorban, vélhetően az elhunyt anyakirályné temetkezésével összefüggésben.³⁶² 1529-ben a kivonuló törökök felgyújtották Óbudát, a kolostorépület és a templom nyugati fele ezért súlyosan megsérült. A karzat boltozatának beomlása miatt ezt a teret egy fallal osztották ketté.³⁶³ A megoldás csak ideiglenes volt, 1541-ben ugyanis az újabb török támadás következtében a kolostort az apácák felhagyták.³⁶⁴

Rupp Jakab a kolostor helyét nem tudta pontosan megmondani, valahol a nyugati városrészben kereste azt.³⁶⁵ Salamon sem tud többet mondani a klarissza kolostorról, minthogy a Duna partján lehetett valahol, de nem a hegyek alatt.³⁶⁶ Havas Sándor a klarissza

³⁵³ Altmann-Bertalan 1995 189. o., Fejér VIII/3. köt., MREV II. köt. 54. sz. 86. o.

³⁵⁴ Fejér IX/1. 394. o. CCXXV.

³⁵⁵ AO IV. 364. 611-612. o.

³⁵⁶ Bertalan 1994 167. o., Altmann-Bertalan 1995 194. o., Bártfai 1935 89. sz. 90. o., Fejér 400-406. o., Marosi 1982 73-75. o. 32. sz. lábjegyzetben.

³⁵⁷ AO VI 80-81. o.

³⁵⁸ AO VI. köt. 44. sz. 80-81. o.

³⁵⁹ Bertalan 1994 159. o.

³⁶⁰ Bártfai 1935 98 sz. 94-95. o.

³⁶¹ DL 7529. idézi Bártfai 1935 91-92. o.

³⁶² Bertalan 1982a 209. o., Bertalan 1994 167-168. o.

³⁶³ Bertalan 1984 168. o.

³⁶⁴ Bertalan 1984 168. o.

³⁶⁵ Rupp 1868 31. o.

³⁶⁶ Salamon 1878-1885 II. köt. 338-339. o. 4. sz. lábjegyzet

kolostort a Viktória-téglagyár területén kiásott romoknak vélte.³⁶⁷ Ehhez a véleményéhez csatlakozott Lux Kálmán is a Lechner Jenő-féle Budapest Műemlékeiben.³⁶⁸ Garády Sándor ugyan megpróbálta bizonyítani, hogy a klarissza kolostor romjai valójában a Viktória téglagyárnál megtalált romok, amelyet többek között a margitszigeti apáca kolostorhoz hasonló formai jegyek alapján,³⁶⁹ az ottani épület XIV. század közepi keltezése alapján,³⁷⁰ illetve egy Tholt Titusz által talált lópatkó nyomán, amit az ásató annak idején kovácscímernek gondolt, és a klarissza kolostor pedig egy oklevél alapján a Kovács utca közelében állt.³⁷¹ Azonban a XIV. századi keltezése a feltárt romok, és a kőanyag ellenőrzése nélkül nem áll biztos lábakon, a megtalált lópatkó sem feltétlenül utal a kovácsokra, és nem biztos, hogy címer volt. Garády Sándor azzal is érvelt, hogy az apáca kolostor számára 1359-ben eladott telkek összértéke 7-8 forint volt, míg egy 1375-ös oklevélben szőlőket 100 forintért adják el, arra utalhat, hogy ezek a telkek a közhiedelemmel ellentétben nem az óbudai középkori város területén álltak, hanem valahol a város szélén, esetleg azon kívül, ahol értéktelen földek voltak.³⁷²

Az a tény, hogy a Mária királyné által az apácáknak adott Krimheltferdeje nevű patak Fehéregyháza felől a városba, az apácákhoz folyt, azt mutatja, hogy semmiképpen nem lehetett a Viktória-téglagyár alatti rom az apácáké, mivel attól nyugatra hegyek vannak, egy patak pedig nem tud arra folyni.³⁷³ Gárdonyi azzal is érvel a téglagyári romok ellen, hogy 100 apáca nem férhetett be egy olyan méretű templomba, amilyen ez a rom volt,³⁷⁴ de Garády szerint a hasonló méretű margitszigeti létesítményben hetven apácát helyezett el Erzsébet királyné.³⁷⁵

A kolostor első módszeres azonosítását Jankovich Miklós kísérelte meg, aki felhívta a figyelmet az újkori forrásokból Csáky Franciska, és a Zichyek levelezésére, amelyek alapján a régi sörfőzde közelébe lehetett helyezni azt.³⁷⁶ Ekkor még tévesen az óbudai zsinagóga alatti területre gondolt, mert a zsinagóga falait középkori eredetűnek gondolta.³⁷⁷ Jankovich

³⁶⁷ Havas 1885 209. o.

³⁶⁸ Lechner 1924 65-66. o.

³⁶⁹ Garády 262. o.

³⁷⁰ Garády 256. o.

³⁷¹ Garády 1937 260. o.

³⁷² Garády 1937 264. o.

³⁷³ Gárdonyi 1937 12-13. o.

³⁷⁴ Gárdonyi 11. o.

³⁷⁵ Garády 1937 261. o.

³⁷⁶ Jankovich 1958 487-492. o.

³⁷⁷ Jankovich 1958 495-496. o.

módszerét Fügedi elfogadta, viszont a helyszínt nem, szerinte ugyanis a klarissza kolostor nem a zsinagóga alatt, hanem azzal szemben lehetett.³⁷⁸

A klarissza kolostor végleges azonosítása Bertalan Vilmosné nevéhez fűződik, amit 1973-ban publikált.³⁷⁹ Egy 1373-as oklevél szerint, amelyben Szalai Tamás óbudai polgár, és felesége Margit eladják 26 ekényi szántójukat a klarissza kolostornak, amely Kurszán vára, és a királynéi vár között terül el.³⁸⁰ Ez, valamint a megtalált római út lehetővé tette az objektum identifikálását. Bertalan Vilmosné az 1971-ben a Perc utcai ásások során megtalált romok területére az egykori klarissza kolostort.³⁸¹ A feltárás után a romokat konzerválták, és jelenleg is megtekinthetőek.

Az óbudai ferences templom

Az óbudai ferences kolostor holléte sokáig szintén ismeretlen volt, mivel a kolostorról kevés történeti adat maradt fent. Alapításának idejét nem tudjuk pontosan megmondani, első említése 1298-ból származik.³⁸² A kolostor szervezetileg a székesfehérvári őrséghez tartozott.³⁸³ 1358-tól ők végezték a klarissza apácák lelkigondozását is.³⁸⁴ Az 1355. évi határjáró oklevél szerint a ferences kolostor a város szélén található.³⁸⁵ A kolostor jelentősége akkor nőtt meg, amikor 1444 után az obszerváns, és a konventuális ferences ág kettévált, és a budai valamint a pesti ferences kolostor az obszervánsokhoz került. Ezt követően az óbudai kolostor a rend konventuális szárnyának központjaként funkcionált.³⁸⁶ 1526-ban megsérült, olyannyira, hogy 1533-ban is még lakhatatlan volt, 1541 után pedig megszűnt.³⁸⁷

³⁷⁸ Fügedi 1959 20-21. o.

³⁷⁹ Bertalan 1973 105. o.

³⁸⁰ Bártfai 1935 88. o., valamint DL 6163.

³⁸¹ Bertalan 1976 269-270. o.

³⁸² Altmann 1994 140. o., Altmann-Bertalan 1995 165. o.; Bártfai 1935 23. sz. 59-61. o., HO 310. sz. 372-376. o., BudOk I. 1937 307. sz. 332-341. o.

³⁸³ Altmann 1994 141. o.

³⁸⁴ Bártfai 1935 62. sz. 83. o., Fejér IX/VII. köt. 107. sz. 160-171. o.; Kubinyi 1973 160-161. o., Altmann 1994 141. o. A felsorolt hivatkozások mind 1358-ra teszik az oklevél keltezését, csak Bártfainál olvasható valamiért 1357.

³⁸⁵ Altmann-Bertalan 1995 165-166. o., Fejér IX/2. köt. 370-382. o., ill. MTT IV. 165-169. o., továbbá Kumorovitz 1976.

³⁸⁶ Kubinyi 1973 160-161. o., Altmann 1994 141. o.

³⁸⁷ Altmann 1994 141. o.

Az óbudai ferences kolostor hollétét először Gömöri Havas Sándor próbálta meg meghatározni akkor, amikor Flórián-tér közelébe lokalizálta.³⁸⁸ Bártfai Szabó László az óbudai dohánygyár területére, ill. a református lelkészlak helyére lokalizálta a kolostort, mivel annak szerinte a város belterületén, a káptalani részben kellett állnia. Kneidinger András 1766. évi térképe alapján a kapu a Flórián térre nyíltak.³⁸⁹ A mai kutatás a ferencesek templomát a Vöröskereszt utcában megtalált romokkal véli azonosítani.³⁹⁰ A Vöröskereszt utcában található romok azonosításában a már ismert régészeti tények segítettek: a romok valóban a város határában vannak, tőle északra a város területe nem épült be a középkorban. Ugyanakkor a kolostort teljes egészében az ásatóknak feltárnia nem sikerült.³⁹¹ Altmann Júlia szerint az azonosítás kapcsán egyetlen kérdőjel felmerül: az épületegyüttes feltárt részein nincs nyoma bővítésnek, holott a nem túl méretes templom-, és kolostorépületet biztosan bővítették akkor, amikor az a konventuálisok központjává vált.³⁹² A feltárt romok jelenleg is láthatóak.

Az óbudai prépostság

Az óbudai prépostság már régóta vita tárgya a kutatók között. A később országos hiteleshellyé váló káptalannak az alapítástörténete csak egyike volt a felmerülő problémáknak.

Az alapítás valószínűleg Péter király érdeme volt, bár a krónikás hagyomány Szent István alapítását őrizte meg.³⁹³ Györffy György szerint az alapítástörténet Ákos mester tollából született meg, és az ő nyomán vették át a történetírók.³⁹⁴ Karácsonyi János érdeme volt az, hogy észrevette a lengyel krónikában azt a helyet, amely Péter királynak tulajdonította a káptalan alapítását.³⁹⁵ Ugyanakkor Karácsonyi elképzelését nem mindenki fogadta el, Fügedi Erik szerint a Gallus-krónika adatai nem vonatkoztathatóak Óbudára.³⁹⁶

³⁸⁸ Havas 1885 325. o.

³⁸⁹ Bártfai 1935 47. sz. oklevélhez fűzött jegyzet 72. o., Bártfai 1935 32. o. 2. sz.

³⁹⁰ Altmann-Szirmai 1976 237. o.

³⁹¹ Altmann 1994 137-142. o., Altmann-Bertalan 1995 166. o.

³⁹² Altmann 1994 142. o.

³⁹³ Györffy 1973 266. o.

³⁹⁴ Györffy 1993 155-161. o., Györffy 1973 266-268. o., 339-341. o.

³⁹⁵ Karácsonyi 1897 294-297. o.

³⁹⁶ Fügedi 1959 18-19. o., valamint 44. o. 64. sz. lábjegyzet.

A prépostság javára még I. László adott 360 penzát, majd 1148-ban II. Géza adományozta Gézavására vásárvámját, illetve a pesti és a kerepesi rév vámját.³⁹⁷

Az óbudai prépost később az országos főméltóságok sorába emelkedett, és a XIII. század fordulójától jellemző az is, hogy az óbudai prépost egyben a királyi kancellária vezetője is. Mindezt elősegítette az is, hogy Óbuda fokozatosan királyi székhellyé vált.³⁹⁸

A III. Béla korát követően Imre király odaadta az óbudai prépostnak a várost, majd 1205-ben II. Endre ezt visszavette, és csak 1212-ben adta vissza a várost, és annak jövedelmeit az óbudai prépostságnak.³⁹⁹ A királyi székhelyi funkció ennek ellenére nem változott, amint az Rogerius híradásából, valamint a király gyakori óbudai tartózkodásából kiderül.⁴⁰⁰ Sőt, a prépostság egészen 1355-ig birtokolta a várost, a király pedig minden évben egy aranymárkát fizetett bérleti díjként.⁴⁰¹

Rupp Jakab, Budapest helytörténetének első összefoglalója még nem ismerte a prépostság pontos helyét.⁴⁰² Az óbudai káptalan meghatározásában sokáig csak az 1355. évi határjárás segített, ami leszűkítette a káptalani templom lehetséges helyét, ugyanakkor nem tette lehetővé azt, hogy idejekorán megkülönböztessék a királyi vár, és a káptalani templomok romjait. 1908-ban kerültek elő a Kálvin utcában a királynéi vár romjai, melyet azonban akkor Lux Kálmán még a prépostság romjainak vélt.⁴⁰³ 1923-ban egy poligonális apszis részlete, és a korábban előkerült épülethez kapcsolódó falmaradványok kerültek elő.⁴⁰⁴ Lux Kálmán véleményéhez Garády Sándor is csatlakozott,⁴⁰⁵ majd szintén Lux nyomán Szőnyi Ottó is, a Lechner-féle Budapest Műemlékeiben. Az előkerült maradványokat a prépostság romjaiként azonosította.⁴⁰⁶ Garády véleményét az előkerült építészeti emlékekre alapozta, amelyek három építési periódust határoztak meg: egy 1180 körülit, egy XIII. század huszas éveit, és egy 1270-es évekbeli korszakot.⁴⁰⁷ A református lelkészlak ugyanis a káptalani területre esett, mivel a vízvezetékek nem a Flórián tértől északra értek véget, hanem lehúzódtak egészen a Királydombig, (vagyis a későbbi Kurszán váraként előkerülő katonai

³⁹⁷ BudOk I. 1936 1. sz. 3-4. o.

³⁹⁸ Györfly 1997 98. o.

³⁹⁹ Györfly 1997 103. o.

⁴⁰⁰ Kumorovitz 1971 8-11. o.

⁴⁰¹ Kumorovitz 1972 26-27. o. Györfly György másképp látta a dolgokat, amint város kutatástörténetéről szóló részben hosszabban kifejtettük. Bár az ő elgondolásai elterjedtebbek, meglátásunk szerint ebben az esetben az oklevelek Kumorovitz Lajos Bernát állításait támasztják alá, amit jól mutat az is, hogy Györfly érdemi cáfolatra nem vállalkozott.

⁴⁰² Rupp 1868 16-17. o.

⁴⁰³ Lux 1916. 3-5. o., Bertalan 1976 32. o.

⁴⁰⁴ Csemegi 1943 2-3. o., Bertalan 1976 32. o.

⁴⁰⁵ Lux 1916 9-12. o. Garády 1939 80-81. o., Bertalan 1976 32. o.

⁴⁰⁶ Lechner 1924 4950. o.

⁴⁰⁷ Garády 1939 80. o.

amphiteátrumig).⁴⁰⁸ A királynéi várat Garády kizárta, mert a káptalani területre esett volna, ezért zárta ki a klarissza kolostort, és a Margit-egyházat is. Ezek kizárása után, valamint az építészeti emlékekből leszűrt tanulságok alapján úgy vélte, hogy a romok megegyeznek a prépostság romjaival.⁴⁰⁹ Ugyanezen romokat a klarissza kolostorral vélte azonosnak Bártfai Szabó László.⁴¹⁰

Azt, hogy a prépostság romjai valóban a prépostság romjai, és nem valamely más épületé, elősegítette, hogy a Kálvin utcában lévő romokat a királyi várral azonosították.⁴¹¹ Így a káptalan romjai csak a Fő téren feltárt maradványok lehettek. Ezt egyébként határozottan Bertalan Vilmosné írta le először a Budapest Műemlékei II. kötetében.⁴¹² Az akkor még nem teljesen feltárt, részben a pincékben lévő objektumot egy háromhajós, álkerezhajóval rendelkező csarnoktemplomnak írta le.⁴¹³ Ez a templom lehetett az, amelyik két oklevél szerint (1348, és 1349) frissen felépült.⁴¹⁴ A épülettől északra románkori maradványok voltak megtalálhatóak.⁴¹⁵ Ezeket a románkori maradványokat ekkor még csak feltételeesen, később már határozottabban kötötték az óbudai káptalan Péter-templomához.⁴¹⁶ A töredékes régészeti emlékek alapján ez az azonosítás sokáig nem volt biztos, de végül 2003-ban Bertalan Vilmosné harmadmagával publikálta a Péter-templommal kapcsolatos feltárásokat.⁴¹⁷ Ennek alapján egy háromhajós, pilléres árkádsorú bazilika került elő, amelyet zömmel visszabontott római kori épületekre alapoztak. Ennek az épületnek volt egy altemploma is.⁴¹⁸ Ez a templom végleges formája volt, amelyet megelőzött egy egyhajós kisebb templom megléte is. Az építési periódusok alapján három nagyobb szakasz képzelhető el: egy korai, egy 1070 utáni, majd egy 1150 körül valószínűsíthető korszak.

⁴⁰⁸ Garády 1939 80. o.

⁴⁰⁹ Garády 80-81. o. Garády egyébként mind a Kálvin utcai romokat, mind pedig a Fő téri romokat a prépostság maradványainak vélte.

⁴¹⁰ Bártfai 1935 32. o. 2. sz. lábjegyzet.

⁴¹¹ Csemegi 1943 6-8. o., BudMüem II. 1962. 374. o.

⁴¹² BudMüem II. 1962. 399. o.

⁴¹³ BudMüem II. 1962. 400. o.

⁴¹⁴ MREV II. köt. 146. sz. 128. o., MREV 149. sz. 130. o.

⁴¹⁵ BudMüem II. 1962. 400. o.

⁴¹⁶ Bertalan 1985 248-249. o.

⁴¹⁷ Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003 39-45. o.

⁴¹⁸ Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003 39-40. o.

Az óbudai királyi, majd királynéi vár

Az óbudai királyi, majd királynéi vár legalább annyira ellentmondásos kutatástörténettel bír, mint az óbudai káptalan, aminek részben az is volt az oka, hogy a korai kutatástörténet a királyi vár maradványait egy ideig a káptalanéval azonosította. Nem meglepő, hogy az alternatív nézetek, amelyeket később idézünk, olykor igen zavaros képpel rendelkeznek az óbudai királyi vár kutatásának eredményeiről. Ennek a fentiekén kívül az is volt az oka, hogy a feltárások már igen korán, de igen kis területen kezdődtek el.

Rupp Jakab összefoglalásában még a kiscelli dombra helyezte a királynéi várat, amit az 1355. évi határjárás alapján tett meg.⁴¹⁹ Salamon Ferenc két helyszínt jelöl meg, mivel az 1355. évi oklevél alapján, úgy véli, hogy a királynéi vár „oldalt feküdt” Óbudától. A vár vagy a kiscelli dombon feküdt, vagy a Királydomb helyén volt. Előbbit túl messzinek találta, így végül a Királydomb-ban sejtette meg a királynéi vár maradványait, a valamikor katonai amfiteátrum helyén.⁴²⁰

1908-ban Lux Kálmán, majd 1923-ban, és 1934-35-ben Nagy Lajos ásott a Kálvin utcai helyszínen.⁴²¹ A romokat azonban akkor még az óbudai káptalan romjaival azonosították, ugyanis ekkor került elő a református parókiával szemközt egy nyolcszögzáródású apszis.⁴²² Csemegi József azonban már nem tartotta a prépostság romjainak az előkerült objektumokat, mert azok a XIII. századból voltak, és rögtön a római kori kultúrréteg felett, ami egyértelművé tette számára, hogy a romok nem lehetnek a XI. században épült prépostság maradványai.⁴²³ Nem tartotta a romokat a prépostság maradványainak Gárdonyi Albert sem.⁴²⁴

1949-51-ben további ásatások folytak itt,⁴²⁵ majd az óbudai lakótelep szanálásával kapcsolatos munkák miatt 1974-től kezdődött kutatás a Kálvin utcai telkeken, amelyek tovább gyarapították az óbudai várról alkotott ismereteinket.⁴²⁶

Az azonosításnak a legfontosabb eszköze az 1355. évi határjáró oklevél volt, amely azonban közvetlenül a várról nem emlékezik meg, a várhoz vezető útról azonban igen, és

⁴¹⁹ Rupp 1868 4-6. o.

⁴²⁰ Salamon 1878-1885 II. köt 481-482. o.

⁴²¹ Lux 1916 3-5. o., Csemegi 1943 1. o., BudMűem II. 1962. 374. o., Altmann 1976 249. o.

⁴²² Garády 1937 249. o., Garády 1939 80-81. o., BudMűem II. 1962 374. o., Havasi 2006. 222. o. Csemegi 1943 1-5. o.

⁴²³ Csemegi 1943 6-8. o., Kumorovitz 1971 34-35. o.

⁴²⁴ Gárdonyi 1937 4-8. o.

⁴²⁵ BudMűem II. 1962. 374-375. o.

⁴²⁶ Altmann 1976 249-250. o.

arról tudósít, hogy a vár előtt az út levezet a Dunához.⁴²⁷ A különböző lehetséges építési periódusok írásos azonosításának kísérlete azonban még elég bizonytalan a különböző publikációkban.⁴²⁸

A történelmi kutatás elsősorban azt járta körül, hogy mely időszakokban beszélhetünk Óbudáról, mint királyi székhelyről. Györffy György elmélete arról, hogy itt Kurszán fejedelmi központot rendezett be, nem állja meg a helyét, ezért a szakirodalomnak ez a közlése tévesnek tekinthető.⁴²⁹ A magyar királyok több nagybőjtöt is óbudai házukban tartottak meg, ettől,⁴³⁰ ettől kezdve számíthatjuk Óbuda, illetve a budapesti térség központi szerepének erősödését. Imre király 1198-as adományozása tekinthető egy olyan határpontnak, amely elválaszthatja egymástól az esztergomi, és az óbudai királyi központot,⁴³¹ noha az is kérdéses, hogy a korabeli Európában egyáltalán beszélhetünk-e állandó királyi központról.⁴³² (Ebben az évben történt meg az esztergomi királyi palota eladományozása). A vár szerepéről a történelmi kutatás ismét megoszlik: Györffy György szerint III. Béla, majd Imre uralmától 1205 körül volt csak királyi vár Óbudán, Imre azonban eladományozza a prépostnak a várost, amit II. András vesz vissza rövid időre, így ekkor nem funkcionálhatott királyi székhelyként.⁴³³ A királyi székhelyről 1235 után beszélhetünk, amikor IV. Béla visszaszerzi a préposttól az óbudai várat. Kumorovitz Lajos Bernát jogos kritikája után azonban ez az elképzelés sem állja meg a helyét: Óbudát már III. Béla korától kezdve fokozatosan királyi központként kezeli a kortárs közvélemény,⁴³⁴ és hiába kerül vissza a város a prépost tulajdonába, 1355-ig a mindenkori magyar király évi egy arany márkát fizet a királyi vár káptalani területen történő birtoklásáért. Nem igazolható az sem, hogy 1235 után itt egy visszaszerző akció volt, sem az, hogy a Györffy által kifogásolt években itt nem volt királyi központ.⁴³⁵

Az Anjouk alatt Óbuda szerepe átalakul, és Nagy Lajos 1343-as adománylevelével a mindenkori magyar királynék tulajdona lesz az itteni királyi vár.⁴³⁶

A királyi vár valamikor a XIII. század első felében épült ki, az északi felén egy szentéllyel, amelynek korai megtalálása okozta azt a zavart, hogy összekeverték a prépostság

⁴²⁷ Altmann 1976 249. o., Fejér IX/2. köt. 370-382. o., ill. MTT IV. 165-169. o. továbbá Kumorovitz 1976.

⁴²⁸ BudMüem II. 1962 372-373. o., Altmann 1976 249. o., Altmann-Bertalan 1995 159-165. o.

⁴²⁹ Györffy Kurszán-elméletét élesen bírálta Kristó Gyula, amint azt fentebb tárgyaltuk. Kristó 1996 89-109. o.

⁴³⁰ Kumorovitz 1971 21-22. o.

⁴³¹ Kumorovitz 1971 35-36. o., MESTr. I. köt. 139. sz. 156. o.

⁴³² Kumorovitz 1971 11-12. o.

⁴³³ Györffy 1973 273-281. o.

⁴³⁴ Kumorovitz 1971 7-53. o.

⁴³⁵ Kumorovitz 1972 24-27. o.

⁴³⁶ Kumorovitz 1966 9-10. o., AO IV. köt. 179. sz. 297. o.

épületét a királyi várral.⁴³⁷ A várat 1340 után átépítették.⁴³⁸ Ezek után komolyabb átépítéséről nem tudunk. Pusztulása 1541 után következik be, az újkorban pedig a telkét beépítik, kőanyagát elhordják.

Az első Ósbuda-elméletek

Miért éppen Ósbuda a neve annak a megtalálni vélt objektumnak, amelyet alternatívok sokasága vél megtalálni Pilismaróttól Érdig, Dorogtól Dunabogdányig? Az Ósbuda elnevezés valójában sosem létezett földrajzi névként a magyar nyelvben, mégis a fennálló történeti tézisekkel szembeni ellenérzést van hivatva kifejezni. Vetus Buda, amely az oklevelekben szerepel, valójában Óbudaként fordítandó helyesen. Az Ósbuda nevet azért használják, hogy megkülönböztessék az újkorinak gondolt Óbuda elnevezéstől, vagyis az oklevelekben található Vetus Buda elnevezést Óbudaként fordítják. Az elnevezés már a harmincas években napvilágot látott Sashegyi Sándor tollából, de mára mindenhol gyökeret vert.⁴³⁹

A már ismerttetett kutatásokkal párhuzamosan a huszadik század első harmadától kezdve megfogantak azok az elképzelések, amelyek szerint az egykori Óbudát nem a mai Óbudán, hanem valahol egészen máshol kell keresnünk. Ezek az elképzelések ma már helyenként megmosolyogtatóak, de akkoriban egyáltalán nem úgy viszonyultak a tudományhoz, mint a mai, olykor igen vad elképzelések. Óbuda, és Óbuda helye egy olyan történeti probléma volt, amelyről számos elmélet látott napvilágot, köszönhetően az Árpád sírja körüli kutatásoknak.⁴⁴⁰ Tholt Titusz, aki ügyvéd volt, vagy Wekerle Sándor, aki tanfelügyelő, amatőr kutatóként is nagy lelkesedéssel, és elánnal szóltak hozzá az Árpád sírjával kapcsolatos kérdésekhez. A harmincas évektől azonban, de különösen a második világháború után, a régészet, a történettudomány útja elválik az amatőr kutatásoktól. A középkor kutatásának intézményesülése magával hozta azt, hogy az utóbbi műfaj amatőr szereplői partvonalon kívülre szorultak Óbuda kapcsán is, ami óhatatlanul személyi konfliktusokhoz is vezetett. Sashegyi Sándor példáján keresztül kiválóan illusztrálható

⁴³⁷ BudMüem II. 1962 373-375. o., Bertalan 1985 261-262. o.

⁴³⁸ Bertalan 1985 262. o.

⁴³⁹ Belitzky-Sashegyi 1939 15. o.

⁴⁴⁰ Bertalan 1976 31. o.

mindaz, ami ebben a korban, és gyakran később is általánossá vált, noha tudása nem volt kisebb, mint a Fehéregyházával kapcsolatban sokat publikáló Wekerle Lászlóé, vagy Tholt Tituszé.

Sashegyi Sándor amatőr régész volt, aki régészeti tanulmányokat nem végzett. Elemi iskolát, majd két osztály polgári iskolát végzett, ezt követően esztergályos lett a Ganz-hajógyárban, később pedig a Duna Gőzhajózási Társaságban lett hajófűtő, majd gépkezelő. 1937-ben rokkantnyugdíjazták.⁴⁴¹ Ettől kezdve rendszeresen küldte a jelentéseit a Magyar Nemzeti Múzeum számára, nagyrészt neki köszönhetőek a pomázi feltárások, és eredmények. Járási régészeti megbízott volt, egészen a Szentendrei Múzeum felállításáig. Élete utolsó éveiben a múzeumhoz került.⁴⁴² Noszlopi Németh Péter sem volt képzett régész. Sashegyi Sándorhoz hasonlóan ő is a régi Budát kereste, de vele ellentétben már nem gyakorolt a régészetre komoly hatást. Elmélete szerint a régi Buda valahol Pilismarót közelében volt. Az ő munkájában már megjelenik számos olyan motívum, amely később a manapság elterjedő Ósbuda-elméletek mindegyikében megtalálható. Ezek közé tartozik például a Habsburgok várrombolása, amely egyike a manapság is jelenlévő kiirthatatlan mítoszoknak.⁴⁴³

Pomáz-Klissza-domb, és a Holdvilág-árok

Az első összefoglalás, amely Sashegyi tollából napvilágot látott, a Pomáizról szóló monográfia volt, ezt követte a Pomáz-Klissza természetföldrajzáról írt kisebb írás.⁴⁴⁴ A pomázi monográfiájában az őskortól kezdve felvázolta az itt élő népeket: a legkorábbi megtelepedést Kr. e. 150.000 körülre tette, amelyre a tatai mamutvadász telep utalt.⁴⁴⁵ Ezt jégkorszaki, őskori, bronzkori leletek követték, majd a Gallus Sándorral közösen kiásott Halstatt-lelőhely a Pomáz, és Szentendre határán lévő Kőhegyen.⁴⁴⁶ A Krisztus születését megelőző századokban pedig a Trójából elszármazott népesség lakta, amely a Sican-hegy alatt felépítette Sicambria városát, de az állandó keleti népvándorlások elől nyugatra húzódott. Mindezt Kálti Márk krónikájára alapozza.⁴⁴⁷ A Kr. e. III-I. században bójok, helvétek, jazygok, és araviscusok éltek itt, majd a gall bevándorlás, és végül a római hódítás

⁴⁴¹ Erdélyi 1960. 225. o.

⁴⁴² Erdélyi 1960 225. o.

⁴⁴³ Kanyó 2009b

⁴⁴⁴ Belitzky-Sashegyi 1939, Sashegyi 1940

⁴⁴⁵ Belitzky-Sashegyi 1939 8. o.

⁴⁴⁶ Belitzky-Sashegyi 1939 8-9. o.

⁴⁴⁷ Belitzky-Sashegyi 1939 9. o.

következett.⁴⁴⁸ Sashegyi szerint Pomáz a 'pomesia' (alma) szóból ered, a római időkből. Jordanes szerint Sicambria Kr. u. 253-ban pusztult el.⁴⁴⁹ Újjáépítését illetően bizonytalan, római kori adata ugyanis nincsen Sicambriáról.⁴⁵⁰

Sicambria később Attila városa lesz, vagyis Etzelburg. Sashegyi szerint Aquincum nem lehet Etzelburg, mert ott hun kori leletre nem bukkantak, ellentétben Pomázzal.⁴⁵¹ Attila birodalma széthullott, és őt az avarok követték, akiket Nagy Károly legyőzött. Ennek emlékére templomot emeltetett a Duna közelében, a nagy hegyek aljába.⁴⁵² Ezt a templomot nevezték később Fehéregyházának. Attila városát végül Árpád hódította meg, amikor a Noé hegyén táborot vertek. Sashegyi ezt a Kőhegygel azonosította.⁴⁵³ Fehéregyháza azért is fontos, mert itt temették el Árpádot, és amint ezt Bél Mátyás is megírta, Fehéregyháza valahol Pomáz, és Budakalász határán van, valamelyik rom helyén.⁴⁵⁴ Géza fejedelem itt hozza létre a mohamedán izmaeliták telepét, Gézavásárát is, amely kapcsán Bártfai-Szabó Lászlóra, és forrásként Szerémi Györgyre támaszkodik.⁴⁵⁵ Az Árpádok idején Pilisszentkereszt szomszédságában épült fel a ciszterci szerzetesek kolostora,⁴⁵⁶ majd Boldog Özséb a Pilisszántóhoz közeli Hármás-barlanghoz vonult, remete életet élni, (ez a barlang a Holdvilág-árokban található), majd a Podmaniczky-major közelében⁴⁵⁷ felépítették az első pálos kolostort. A továbbiakban Sashegyi sorra veszi azokat a középkori forrásokat, amelyek beszámolnak a klarissza kolostorról, a királynéi várról, a fehéregyházi templomról, majd pálos kolostorról, valamint az óbudai káptalan templomairól.⁴⁵⁸ A terület sorsa a török támadások után a pusztulás lesz, majd a maradékot 1701-ben Habsburg parancsra felrobbantják, hogy Rákóczi felkelő seregei ne tudják használni azokat. A romok kibányászására a Habsburg-udvar szabad kezet adott.⁴⁵⁹

Sashegyi Sándor e munkájában több alkalommal is használta az Ős-Buda elnevezést.⁴⁶⁰ A fenti összefoglalóban számos, azóta már meghaladott tévedést is olvashattunk. Sicambria a római időkben sosem létezett, nemcsak ezen a területen nem, de általában a római korról foglalkozó régészek, és történészek semmilyen nyomát nem találták

⁴⁴⁸ Belitzky-Sashegyi 1939 9-10. o.

⁴⁴⁹ Belitzky-Sashegyi 1939 12. o.

⁴⁵⁰ Belitzky-Sashegyi 1939 13. o.

⁴⁵¹ Belitzky-Sashegyi 1939 15. o.

⁴⁵² Belitzky-Sashegyi 1939 16. o.

⁴⁵³ Belitzky-Sashegyi 1939 16. o.

⁴⁵⁴ Belitzky-Sashegyi 1939 18. o.

⁴⁵⁵ Belitzky-Sashegyi 1939 19. o.

⁴⁵⁶ Belitzky-Sashegyi 1939 20. o.

⁴⁵⁷ Belitzky-Sashegyi 1939 30. o.

⁴⁵⁸ Belitzky-Sashegyi 1939 23-25. o.

⁴⁵⁹ Belitzky-Sashegyi 1939 28. o.

⁴⁶⁰ Belitzky-Sashegyi 1939 15. o., 21. o.,

annak, hogy Pannonia területén valaha létezett volna egy Sicambria nevű település.⁴⁶¹ Pomáz neve valószínűleg egy személynévből eredhetett, a latin 'pomesia' szóból történő eredeztetés nem bizonyított.⁴⁶²

A Sashegyi Sándor által az óbudai királyi várnak tartott Pomáz-Klissza-dombon lévő romok egy 138 méter magas dombon helyezkednek el, alig három kilométerre a Dunától, és nagyon közel a via magna Strigoniensishez.⁴⁶³ Ez máris két fontos helyrajzi adat, amelynek kapcsán kialakult a romokkal kapcsolatban az az elképzelés, hogy ez az óbudai királyi vár volt, sőt Sashegyi Sándor magáévá tette ezt az elképzelést.⁴⁶⁴ A Klissza-dombon ma a Lupa-mauzóleum áll, amely a középkori falu plébániatemplomára épült rá, a plébániatemplom feltárásakor pedig attól északra előkerült egy középkori rezidencia maradványa is. Ezeket először 1937-ben Sashegyi Sándor tárta föl a saját költségén, ezt követően vált a rom érdekessé a régészek számára, így megbízták Nagy Tibort az ásatások folytatásával. Ő azonban római koros régész volt, és mivel a feltárások csak középkori romokat eredményeztek, ezért hamarosan Domanovszky György, és Gallus Sándor vette át az ásatások irányítását, előbbi középkoros, utóbbi őskoros régész volt.⁴⁶⁵ Ez az ásatás 1940-42 között zajlott. 1944-ben Bottyán Árpád folytatott itt kutatásokat egy cserkészcsapat segítségével. Mind a Domanovszky-, mind pedig a Bottyán-féle ásatások dokumentációi a háború alatt megsemmisültek. Ezekről az ásatásokról szinte csak a Sashegyi Sándor által készített fényképeket, rajzokat, és jegyzeteket ismerjük, mert Domanovszky Sándor megengedte Sashegyinek, hogy az ásatásra bejárjon.⁴⁶⁶ Bottyán ásatására azonban már nem juthatott be, a köztük lévő viszony ugyanis meglehetősen zord volt, és Bottyán Árpád „elparentálta” Sashegyi Sándort az ásatásról.

A Klissza-dombi ásatások felszínre hoztak két templomot, amelyek közül egyik a másikra épült.⁴⁶⁷ Az első periódusban egy félköríves apszisú templom épült, amelynek pontos méretei nem állapíthatóak meg, mert a templom nyugati végén a Lupa-mauzóleum ráépült a maradványokra, és a falait az építkezés során megbolygatták. A XI-XII. században a templom körül egy Árpád-kori falu maradványait tárták fel, gödörházakkal, kemencékkel, és egy 10,5 méter mély kúttal. A templom közelében egy mellékletben szegény temető volt. A templom

⁴⁶¹ Pomáz 2001 32. o.

⁴⁶² Pomáz 2001 33. o.

⁴⁶³ Pomáz 2001 37. o.

⁴⁶⁴ Pomáz 2001 38. o.

⁴⁶⁵ Pomáz 2001 38. o.

⁴⁶⁶ Pomáz 2001 38. o.

⁴⁶⁷ Pomáz 2001 38. o.

is, és a falu is elpusztult egy tűzeset kapcsán, (feltételezhetően a tatárjárás miatt), de mind a falu, mind a templom újjáépült.⁴⁶⁸

Később egy nagyobb lakhely jelent meg a dombon, amely egy alapincézett fölszintes kőépület volt. Ez nemsokára emeletet kapott, és pillérekkel támasztották meg. A településnek a rezidencia és a templom közötti házait a két objektumot összekötő falak építéskor felszámolták. A XIV. század közepén az épületkomplexumot jelentősen kibővítették, újabb helyiségek épültek, és az egész térséget fallal vették körül.⁴⁶⁹ Az előkerült leletanyag (faragott kövek, festett ablaküvegek, kályhacsempék) arra utalnak, hogy egy előkelők által lakott épületet találtak meg. A nemesi udvarházzal együtt a templom is kibővült, így egy 25 méter hosszú, 11 méter (a tornyoknál 21 méter) széles épület került a régi plébániatemplom helyére.⁴⁷⁰ A XVI. századig a régészeti objektumot még kisebb léptékekben bővítették, de későbből már nem ismerünk leleteket. Az épületegyüttes pontos pusztulásának ideje ismeretlen, a leletanyag hiánya arra utal, hogy a törökök támadásai pusztíthatták el.

Sashegyi Sándor az itt fellelt romokat az óbudai királyi, majd királynéi vár maradványainak gondolta.⁴⁷¹ Elméletének megalkotásakor még számos ásatás nem volt ismert a mai Óbudáról, és az addigra megtalált romokat egyszerűen a budai prépostság romjainak nézték.⁴⁷² Noha az újabb ásatások az óbudai királynéi vár kapcsán 1934-35-ben már több kutatót arra ösztönöztek, hogy a romokat a királyi rezidencia maradványaival hozzák összefüggésbe,⁴⁷³ az eredmények úgy tűnik nem váltak széles körben ismertté. Az ellenben nyilvánvaló volt, hogy Sashegyi a népvándorláskor óta folyamatosan lakott területet keresett, hiszen abból indult ki, hogy Sicambria lakott volt mind a római, mind a hun korszakban, és itt épült fel Fehéregyháza is.⁴⁷⁴ Az óbudai ásatások ellenben azt a képet mutatták, hogy a középkori romok a római kultúrrétegre épültek fel, a korai XIII. századtól kezdve.⁴⁷⁵ A pomázi maradványok királyi várként történő nyilvántartása nem ellenkezett a korabeli tudományos ismeretekkel, (sőt, voltak olyanok is, akik kifejezetten a pomázi helyszínt nevezték meg a királynéi várnak), ám a szaporodó leletanyag, majd az óbudai lakótelepek épülése kapcsán felszínre került nagy mennyiségű leletanyag a tudománytörténeti

⁴⁶⁸ Pomáz 2001 40. o.

⁴⁶⁹ Pomáz 2001 40-41. o.

⁴⁷⁰ Pomáz 2001 40. o.

⁴⁷¹ Belitzky-Sashegyi 1939 21-24. o., Sashegyi 1940 272-273. o.

⁴⁷² Garády 1939 80-81. o., BudMüem II. 1962 374. o., Havasi 2006. 222. o.

⁴⁷³ Havasi 2006 222-223. o.

⁴⁷⁴ Belitzky-Sashegyi 1940 14-15. o., 18. o.

⁴⁷⁵ Havasi 2006 223. o.

érdekességek körébe sorolta ezt az elképzelést.⁴⁷⁶ Az óbudai romok területe mintegy 100x100 méteres, helyenként 2,5 méter falvastagságú romokkal, ez összehasonlíthatatlanul nagyobb méretű a klisszai maradványoknál, amelyek többször is beleférnének az óbudai romok területére, az alig 80-100 cm vastag falakról nem is beszélve.⁴⁷⁷ A megtalált klisszai romok valójában a Czíkó-családnak a kúriáját rejtik. Ez a család a Kurszán-Kartal-nemzetség tagja, és jószimatú politikai húzással Károly Róbert oldalára álltak. A család fénykorát Nagy Lajos alatt élte, később lassú hanyatlásnak indult, nem tudott felemelkedni az országos méltóságok sorába.⁴⁷⁸ Pomáz-Klissza-dombon a régészeti kutatás nem találta meg a régészeti emlékanyagának azon gazdagságát, amelyet a ma Óbudának tartott romterületen megtalált.

A másik, manapság talán még misztikusabbnak, és rejtélyesebbnek tartott terület, a Pomáz határában álló Holdvilág-árok. Ennek a kutatását, mint annyi más pomázi régészeti lelőhelyét is, Sashegyi Sándor kezdte el az 1920-as években.⁴⁷⁹ Sashegyi Sándornak a Holdvilág-árokról szóló írása sokáig csak kéziratos formában volt meg a Szentendrei Múzeumban, egészen addig, amíg Csathó Pál, és Szörényi Levente közreműködésével meg nem jelentették írását.⁴⁸⁰

A Holdvilág-árok Sashegyi szerint Árpád sírját rejtik, mivel Anonymus arról írt, hogy Árpádot azon forrás fölött temették el, amely kőmederben folyik le Attila király városába.⁴⁸¹ Nem csak Árpád sírja kereshető itt, hanem a Kézai által a megírt Keveháza (Cuweazova) is itt található, ahol eltemették a Detre, és Macrinus elleni csatában elesett hun vezéreket. A Kevély, és az Oszoly csúcsok régi Keve, és Ozo alakjából indult ki e feltevésénél.⁴⁸²

A Holdvilág-árok feltárásáról megjelentetett Sashegyi-kézirat egyébként nagyon jól tükrözi mindazokat a kihívásokat, amelyekkel Sashegyi maga is szembesült. Egyfelől a szaporodó anyagi gondok, az egészségének megrendülése, továbbá a szenzációhajhász újságírók, az ennek nyomán gyakran joggal értetlenkedő szakemberek, és az olykor ellenséges kutatók gyűréjében Sashegyi maga sem szíves szavakkal emlékezik meg a történekről. Elképzelése szerint a Holdvilág-árookban egy Mithrász-szentély állhatott.⁴⁸³ A Holdvilág-árok bejáratánál, valamint az ásatásokon találtak egy-egy kőbabát (kamejjana baba), amelyet a hasonló kunbabákkal hozott párhuzamba, de mindkettő elpusztult, előbbit 1944-ben a

⁴⁷⁶ Bertalan 1976 31-35. o. rövid összefoglalója az óbudai ásatásokról jól tükrözi a kezdeti bizonytalanságokat, majd azt, hogy a szaporodó leletanyag hozs oszlatta szét ezeket.

⁴⁷⁷ Pomáz 2001 49-50. o.

⁴⁷⁸ Pomáz 2001 35-36. o.

⁴⁷⁹ Pomáz 2001 44. o.

⁴⁸⁰ Sashegyi 1998

⁴⁸¹ Sashegyi 1998 12. o.

⁴⁸² Sashegyi 1998 13. o.

⁴⁸³ Sashegyi 1998 22-23. o., 27. o., 64. o.

szentendrei kőbánya bezúzatta,⁴⁸⁴ a róla Gallus Sándor által készített fotó pedig 1944/45-ben szintén megsemmisült, míg utóbbi már az ásatáson darabjaira esett szét.⁴⁸⁵ Szintén elpusztult az a Sashegyi által Mithrász-süvegnek nevezett kőemlék, amelyet valószínűleg ásatási munkások loptak el tőle.⁴⁸⁶ Mindegyikről csak a Sashegyi által készített rajzok ismeretesek. A Holdvilág-árok egy részét ráadásul megrongálták akkor, amikor a honvédség katonai drótkötélpályát épített ki, és a sziklákat lerobbantották.⁴⁸⁷

Sashegyi kiadott kéziratát végigkísérik a személyes konfliktusok. Bejelentéseire egy idő után a múzeum munkatársai nem reagáltak, így történt ez a már fent említett drótkötélpálya robbantásainál is.⁴⁸⁸ A sajtó munkatársairól sem emlékezik meg szépen: idő előtt megjelentették a Mithrász-sírokra, de főleg az Árpád nyughelyére vonatkozó feltevését, és ez számos támadást eredményezett.⁴⁸⁹ Noha Mészáros Gyula a vitában mellé állt, a kor vezető történészei, így Garády Sándor, vagy Gárdonyi Albert elutasították Sashegyi feltevését. Összetűzésbe került Endre László pest megyei alispánnal, és Arany János pest megyei főjegyzővel is, ami később az anyagiak biztosítása terén igen komoly problémának bizonyult. Sashegyit azzal is megvádolták, hogy zsidókat foglalkoztat.⁴⁹⁰ Domanovszky Györgyöt pedig azzal vádolta meg, hogy azért ellenkezik ásatása eredményeivel, mert így akarja megvédeni apja id. Domanovszky György Anonymus-kritikáját.⁴⁹¹ A megtalált rovásjeleiről azt írták, hogy azokat turisták vették fel. Györffy György a Kurszán váráról írt monográfiájában megemlékezik a Holdvilág-árkot Árpád sírjának tartó elképzelésekről, teljesen tudománytalannak tartva azokat.⁴⁹²

Sashegyi végül megtalálta a Nagysziklafal előterében egy sírt, amelyet Gallus Sándor tárt fel.⁴⁹³ A sír mellől egy kovácsoltvas fáklyatartó nyele, és egy gótikus üveg pohár került elő. Az előkerült holttestet Nemeskéri János vizsgálta meg, és taurid (elő-ázsiai) jellegű embernek határozta meg azt.⁴⁹⁴ Nemeskéri utóbb azonban azt mondta, hogy valójában nem vizsgálta meg a csontvázat, sőt, azzal vádolta meg Sashegyit, hogy a pomázi Lugi-dűlő XI. századi temetőjéből vitte fel a csontvázat a helyszínre.⁴⁹⁵ Az állításait ma már nem

⁴⁸⁴ Sashegyi 1998 17-18

⁴⁸⁵ Sashegyi 1998 51-53. o., Mihály 1999 80. o.

⁴⁸⁶ Sashegyi 1998 27. o., Mihály 1999 80. o.

⁴⁸⁷ Erdélyi 1971 85. o., Sashegyi 1998 25-26. o.

⁴⁸⁸ Sashegyi 1998 26. o.

⁴⁸⁹ Sashegyi 1998 31. o.

⁴⁹⁰ Sashegyi 1998 50. o.

⁴⁹¹ Sashegyi 1998 55. o.

⁴⁹² Györffy 1955 33. o. 94. sz. lábjegyzet

⁴⁹³ Sashegyi 1998 59-62. o. Erdélyi 1999 73. o.

⁴⁹⁴ Sashegyi 1998 61. o., Erdélyi 1999 73. o.

⁴⁹⁵ Sashegyi 1998 61. o., Erdélyi 1999 73. o., Erdélyi 2001 83. o.

ellenőrizhetjük: valamennyi lelet, amit a Magyar Nemzeti Múzeumba szállítottak, beleértve magát a csontvázat is, megsemmisült a második világháborúban. Sashegyi nem érthette meg az itt folytatott ásatásainak elismerését: 1958-ban elhunyt, többek között a rossz életkörülményeinek, és a megfeszített munkának köszönhetően. Utolsó írásaiban mindenkivel hadakozva próbálta elképzeléseit elfogadtatni.⁴⁹⁶

A Holdvilág-árok neve egyébként újkori eredetű, a XIX. századi térképeken a neve nincs feltüntetve.⁴⁹⁷ A benne folyó Asina patak valószínűleg szintén újkori eredetű, mivel a szerb „jazina”=’szakadék’ elnevezésből származik, és legfeljebb a XVII. századból ered.⁴⁹⁸ Sashegyi Sándor az alábbi időrendet állította fel kutatásai alapján a Holdvilág-árokmal kapcsolatban: 1. kürtös barlang (Mithrász-szentély) 2. római kőbánya 3. a barlang honfoglaláskori újrahasználata, az előtérben honfoglaláskori vezető réteg sziklasírfalai, a sziklafalon fülkék, és rovások 4. a hely elpusztítása, a barlangbejárat kővel történő eltorlaszolása 5. Özséb pálos remetéinek hármas barlangja 6. Pomázi Cikó János alkímiai tevékenysége 7. a Wattay-család XVII-XVIII. századi birtoklása (kohómaradványok).⁴⁹⁹ Fülöp Zoltán 1962-ben ásott a Holdvilág-árokban, megszerezve Sashegyi Sándor özvegyétől a kéziratos hagyaték jelentős részét,⁵⁰⁰ és ásatásaival a Kartal nemzetség sírjait próbálta azonosítani. Nézete szerint a helyszínen három kende sírhelye található meg: Cundu (Nagyszikla, a kürtös barlang az új kende beavatóhelye az ősi sírjánál, rituális királyölés sem kizárt), Cundu fia Curzan (Kisszikla), és kijelölt örököse Buda („Fürdő” és környéke), továbbá feltételelesen egy negyedik sír is itt lehetett (Keve).⁵⁰¹

Erdélyi István is 1962-ben kezdte a feltárását a Holdvilág-árokban, amelyről először 1971-ben közölt egy rövidebb írást az Archeológiai Értesítőben.⁵⁰² Az ásatások 1963-ban, majd 1966-ban folytatódtak.⁵⁰³ Az 1966. évi ásatáson Vértessy György segítségével jutottak le az árokban található Nagysziklafal nevű objektumnál az anyaszikláig.⁵⁰⁴ Ez a mellékes információ azért fontos, mert később Vértessy maga is beszáll a Fehéregyházát keresők népes táborába.⁵⁰⁵ Erdélyi 1999-ben úgy foglalta össze eredményeit, hogy az itt található régészeti

⁴⁹⁶ Laszlovszky 2008b 10. o.

⁴⁹⁷ Erdélyi 1971 85. o.

⁴⁹⁸ Erdélyi 1971 85. o.

⁴⁹⁹ Mihály 1999 77. o.

⁵⁰⁰ Erdélyi 1999 77. o.

⁵⁰¹ Mihály 1999 77-78. o., Fülöp Zoltán elképzelései a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárában a XI. 285 jel alatt érhetőek el.

⁵⁰² Erdélyi 1971

⁵⁰³ Erdélyi 1999 73. o., Mihály 1999 80-81. o.

⁵⁰⁴ Erdélyi 1999 74. o., Mihály 1999 82. o.

⁵⁰⁵ Lásd alább.

jelenségek egy része bányatárókkal függenek össze.⁵⁰⁶ Ezek a közelben található, egykori Kovácsi falu ipari tevékenységéhez köthetőek.⁵⁰⁷ Ugyanakkor a Nagysziklafal környékén talált régészeti jelenségek nem kapcsolódnak hozzájuk, hanem valamilyen kultikus hely emlékét őrizhették meg.⁵⁰⁸ 1975-ben, 1977-ben, és 1981-ben szintén sor került itt ásatásokra, illetve felmérésekre, és rajzolásokra.⁵⁰⁹ Ezeknek zöme Mihály Péter kaptárkövekkel kapcsolatos kutatásaival függött össze. Sashegyi Sándor a kaptárköveknek kultikus szerepet tulajdonított, azonban a hazai kutatás azt mutatta ki, hogy ezek elsősorban a korabeli féldomesztikációs méhészeti gyakorlattal függenek össze.⁵¹⁰ Csobánka területéről ismert egy Födemes nevű falu, amely név az Árpád-kori szolgáltató falvak köréből ered, és olyan falura utal, amely méhészeti termékekkel róttá le tartozását a birtokosának.⁵¹¹ A kaptárkövek kérdése ugyanakkor nem megoldott teljes mértékben, a kultikus szerepet kizárni nem sikerült, a méhészeti felhasználás pedig egyes kaptárkövek esetén problémás lehet.⁵¹²

Összefoglalva tehát Sashegyi Sándor áldozatos munkája számos nagyon fontos Pomáz környéki őskori, római kori, valamint középkori emlék megismerését tette számunkra lehetővé. Ezek egyike a Pomáz-Klissza-dombon található Czikó-kúria, amely ugyan nem az óbudai királynéi vár, és nem Ős-Buda maradványa, de egyike a legjobban feltárt nemesi kúriáknak, hála többek között Sashegyi munkásságának is. A Holdvilág-árok valóban érdekes régészeti helyszín, de az ottani régészeti jelenségek többsége ismert régészeti tényekkel (bányászat, méhészkedés) jól magyarázható. Kétségtelen tény, hogy a kaptárkövek, a Sashegyi által fellelt sír, valamint a rovásírásos jelek, (amelyekből sajnos egyre több van a helyszínen, többségüket még Sashegyi sem dokumentálta, így az újkori hamisítványok kiszűrése egy plusz feladat a kutatók számára),⁵¹³ további régészeti kutatásokat igényelnek. Ezek a jelenségek azonban egyelőre nem támasztják alá azt a feltételezést, hogy itt Árpád sírját, vagy egy honfoglaláskori kultuszhelyet kellene feltételeznünk.

⁵⁰⁶ Erdélyi 1999 76. o.

⁵⁰⁷ Pomáz 2001 43-44. o.

⁵⁰⁸ Erdélyi 1999 76. o.

⁵⁰⁹ Mihály 1999 80-81. o. A Holdvilág-árokban történt régészeti kutatások táblázatos összefoglalását ld.: Mihály 1999 86. o.

⁵¹⁰ Mihály 1999 78. o.

⁵¹¹ Pomáz 2001 45. o.

⁵¹² Mihály 1999 78. o., Mihály 1999 83-85. o.

⁵¹³ Pomáz 2001 45. o.

Noszlopi Németh Péter alapvetése

Sashegyi Sándor mellett kétségtelenül Noszlopi Németh Péter volt a kurrens Ósbuda-elképzelésekre legnagyobb hatást gyakorló szerző, sőt, hatása bizonyos értelemben meghaladta Sashegyi Sándorét, mivel Sashegyivel ellentétben rá szinte valamennyi Ósbudáról elméletet gyártó szerző hivatkozik. A szerző 1955-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak nyújtotta be az „Árpád-kori Buda nyomai a Pilisben” című munkáját, majd az MTA részére az „Attila és az Árpádok romvárosa a Pilisben” című értekezését. Mivel munkája nem talált elismerésre, ezért felvette a kapcsolatot a nyugati emigráció magyarságával, akik örömmel jelentették meg írásait, történeti elképzelései ugyanis nem álltak messze az emigrációétól. 1971-ben a buenos airesi Magyar Történeti Szemlében megjelent írását az Országépítő című folyóirat 1990-ben újra leköszölte.⁵¹⁴

Noszlopi Németh Péter módszere sokban különbözött Sashegyi Sándorétól. Ő nem támaszkodott gyakorlati ásatásokra, mint Sashegyi, hanem a meglévő emlékekből próbált kiindulni. A Püski Kiadó által kiadott írása⁵¹⁵ lényegében azokat a topográfiai megfigyeléseket támadja, amelyeket addig a régészeti, és történeti kutatás összegyűjtött. Elképzelése szerint Ósbuda valahol az Esztergom-Dömös-Dobogókő által határolt háromszögben található.⁵¹⁶ A ma Óbudán azonosított objektumokról próbálja bebizonyítani, hogy azok valójában nem azok, amiknek a régészek, és történészek állítják, továbbá az általa Ósbudaként azonosított területről próbálja meg bebizonyítani, hogy a kutatott objektumok valójában ott vannak. Ez a módszer hosszabb vizsgálódást igényel, mint Sashegyi Sándor munkája esetében, de azt is hozzá kell tenni, hogy amennyiben csak egyetlen objektum azonosítása kapcsán kiderül, hogy Noszlopi Németh Péter tévedett, és a történeti, valamint a régészeti kutatások helyessége bebizonyosodik, úgy a többi bizonyítása szintén megdől. Mégis, mivel a szerző egy nagylélegzetű munkát hagyott maga után, és kései utódai oly gyakran hivatkoznak rá, úgy gondolom, hogy megéri a teljes összegyűjtött bizonyítási kísérletén végigmenni, és összehasonlítani azt a mai tudásunkkal.

Noszlopi Németh Péter szerint sem Schönwiesner István⁵¹⁷, sem Rupp Jakob⁵¹⁸, sem Salamon Ferenc⁵¹⁹, sem Gárdonyi Albert⁵²⁰, sem Csemegi József⁵²¹, sem Bárfai Szabó

⁵¹⁴ Noszlopi 1990, hivatkozásaimban az Országépítő című folyóiratban megjelent cikket használom, amely az 1971-es cikk újraközlése, az oldalszámok ezen cikk szerint értendők.

⁵¹⁵ Noszlopi 1998 (újra kiadták 2003-ban). Hivatkozásaimban a 2003-as, változatlan utánnyomást használom.

⁵¹⁶ Noszlopi 1990 18. o., Noszlopi 2003 5. o., Laszlovszky 2008b 10. o.

⁵¹⁷ Schönwiesner 1778

⁵¹⁸ Rupp 1868

László⁵²², sem pedig Györffy György⁵²³ nem tudta maradéktalanul bebizonyítani az, hogy valamikor Óbudát Vetus Budának hívták. Hivatkozik Györffy Györgyre, amely szerint „A határjárási iratokban szereplő fix pontok fekvését nem ismerjük minden kétséget kizáróan.”⁵²⁴

Noszlopi Németh Péter alapvető forrásainak egyike Anonymus. Az ő leírását veszi alapul, amikor említi, hogy Attila alapította Budavárát, amelyet a németek Etilburgnak neveznek, valamint Árpád Attila városa előtt, a felhévizeknél ütött tábort, majd onnan foglalta el Attila városát. Nem különben fontos számára az az adat is, hogy Árpád 907-ben meghalt, és itt temették el egy Fehéregyháznak hívott helyen.⁵²⁵ Noszlopi szerint Anonymus hiteléhez nem férhet kétség, mivel „Anonymus Árpád-kori királyi környezetben élő pap volt. Gestája írásakor számolnia kellett kortársai, udvarbéli főurak, egyházi kollégái, felettesei, és tanítványai kritikájával. Ez pedig arra kényszerítette, hogy az általánosan ismert tényekkel ellentétes adatokat ne írjon művébe. Kitalált meséket tehát nem írhatott le. Amit megírt, annak legalábbis az akkori körülményeknek, az akkori közfelfogásnak meg kellett felelnie. Így az Árpád-kori királyi székhely helyrajzi adatában nem tévedhetett, annak a valóságot kellett tükröznie. Az a leírása tehát, hogy Árpád Attila székhelyén ütötte fel tanyáját, és ez lett az Árpád-kori királyi Magyarország székhelye, azt jelenti, és minden bizonnyal az akkori felfogást tükrözi, hogy a magyarság fejedelmi udvara tényleg egy régi, jelentős várban, városban telepedett le.”⁵²⁶

A másik krónikás, akit felhasznál, Kézai Simon. Vele kapcsolatban Sicambria említését emeli ki, ezek szerint itt keltek át a Dunán a hunok, itt ölte meg Attila Budát, mert Sicambiát saját magáról nevezte el. Mivel megtiltotta a név használatát, ezért a németek ezt Etilburgnak, a hunok pedig Budának nevezik.⁵²⁷ Aquincum nem lehetett Óbuda, mert Anonymus, és Kézai írt Attila építkezéseiről, amelyek során Anonymus megírta, hogy a felhévizeknél királyi lakot épített magának, és az egészet fallal vetette körül. Márpedig ezek a falak nem ismertek, az pedig nem lehetett, hogy a későbbi Attila-féle fal elpusztult, a régibb

⁵¹⁹ Salamon 1878-1885

⁵²⁰ Gárdonyi 1941

⁵²¹ Csemegi 1943 (Noszlopi Németh Péter könyvének bibliográfiai gyűjtésében helytelenül Csemegei József lett megadva, a szövegben azonban a név helyesen szerepel).

⁵²² Bártfai-Szabó 1935

⁵²³ Györffy 1955 (Noszlopi 2003 7. o. tévesen hivatkozik rá, rossz kötetszámot megadva, a bibliográfiájában a cím már helyesen szerepel).

⁵²⁴ Györffy 1955 20. o., hivatkozik rá Noszlopi 2003 7. o.

⁵²⁵ Noszlopi 2003 8. o., Anonymus 1999 40. o., SRH I. 93-95. o., Anonymus 1999 45. o., SRH I. 105-106. o. Noszlopi Németh Péter könyvében az oklevelek, és krónikák hivatkozása nem történt meg, ezért ahol lehetett, a dolgozatomban csatoltam a megfelelő oklevelek, és krónikás források latin nyelvű szövegkiadását. Noszlopi 2003 függelékében lévő, Bradák Károly által összeállított oklevéltár már tartalmazza az oklevélkiadások elérhetőségét.

⁵²⁶ Noszlopi 2003 8-9. o.

⁵²⁷ Noszlopi 2003 9. o., Anonymus 1999 94. o., SRH I. 149. o., Anonymus 1999 98. o., SRH I. 155-156. o.

római romok pedig megmaradtak. Csemegi József hivatkozva pedig megállapította azt, hogy a mai Óbuda területén XIII. századnál korábbi maradványok nem voltak, mert ezt a korszakot a római építkezés előzi meg időben. Így az Anonymus, és Kézai által megírt Árpád-kori épületek nem lehettek Óbudán.⁵²⁸ Ez az Attila-féle város 455.-ben pusztult el egy földrengés során, és ezt az Attila-várost rabolja ki Nagy Károly akkor, amikor legyőzte az avarokat. Ennek emlékére a helyszínen templomot is emeltetett Bonfini szerint.⁵²⁹ Noszlopi Németh Péter a budai káptalanra vonatkozó lengyel forrás kapcsán megjegyzi, hogy a 'bazoar' nem jelentheti a 'Budavár' nevet, az valójában a 'Vasvár' név megfelelője.⁵³⁰ Ez a Vasvár valahol Esztergom közelében kellett legyen.⁵³¹ Ugyanezt a várat nevezte Anonymus Buduvárnak. A következő állítása, hogy az Ofen név azonos Pesttel, és a mai Budát a németek már 1235-ben Ofennek nevezik. A mai Óbuda legrégebbi neve tehát Ofen, vagyis Pest, míg később az Alt-Ofen öreg-Pest nevet kapta meg. Az Alt-Ofen nevet ugyanakkor használják, mint amikor az igazi Budát Etilburgnak nevezik, és mindkettőt a németek használták, tehát a mai Óbuda nem lehetett Alt-Ofen, nem lehetett azonos Attila városával.⁵³²

Az Árpád sírjával kapcsolatos nézeteit több oldalas Bártfai László idézettel kezdi, sajnos sem az első, sem pedig a második kiadás nem jelzi, hogy hol zárul le az idézet.⁵³³ A sikertelenség okát abban látja, hogy Katona István helytelenül Óbudán azonosította Vetus Budát. Ennek oka részben az volt, hogy a török időben a lakosság teljesen kipusztult, továbbá az, hogy amint Noszlopi Németh Péter írja, a Habsburgok szánt szándékkal, és tudatosan felrobbantották, elplanírozták, és megsemmisítették a régi Buda nyomait. Az is az osztrák történészek, és politikusok bűne, hogy szándékosan odáig hatottak, hogy a magyar nép elfelejtse az egykori királyi vár helyét.⁵³⁴ Az első ilyen tudatos hamisítás Schönwiesner István nevéhez fűződik, amikor is megállapította, hogy Bonfini hazudott akkor, amikor azt mondta, hogy talált egy Sicambria feliratú követ.⁵³⁵ Noszlopi szerint valójában régészeti leletek bizonyították be azt, hogy valóban létezett egy sicamberekből álló katonai alakulat Aquincum területén, ami arra utal, hogy létezhetek sicamber katonai alakulatok, sőt, akár egy sicambriai

⁵²⁸ Noszlopi 2003 11. o.

⁵²⁹ Noszlopi 2003 12. o., BSMRAe 1936 193. o., Bonfini 1995 201. o.

⁵³⁰ Noszlopi 1990 23. o., itt valószínűleg a Chronica Polonorumról, vagy Gallus-krónikáról beszélhet. Az idézett helyről bővebben lásd pl.: Garády 1939 70-73. o., ill. Karácsonyi 1897 294-295. o.

⁵³¹ Noszlopi 2003 13. o.

⁵³² Noszlopi 1990 18. o., Noszlopi 2003 13-14. o.

⁵³³ Noszlopi 2003 14-17. o., idézi az alábbi Bártfai 1934 1-6. o. További pontatlanságok is vannak az idézetben, (Gömöri) Havas Sándort Noszlopi pl. Havas Rezsőnek nevezi, továbbá a lábjegyzetben helytelenül adja meg Bártfai idézett tanulmányának a címét.

⁵³⁴ Noszlopi 2003 18. o.

⁵³⁵ Noszlopi 1990 19. o., Noszlopi 2003 19. o.

legio is.⁵³⁶ Noszlopi Németh Péter elismeri ugyanakkor azt, hogy a római időkből semmilyen közlés nem támasztotta alá Sicambria létezését, ugyanakkor feltételezi, hogy ez a város valójában Herculia néven szerepel a római forrásokban.

Az óbudai emlékek közül számos középkori objektumot hiányol: Fehéregyházát, a prépostsági templomot, az óbudai klarissza kolostort, és a ferences kolostort is. Minderre az ötvenes évekből hoz különböző idézeteket.⁵³⁷ Hiányolja Óbudáról a hun, és Árpád-kori leleteket, amelyek bizonyítanák az itt meglévő Attila-város, Etilburg, meglétét. Ugyan tud számos Árpád-kori faragványról, amelyek „lehetnek Árpád-koriak is”, de mellőlük pedig a datáló leleteket hiányolja.⁵³⁸ Mindezen állításait pedig az egyes emlékeken végigmenő szisztematikus cáfolattal igyekszik bizonyítani.

Alba Ecclesiáról megjegyzi, hogy a Victoria-téglagyár területén feltárt romcsoport nem lehet XV. századnál korábbi, ezért az nem lehet Árpád sírja, ennek megállapításakor pedig a Budapest Műemlékei vonatkozó fejezetére hivatkozik.⁵³⁹ Az óbudai királynői várról megállapítja, hogy az előkerült leletanyag csekély számú, és ezt (ti. azt, hogy ez az óbudai királyi vár) semmilyen Árpád-kori leletanyag nem támasztja alá. Ezért nem is lehet azonos azzal a várral, amely a X-XI. században már állt.⁵⁴⁰ A 30x30 méteres romterületet pedig kifejezetten kicsinyli. Az óbudai prépostsági templomról megjegyzi, hogy annak a romjai, szintén a Budapest Műemlékei II. kötete nyomán, csak XV. századiak, hiába találtak a közelben Árpád-kori faragványokat. Nem kerültek elő a faragványokon kívül Árpád-kori leletek sem.⁵⁴¹ Ugyanitt tárgyalja azt, hogy vannak ugyan feltételezések, mely szerint a Lajos u. 158. szám alatt van a klarissza kolostor, valójában azt nem találták meg.⁵⁴² A budaszentlőrinci pálos kolostorról hasonló véleménnyel van. Ezt a Budakeszi út 93. szám alatt azonosították, de valójában nem került elő olyan lelet, ami ezt igazolná, sőt, mivel van egy 1541-es oklevél, amelyet a szentlőrinci kolostorból kelteznek, ezért az nem lehetett Buda területén, miután Buda környékét 15 évvel korábban teljesen feldúlták.⁵⁴³ Sőt, az valószínűleg Pilisszentkereszt közelében van, ahogyan Pilisszentlélek közelében van a szentléleki kolostor is.⁵⁴⁴

⁵³⁶ Noszlopi 1990 19. o.

⁵³⁷ Noszlopi 2003 22. o. az alábbiakat idézi: F.Mihály-Lócsy-Holl 1955. 22. o. (Lócsy Erzsébet neve tévesen i-vel van feltüntetve), BudMűem I. 1955. 41. o.

⁵³⁸ Noszlopi 2003 24. o.

⁵³⁹ Noszlopi 2003 25-26. o., BudMűem II. 1962 499-501. o.

⁵⁴⁰ Noszlopi 2003 26. o., BudMűem II. 1962 372-382. o.

⁵⁴¹ Noszlopi 2003 28-29. o., BudMűem II. 1962 399-400. o.

⁵⁴² Noszlopi 2003 29. o.

⁵⁴³ Noszlopi 2003 29-30. o.

⁵⁴⁴ Noszlopi 2003 30. o.

Merre is található tehát akkor Ósbuda, ha nem a mai Óbudán? Noszlopi Németh Péter első azonosítási pontja a Pilismarót közelében fekvő Herculia volt. Herculia a római korban fontos vallási központ, és Herculesről általában olyan helyeket szoktak elnevezni, amelyeknél meleg vízű forrás található. Az, hogy jelenleg ilyen Pilismarót közelében nincs, még nem zárja ki azt, hogy valaha volt ilyen.⁵⁴⁵ A Pilismarót közelében lévő Basaharc településnél pedig találtak egy „Ad Herculiam” nevű útjelző követ, tehát a környéken, a pilisi hegyek között, létezett ez a település. A meleg vízű forrásokat valószínűleg egy földrengés pusztította el.⁵⁴⁶ Herculiát Finály Gábor Pilismaróton ásta ki, erről pedig középkori források, így Wolfgang Lazius, és Abraham Ortelius megjegyzik, hogy azonos volt Sicambriával, Ortelius térképén így van feltüntetve.⁵⁴⁷ Evlia Cselebi szerint Buda Esztergomtól két kanakra volt, Kanizsától viszont negyvenre, ez pedig csak akkor lehet megbízható adat, ha az Esztergom-Pilismarót távolságot vesszük kettőnek, különben a Kanizsa-Buda távolság több mint 1000 km-re nő. Mind Evlia Cselebi, mind pedig a Tarikhi Üngürüsz megemlíti, hogy Esztergom alatt a Duna mentén van egy nagy város.⁵⁴⁸

Árpád sírja valószínűleg ezen a helyen található, ahogy Attila sírja is, amiről a Tarikhi Üngürüsz megjegyzi, hogy Attilát a régi Buda mellett temették el. Kézai erről a temetkezésről annyit ír, hogy a Köveazoa nevű helyen temették el Attilát az országút mellett, a Bálvány-kőnél, ott, ahol a hun kapitányokat Bélát, Kevét, és Kadocsát.⁵⁴⁹ Ez a Bálvány-kő nem más, mint a Pilismarót-Basaharc közelében található Szamár-hegy, amely régen Szamár-kő volt, és ez pedig a pogány Bálvány-kőre utal.⁵⁵⁰ Ezt a feltételezést erősíti, hogy az 1212. évi II. András-féle határjáró oklevélben az esztergomi nagy út kifejezés mellett szerepel a Szamárkő, és a Köves-völgy megnevezés is. A Pilismarót-Basaharc feletti Hosszú-hegyen pedig nagyméretű fallal körülkerített objektumok találhatóak.⁵⁵¹ A Vasarc név pedig a Vasvár névből ered, és amint azt már fentebb idéztük a szerzőtől, ez a budai káptalan helyét jelenti egy lengyelországi krónika alapján.⁵⁵²

Noszlopi Németh Péter szerint a mai Buda, Pest, és Óbuda neve a régi időkben Pest volt, erre utal például a Pesthidegkút településnév is.

⁵⁴⁵ Noszlopi 2003 31. o.

⁵⁴⁶ Noszlopi 2003 31-30. o.

⁵⁴⁷ Noszlopi 1990 21. o.

⁵⁴⁸ Noszlopi 2003 35-37. o.

⁵⁴⁹ Noszlopi 2003 37-38. o., Anonymus 1999 101. o., SRH I. 161. o.

⁵⁵⁰ Noszlopi 2003 38. o.

⁵⁵¹ Noszlopi 1990 22. o.

⁵⁵² Noszlopi 2003 47-48. o.

A pálos kolostornak, amelyet Mátyás rendelkezésére 1493-tól (sic!) kerül a pálosok kezére, Pilismaróton is vannak jelei, a maróti pálos kolostor ugyanis ugyanebben az időben kezdi meg a működését. Romjai Noszlopi Németh Péter idejében még láthatóak voltak.⁵⁵³

Dömös, és Dobogókő között van egy Árpád-vár nevű hegy, amelynek tetején található az Árpád-vár, egy teljesen lerombolt, a szakemberek által középkori eredetű várnak meghatározott objektum.⁵⁵⁴ Az Árpád-váron kívül további várak még Szakó-hegyi vár, a Hosszú-hegyi vár, és a Szamár-hegyi vár.⁵⁵⁵ Valójában tehát a Pilis egykor egy nagyon sűrűn lakott terület lehetett Németh Péter szerint. Ez a terület a török időkben szenvedte el az első nagy pusztulást, amikor is a lakosságot kiirtották, és eladták az épületek köveit is. A tervszerű pusztítást betetőzte a Habsburgok általi rombolás, amely ellenezte azt, hogy egy ősi kultúrájú magyar központ létezzon ezen a vidéken.⁵⁵⁶

Eddig nagyvonalakban Noszlopi Németh Péter Ósbuda-víziója. Ezt könyvének végén az okleveles vizsgálatokkal zárja le, keresi azokat a pontokat az általa meghatározott helyszínen, amelyeket az oklevelek említenek. Ezek pedig a következők: az esztergomi nagy út, amely Esztergom közelsége miatt kapta a nevét,⁵⁵⁷ (és amely Noszlopi szerint nem volt megtalálható Óbudán); a Villa de Aqua Calida, vagyis Melegvíz falu, amelyet egy 1290-es oklevél Esztergom külvárosában sorol fel, ahol a keresztes ispotály volt található;⁵⁵⁸ Örs földje, amely Eörs formában megtalálható Pilisszentkereszt határában;⁵⁵⁹ Guerchey falu, (Gercse), amelyet nem találtak meg a mai Buda, és Óbuda határában, bár Noszlopi szintén nem azonosítja közelebről;⁵⁶⁰ Passanduk falu; Géza király piaca; valamint Kurszán vára, amely azonos a pilisi Hamvas-kővel, és valójában a Curchan név a Cuppan névvel azonos, amint azt a történészek megállapították.⁵⁶¹

Az Insula Leporumot Noszlopi Németh Péter Insula Leprorumként oldja fel, és egy Pilismarót közelében lévő, ma már félig víz alatt található szigettel azonosítja. A rajta lévő középkori emlékek nagy részét valószínűleg a Duna elmosta.⁵⁶²

Eddig tartott Noszlopi Németh Péter elméletének részletes összefoglalása. Ahogy azt már fentebb említettem, bizonyítási eljárása két részre bontható: egyfelől a Budán

⁵⁵³ Noszlopi 2003 43-46. o.

⁵⁵⁴ Noszlopi 2003 49. o.

⁵⁵⁵ Noszlopi 2003 50-51. o.

⁵⁵⁶ Noszlopi 2003 54-55. o.

⁵⁵⁷ Noszlopi 2003 56-57. o.

⁵⁵⁸ Noszlopi 2003 57-59. o., MESTr II. 270-271. o. a könyv törzsszövegében található hivatkozás a 265. oldalon lévő oklevélre történik, tévesen, az oklevéltárban viszont már helyesen Noszlopi 2003 106. o.

⁵⁵⁹ Noszlopi 2003 59-61. o.

⁵⁶⁰ Noszlopi 2003 61-62. o.

⁵⁶¹ Noszlopi 2003 80. o.

⁵⁶² Noszlopi 2003 65-67. o., Noszlopi 2003 71-78. o.

megtalált emlékek azonosítását támadja, azaz a kronológiai ellentmondásokat, a hiányzó leleteket, valamint az oklevelek ellentmondó adatait kéri számon. Másfelől pedig az egyes objektumokat megpróbálja áthelyezni a mai Óbudáról Pilismarót közelébe, és megpróbálja kimutatni, hogy azok valójában ott vannak, az oklevelek leírásának pedig az a helyszín jobban megfelel. Amint fentebb írtam, amennyiben csak egyetlen objektumról is az derül ki, hogy Noszlopi Németh Péter állításaival szemben az azonosítás, vagy a korhatározás megállja a helyét, úgy az egész felépített rendszere elbukik, hiszen egy-egy régészeti objektumot az oklevelek, és határjárások miatt nem lehet csak úgy kiragadni, és áthelyezni a mai Óbudáról a pilismaróti feltételezett Ósbudára. Mielőtt azonban részletesen végigmennénk az egyes objektumokon, szükséges, hogy felhívjuk azon módszertani hibákra a figyelmet, amelyet Noszlopi Németh Péter a munkájában elkövetett. Míg a régészeti megfigyelésekről alkotott ítélete magyarázható azzal, hogy az 1971-ben bekövetkezett halála miatt az újabb régészeti feltárásokat már nem kísérhette figyelemmel, addig a történeti megállapításai közül nagyon sok korrekcióra szorul, hiszen ezekre számos feltételezést is épített.

Egyik legsúlyosabb problémája az elméletének a római kori történelemmel kapcsolatos megállapításai. A római, és természetesen a hun kori történelemmel kapcsolatban Anonymust, és Kézait használja fel. Sem Kézai, sem pedig Anonymus semmilyen relevanciával nem bír a római kori történelem kapcsán, a római kori történelem elsődleges forrásaiként nem használhatóak fel. Az bizonyított, hogy bizonyos római kori források kivonatait ezen szerzők ismerhették, (mint pl. Anonymus az Exordia Scythiá-t), de ennél sokkal nagyobb számú, és mélységű római kori forrás volt ismeretlen Anonymus, és Kézai előtt, amelyek számunkra már elérhetőek. Így Noszlopi Németh Péter érvei, amely szerint Kézai és Anonymus nyomán Ósbudán keresnünk kellene nagyméretű római romokat, körülötte pedig Attila által emelt falakat, abszolút nem állja meg a helyét.⁵⁶³ Pálfi Zoltánnak a 'Mi a történelemtudomány, és mi nem az?' című írásában ezt a jelenséget, vagyis a forráskritika hiányát, az áltudomány klasszikus jeleként értelmezi.⁵⁶⁴ „Elsődleges forrásnak nevezzük az 1.a. egykorú, helyben vagy 1.b. az adott területtel intenzív érintkezésben álló, többnyire szomszédos régióban készült, és a vizsgált területről hasznos információt nyújtó írott, 2.a. a helyben talált, vagy 2.b. máshol fellelt, de az adott helyen készült tárgyi emlékeket. Némely esetben nem egykorú források is elsődlegesnek számítanak, ilyenek az oklevelek vagy különböző feliratok későbbi, változtatás nélküli másolatai, ritkább esetben (de itt már nagyobb óvatosság szükséges) tartalmi kivonatai, illetve a tárgyi emlékek későbbi

⁵⁶³ Noszlopi 2003 11. o.

⁵⁶⁴ Pálfi 2009

másolatai, rajzai (bár itt nem egyértelmű az elhatárolás, ahogy rövidesen látni fogjuk).⁵⁶⁵ Vagyis Noszlopi Németh Péter nem járt el körültekintően akkor, amikor római korról szóló forrásait elsősorban a magyarországi középkor forrásokban jelölte meg. Téved tehát akkor is, amikor Sicambriát római településként írja le. A valóság ezzel szemben sajnos az, hogy semmilyen ókori lelet nem erősítette meg azt, hogy valaha Sicambria néven város állt volna ezen a területen.⁵⁶⁶

Sicambria neve az ókori sugamberek törzséből származott, akikről az ókori kútfők úgy tudósítanak, hogy a Rajna alsó szakaszán élt germán nép voltak. Sicambria legendája a francia kultúrkörből kerül át Magyarországra, és így terjed el itt a középkori forrásokban. Sicambria kultúrtörténeti vonatkozásait Eckhardt Sándor tárta föl. Eckhardt, Hóman Bálinttal ellentétben, nem Viterbói Gottfriedtől származtatja a hun hagyomány Sicambriára vonatkozó részét (alább idézzük), hanem önálló helyi magyarországi hagyomány termékének tekinti.⁵⁶⁷ (Attila, és a magyarországi hun hagyomány más elemei ugyanakkor velencei közvetítéssel kerültek hazánkba).⁵⁶⁸ Eckhardt szerint, a Sicambria-Buda azonosítás már egy önálló, helyi hagyomány termékének tekinthető.⁵⁶⁹ A francia mondakörből származó Sicambria elnevezést valamikor a XII.-XIII. században honosíthatták meg ciszterci szerzetesek,⁵⁷⁰ míg Etilburg elsősorban a magyarországi német hagyomány terméke.⁵⁷¹

A Sicambria név azonban átment a magyarországi okleveles gyakorlatba is. Az alábbi oklevelek említik Sicambriát:

-VI. Kelemen pápa oklevele 1346. jún. 14.-ől keltezve, amelyben engedélyt ad, hogy Erzsébet királyné Óbudán kolostort építsen, és apátnőjét kinevezze.⁵⁷²

-Fontanerius a ferences rend generálisa, 1346. jún. 23.-án Padovából, utasítja a magyarországi rendfőnököt, hogy a pápai engedély birtokában az óbudai klarissza apácakolostorba apácákat vegyen fel.⁵⁷³

⁵⁶⁵ Idézet innen: Pálfi 2009

⁵⁶⁶ Pl.: Mócsy-Fitz 1990 a városok, és a különböző jogállású települések köréből a név teljesen hiányzik, valószínűtlen, hogy a római kori régészet egyetlen feliratos emléket se talált volna az ókori Sicambria városáról.

⁵⁶⁷ Hóman 1925 31. o., Eckhardt 1927 27-31. o., Szűcs 1973 573-580. o.

⁵⁶⁸ Eckhardt 1928 480-487. o.

⁵⁶⁹ Eckhardt 1927 31. o.

⁵⁷⁰ Eckhardt 1927 31. o.

⁵⁷¹ Eckhardt 1928 625. o., hozzá hasonlóan Simon 1978 több ponton is (pl. Simon 1978 305. o. Crimhelt ferdeje helynév) a magyarországi német hagyományból eredeztette mind a Niebelung-ének hun motívumait, mind pedig a magyar krónikák hun motívumait. Az egymásra épülő számos feltételezése miatt azonban ez az írás kevésbé ment át a történettudományi köztudatba.

⁵⁷² Fejér IX/1. 394. o. CCXXV.

⁵⁷³ AO IV. 364. 611-612. o.

-1375. május. 20. Salamon Ferenc említ egy oklevelet 1375-ből, amely szintén tartalmazza a Sicambria helynevet.⁵⁷⁴ A hivatkozását nem adja meg, az oklevél közöletlen, hivatkozik rá Pataki Vidor, és az ő nyomán Végh András is.⁵⁷⁵

-Buda 1376. febr. 16.-án kelt oklevele, amelyben Benedek fia Egyed polgár a budai bíró, és az esküdtek előtt átengedi a Boldogságos Szűz Mária plébánia templom mellett lévő házát, amelyet Baranchynus gyógyszerésztől kapott, a gyógyszerész lányai, Dorottya, és Ilona számára. Utóbbi a Sicambriában lévő klarissza kolostorban apáca.⁵⁷⁶

-1400. szept. 5.-én Rómában kelt IX. Bonifác pápa oklevele, amely a klarissza kolostort szintén sicambriainak nevezi. („abbatista monasterii beate Marie de Sicambria, ordinis Sancte Clare”)⁵⁷⁷

-1403. szept. 7.-én Firenzéből Zsigmond király levelet ír Nápolyi László királynak. „...Illyrico inspiravit et Dalmatas, Hunnos, Pannonios ac Sicambros, Macedonas, Thessalos atque Dacas et omnes, qui felicit regno continentur Hungariae...”⁵⁷⁸ (Vagyis itt népnévként fordul elő, Sicambria névadója a már említett sicamberek voltak).

-1479 december-1480 nyara között tartózkodott Felice Feliciano Magyarországon.⁵⁷⁹ Római feliratainak gyűjtésében említi, hogy Sicambria falai a Dunáig húzódtak.⁵⁸⁰

-1515. szept. 24.-én Buda városban kiadott oklevélen szerepel Sicambria neve. („nonnulla prata sew familia necnon terra arabiles in campo Siccambriae vocato iuxta et circumcivea molendinum dicte hospites”)⁵⁸¹

-1516. febr. 11. Budafelhévizen kelt oklevél, amelyben Pilis vármegye leírja a felhévízi Szentlélek ispotály, és a budai káptalan között folyó vitát a Siccambria patak melletti kaszáló kapcsán. („in fluvio Siccambriae haberet quoddam molendinum ac iuxta eudem molendinum pratus sive faetum unum”, valamint „ab illo lapode que constructa esset tempore antique constructionis illius Sicambriae”)⁵⁸²

-1528. jún. 15.-én a váci káptalan megidézeti Mária királynét, a káptalan földjein okozott károk miatt. Itt is előfordul Sicambria neve, ugyanazzal a patakkal kapcsolatban. („ad

⁵⁷⁴ Salamon 1878-1885 I. köt. 84. o.

⁵⁷⁵ Végh 2008 36. o., Pataki 1950 286. o.

⁵⁷⁶ DL 6334. sz., hivatkozik rá Bártfai 1935 89. o. 85. sz. Bártfai ugyan gyógyszerésznek fordítja az apotecarius kifejezést, de az valójában inkább egy kereskedőt jelenthetett. A Domus apotecariorumra így utal Bertalan 1985 266. o. is.

⁵⁷⁷ BudOk III. 1987 156. o. 315. sz.

⁵⁷⁸ ZsO II/1 2604. sz. 302. o.

⁵⁷⁹ Ritoókné 1994 320-321. o.

⁵⁸⁰ CIL III 3558

⁵⁸¹ Podhraczký 1833 13. l., Bártfai 1938 346. o.

⁵⁸² DL 106748. sz., Podhraczký 1833 71. l., az oklevelet idézi Bártfai 1935 120. o. 179. sz.

Terram, siue Territorium prefatorum Exponencium Circa Molendina In fluuio Sikambria Wyze habita et dekurencia, Intra scilicet veras metas porcionis posesionarie”)⁵⁸³

-1529. júl. 31.-én becsei táborában Szapolyai János Ördögh Mátyásnak adományozza Rajki István és Terjék Antal javait. „In Sicambriia positis feria” szöveg kitörölve, és helyette „In castris nostris” szerepel.⁵⁸⁴

-1529. szept. 10. Buda (Sicambria) keltezési hellyel Szapolyai János király Szentgyörgyvölgyi Bakács Sándornak adja Ákosházi Sárkány Antal és Bernát birtokait.⁵⁸⁵

-1533. jan. 14.-én kelt levelében Oláh Miklós írja Schepper Vilmos királyi követnek, hogy Sicambria Óbuda felett található. („Ex alia parte habuit eadem regina oppidum Vetus Budam probe Sicambriam situm supra Budam regiam, deinde insulam Czeppel infra Budam ad medium millare”).⁵⁸⁶

-1535. febr. 9.-én Gilinis ír Oláh Miklósnak a sicamberek vezéreiről. („Si caesar voluerit, et si iste nebulo senex deliquerit, debitas poenas luet. Veneti in fide permanebunt et reliqui Italiae proceres. Audiuimus ducem Sicambrium ad Gallos defecisse fide labefactata. Tus i ita est, fac me per litteras certionem.”)⁵⁸⁷

-1549. jún. 15.-én Kászim budai pasa jelenti követének visszatérését I. Ferdinánd királynak. A keltezési hely „ex castris nostris in Sicambria”.⁵⁸⁸

-1550 jún. 26.-án Kászim budai pasa levelet ír I. Ferdinánd királynak. A keltezési hely „ex castris nostris de Sicambria”.⁵⁸⁹

-1553. júl. 21.-én Ferdinánd királynak Verancsics Antal (és Zay Ferenc) „ex Sicambria ad Budam” keltezési hellyel ír levelet.⁵⁹⁰

-1553. júl. 21.-én Ferdinánd királynak Verancsics Antal (és Zay Ferenc) „ex Sicambria ad Budam” keltezési hellyel ír még egy levelet.⁵⁹¹

-1553. júl. 22.-én Verancsics Antal (és Zay Ferenc) „ex Sicambria ad Budam” keltezési hellyel látja el levelét, amelyet I. Ferdinánd királynak írt.⁵⁹²

-1553. júl. 24.-én Ferdinánd királynak Verancsics Antal (és Zay Ferenc) „ex Sicambria ad Budam” keltezési hellyel ír levelet.⁵⁹³

⁵⁸³ MTT XII. 101-102. o.

⁵⁸⁴ HO IV/316. sz. 449-451. o., ugyanezt az oklevelet ld.: Bilkei 1999 57. sz. 46. o.

⁵⁸⁵ Bilkei 1999 58. sz. 46-47. o.

⁵⁸⁶ MHH XXV. köt. 273. o.

⁵⁸⁷ MHH XXV. köt. 546. o.

⁵⁸⁸ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 8. Konv.1. 1549. fol. 115-116. (Petrisch I. 116)

⁵⁸⁹ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 8. Konv.03. 1550.IV-VI. fol. 249-250. (Petrisch I. 133)

⁵⁹⁰ MHH Scriptorum IV. köt. 31. o.

⁵⁹¹ MHH Scriptorum IV. köt. 32. o.

⁵⁹² MHH Scriptorum IV. köt. 33. o.

⁵⁹³ MHH Scriptorum IV. köt. 34. o.

-1553. júl. 24.-én Tujgun budai pasának Verencsics Anta (és Zay Ferenc) „ex Sicambriam ad Budam” keltezési hellyel ír levelet.

-1553. júl. 25.-én Verancsics Antal (és Zay Ferenc) levele szintén I. Ferdinándnak, szintén „ex Sicambria ad Budam” keltezési hellyel.⁵⁹⁴

-Ugyanaznap (1553. júl. 25.) Paksi Jánosnak írt levelükben ugyanaz a keltezési hely olvasható, „ex Sicambriam ad Budam”.⁵⁹⁵

-Ugyanaznap, Ferdinánd királynak beszámolnak arról, hogy elhagyták Sicambiát. „Hodie solvimus ex Sicambria...”⁵⁹⁶

Az okleveles gyakorlaton kívül természetesen a magyarországi krónikás hagyományban is megjelent Sicambria:⁵⁹⁷

Vitterbói Gottfried: „De Priamo iuniore e Antenore, quamodo Troia exierunt et ... in Pannoniam transierunt: Ducta per I[[llyrc]um... migrat per Ungariam, ... finibus inspectis placuit Pannonia pinguis; fiatut his patria, quos Troie depulit ignis, castra parant populi regibus apta suis. Arte parant urbem similitantem menia Troie, que male vicinos pos ad servilia coget, et quasi iam dominos . subacta colit. Urbs ornata viris nova dicta Sicambria colit. [XIII. századi betoldás: in Ungaria Czkamber prope Budam][Cod. Vindob. XIII szá.: Troiani ... in Ungariam venerunt. Et quia t. pinguis ipsis ibi placuit, castra in eadem pro construxerunt, et qd. Civitatem sibi similitudinem. Troie Magne construxerunt e team Sicambriam nominaverunt. Et ex illa civitate totam t-m Ungariae servituti subegerunt... postquam premissi Troiani, iam extincto nomine regum, sub titulo ducum, et út Sicambri, non Troiani nominati, civitatem eorum noviter constructam Sicambriam cca 100 annos inhabitassent populosque multos t-s circumciacentes eorum eritae cca Pannoniam et Ungariam devicissent, propter eorum multitudinem ulterius non poterant in Sicambria permanere, se din Germaniam cca fl-os Danubii e Reni se locaverunt. Et sic civitas Sicambriain Ungria periit, a populo Troiano ipsius fundatore derelicta.”⁵⁹⁸

Kézai Simon több helyütt is megemlékezik Sicambiáról:

⁵⁹⁴ MHH Scriptorum IV. köt. 42. o.

⁵⁹⁵ MHH Scriptorum IV. köt. 44. o.

⁵⁹⁶ MHH Scriptorum IV. köt. 44. o.

⁵⁹⁷ A külföldi példákat is részletesen tárgyalja Eckhardt 1927

⁵⁹⁸ Gombos 1937 1072. o., Viterboi Gottfried nem tartozik a magyar krónikások körébe, de Hóman 1925 szerint Sicambria nevének magyarországi forrásául ő tekinthető, ezért idézését szükségesnek láttam. Azonban Eckhardt 1927 30. o. szerint a „Czkamber prope Budam” kitétel egy széljegyzet, amely az eredeti műben benne se volt, csak egy XV. századi kéziratban, így Kézai tőle nem vehette át.

„In istis itaque tractatibus Ditrico Macrinoque residentibus, noctis silentio super utres Huni Danubium in Sicambria transierunt, exercitum Macrini et Ditrici, quem capere Potentia non potuit, in tentoris campis communarem crudeliter trucidarunt.”⁵⁹⁹

„[Rex Ehela] Egressus de Sicambria primo Illiricos subiiciens, deinde Renum Constantiae pertransivit.”⁶⁰⁰

„Ab Isnaco autem curia celebraa egrediens Sicambriam introvit, ubi Budam fratrem suum manibus propriis interfeciit, proiici faciens corpus eius in Danubium, eo quod ipso Ethela in partibus occiduis praealiente inter eum et fratrem eius metas stabilitas transgressus uera dominando. Fecerat etiam Sicambriam suo nomine appellari. Et quamvis Hunis Ethelae vocarenur, Teutonici interdictum formidantes, eam Echulbuer vocaverunt, Hunni vero, curam parvam illud reputantes interdictum, usque hodie eandem vocan Oubudam sicut prius. His itaque V annis continue in Sicambria requieuit speculatoribus suis in mundi quatuor partes distributis, Spectaculorum siquidem prima societas ordinam de Sicambria, in quantum unius clamor ad alium audiri potuisset, Coloniae, Germaniae civitate die ac nocte stare consueverat...”⁶⁰¹

„In primo ergo praelio Aladarius superatur; in secundo autem, quod Sicambriae per XV dies continue committitur, exercitus Chabae sic devincitur e prostratur, quod perpauci filii Ethelae Hunique remanerent In quo quidem praelio tantus sanguis Germanicus es effusus, quod si Teutonici, ob decens non celarent et vellen pure reserare, per plures dies in Danubio aqua bibi non poterat, nec per homines, nec per pecus, quam de Sicambria usque urbem Potentiae sanguine inundavit.”⁶⁰²

A XIV. századi krónikaszerkesztés részlete (a részlet Ákos mester műve 1272 körül):

„Atyle Hungari vero interdictum non curantes adhuc eam Ovbudam /Obudam/ usque hodie vocant et appellant. His itaque sic peractis quinque annis Siccambriae /Sicambrie/Syccambria/ requieuit speculatoribus suis per mundi quatuor partes destinatis sive distributis. Spectaculorum quidem prima societas de Siccambria /Sicambria/ ordinatim in quantum unius clamor potuisset ad alium exaudiri, die ac nocte Colonie, Germanie civitate stare consueverat, altera pars usque Lytuam tertia in littore Don fluvii id est Eul, sed quarta statio Yadrie, Dalmacie civitate consistebat.”⁶⁰³

⁵⁹⁹ SRH I. 149. o.

⁶⁰⁰ SRH I. 152-153. o.

⁶⁰¹ SRH I. 156. o.

⁶⁰² SRH I. 161-162. o.

⁶⁰³ SRH I. 268-269

„Cumque rex Atyla quinque annis Siccambriae /Sicambrie/Syccambrie/in Sicambria/ repausasset sui exercitus defectum, videlicet tertie partis, que dudum remansera Cahalaunis, resacire procuravi curiaque celebrata egressus de Pannonia, per Carinthiam, Stiriam et Dalmaciam pertransiens...”⁶⁰⁴

„Atyle filium ex Grecorum imperatoris, scilicet Honorii filia procreaum, alii vero Aladarium ex Germanie principissa, scilicet domina Crumheldina procreatum in regem pos Ailam sibi preficere nitebantur, Sanior vero pars Hunorum dum Chabe adhesisset, Detricus autem extera natio cum paucis Hunis aladario, ambo regnare ceperunt. Dumque alter alteri se preferri moliretr, Detrici astuia, qui illo tempore Sicambrie Aladario adherebat, inter ambos reges tan durum prelium ac forte est commissum u per quindecim dies continuos ita Danubium Germanico sanguine inundavit, quod si Teutonici occisionem, que per Hunos facta est diebus memoratis ob odium non celarent profecti possent confiteri, quod a Siccambria usque Potencinam, nec homines , nec bruta animalia de Danubio aquam pruum bibere potuissent.”⁶⁰⁵

Thuróczy János is sokszor említi Sicambria nevét:

„Hic Franco post Troyane urbis excidium in Pannoniam, que olim Magni Alexandri evo superior Grecia vocabatur, magnó cum populo venisse e sub monte Sycan secus fluvium Ister, qui et Danubius dicitur, civitatem amplissimam edificasse et illi nomen a monte Sycan predicto Sycambriam impossuisse et tandem orientalium metu nationum abinde ad partes occidentales declinasse et regionem circa fluvium Sycana occupasse illamque a prefato Francone duce eorum Franciam apellasse et denominasse traditur.”⁶⁰⁶

„Huni vero, plurima qui iam lumina post discessum ipsorum a Scitia in utrium officio transnatare asueverant, noctis tenebroso sub silentio utribus eisdem inflatis se illorum navigio commiserunt. Transnatato itaque infra Sicambriam Danubio in ea parte, ubi nunc villa Kelenfwld locata est, propter quod et eadem hoc vocabulo denominata fore dicitur, irruerunt tandem hostilem super exercitum in campo secus civitatem Potentianam, quem illa sua intra menia capere non poterat in tentoriis quiscentem.”⁶⁰⁷

„Postquam autem Atila in regie dignitatis gloriam sublimatus extitit, Romanaque destitit se protegere manus, ipse Atila sedem sibi in civitae Sicambria superius nominata elegit, tandem ex innata sibi ambitione vicina constituit invadere regna.”⁶⁰⁸

⁶⁰⁴ SRH I. 269-270. o.

⁶⁰⁵ SRH I. 276-277. o.

⁶⁰⁶ BSMRAe 1985 I. 18. o.

⁶⁰⁷ BSMRAe 1985 I. 36. o.

⁶⁰⁸ BSMRAe 1985 I. 39. o.

„Tulerant enim he regiones Matrino contra Hunos auxilium, et regi Atilae propterea easdem quam primum invadere cure erat. Quibus tandem regionibus rex Atila perdomitis et sub iugum sui principatus redactis victor rediit Sicambriam.”⁶⁰⁹

„Rex igitur Atila tantarum superbus imperio nationum tantarumque viribus fretus gentium omnia, que cogitabat, se facile perficere posse arbitratus est. Quare ut dictum est, in Sicambriam rediens cunctis sui domini principibus solennem curiam se celebraturum promulgare precepit.”⁶¹⁰

„Egressus tandem de Sicambria primo Illirocos dicitur invadisse.”⁶¹¹

„Quampropter timui, ne post tantorum bellorum laborem milite fesso per illos circumveniretur, relictis Galliis festinanter venit in Pannoniam, e cum Sicambrie demoraretur, Buda frater suus terminos sui rectoratus sibi per Atilam deputatos transgressisse et illius in absentia regnum sibi usurpare voluisse erga illum accusatus est. Et his rebus id, quod rex Atila in suorecessu Sicambriam urbem Atile preceperat vocari, Buda vero illam vocabulo sui nominis Budawara denominavera, apud Atilam magna comprobatione erat. Quare ipse rex Atila eundem fratrem suum dolo circumventum captitavit et propriis suis manibus occidit, cadaverque illius in Danubium demergi fecit. Quo interfecto licet ipse rex Atila institerit, e rursus novo sub edicto statuerit, quod ipsa Sicambrie civitas non aliter, sed urbs Atile debeat appellari, Huni tamen sive Hungari in edictum minus observantes illam Budawara vocaverunt, vocantque O Buda usque hunc diem. Theutuni vero edicum regis transgredi magis formidantes civitatem ipsam sicut tunc, ob metum illius Eczelpurg, id est urbs Atile vocaverem sic et modo illam eodem nomine vocant. Tandem rex Atila fratre inefecto Sicambrie quinque annis quievit. Voluit tamen, ut, quicquid mundus ageret, ipse conscius fieret. Quare spectatores ad cunctas sibi necessarias partes, prout suis expediebat rebus, ordinasse dicitur. Quorum una satio Colonie in Germania, altera Lythwania, tertia iuxta fluvium Tanay et quarta in Jadría Dalmacie civitate constitute erant. Et harum stationum cuilibet homines relatu digni a locis supradictis incepst usque ad Sicambriam continue in tanti distantia spaci locati e constituti erant, út dum alter eorum de novis rebus regi referendis clamaret, propinquior illi id competenter audiret, e rursus ad alterum sibi vicionem reclamare, quo dum novi rumores, si qui forent, ad regem pervenirent, et rursus voluntas regia, prout illi placeba, partibus in predictis declararetur.”⁶¹²

⁶⁰⁹ BSMRAe 1985 I. 40. o.

⁶¹⁰ BSMRAe 1985 I. 40. o.

⁶¹¹ BSMRAe 1985 I. 40. o.

⁶¹² BSMRAe 1985 I. 48-49. o.

„Rex Atila in Pannoniam rediens post tantorum tedium laborum Sicambria inrata illic, licet membra multis bellorum strepitibus affecta quietem optaverint, ipseque sui regalis sceptri nomen et gloriam in altum sustulerit, et illius fama cunctas orbis per partes diffusa remotas etiam terras et regiones rigoris sui terrore concusserit, ambiciosus tamen princeps cupiditate glorie fervens magnis maiora appetens se ad maxima ingeri non formidabat, et qui iam sui imperii manum in magnas mundi partes longe lateque quasi universas Ewrope per regiones extenderat, ut gladius suus in Asiatico pariter et Affricano agro notus esset, mare transire av Egypcios, Assyrios ceterasque illis adiacentes regiones invadere et suo principatui subiguare suo in animo disponebat.”⁶¹³

„Ingens rumor omnem per Pannoniam excitatur, et ipsa Sicambria multo planctu usque ad ethera resonavit.”⁶¹⁴

„Divulgato regis Atilae obitu cuncte nationes, quarum intererat, non modico pavore perstreperunt, et, si illius de morte dolore vel glaudere debeant, ignorabant cum illi filiorum esset multitudo, ex quibus aliquem patre severiorem genitoris regno potiri cogitabant. Erant tunc Sicambrie principes Germanie multi regi Atilae ob metum illius coacta servitute alligati, inter quos Detricus de Verona excellentiam habebat non ultimam... Quapropter horrendum instauratur prelium, magna tantarum agmina gentium Sicambrie civitatis stricta inter menia necnon adiacenti illi in agro preliantur.”⁶¹⁵

„Scribitur enim in antiquis Hungarorum chronicis, quod hoc fraternum certamen, hec intestina tanti populi clades vix dies per quindecim consummata fuisset, tantusque ibidem maxime extranearum nationum sanguis effusus extitisset, quod, si id Theutuni Hungarorum ob odium non celarent, dicere possent, ut Danubius secus Sicambriam defluens ex Germanica cetearumque nationum cede in ipsum decurrenti sanguine in tantum permixtus fuisset, quod neque homines neque animalia a Sicambria inceptus usque ad Ptentianam aquam illius puram sine sanguine potare valuissent.”⁶¹⁶

⁶¹³ BSMRAe 1985 I. 55. o.

⁶¹⁴ BSMRAe 1985 I. 55. o.

⁶¹⁵ BSMRAe 1985 I. 56. o.

⁶¹⁶ BSMRAe 1985 I. 56-57. o.

Antonio Bonfini a Rerum Ungaricarum Decadesben több alkalommal is említi Sicambiát:

„Supra Budam Veterem in eadem Danubii ripa vetustissime urbis vestigia nunc cernuntur magnumque ambitum murorum referunt. Sicambriam nunc iuniores dicunt a Sicambri remotissimis Germaniae populis, nam civitas ista ex auxiliatrice Sicambria legione Germanie nomen olim assumpsit. (In hac Veteri Buda lapis effosus est Mathie regis tempore, dum undamenta iacerentur edium Beatricis regine, cum tali inscriptione: Legio Sicambrorum hic presidio collocata civitatem edificaverunt, quam ex suo nomine Sicambriam vocaverunt”⁶¹⁷

„Ex quo fit, ut Sicambriam legionem primam auxiliatricem hanc a Sicambri Germanie populis appellatam, quem ad Budam Veterem humi plane iacentem conspicamur, existimare debeamus.”⁶¹⁸

„At Unni, postquam hostibus appropinquarunt, cum simili modo tot Scythie flumina transmisissent, annexis utrinque uribus in tempesta nocte Danubium sub Sicambria prope Budam Veterem clam omnes tranant, ubi villa quoque nunc est, que ab Unnorum traiectu Scythico vocabulo Chelenpheld appellatur.”⁶¹⁹

„Postquam Atila dignitatem regiam sortitus est, non minus eque quam severe dominari cepit; omnes gentes sibi subditas ad gratissima obsequia redegit, Sicambriam imperii sedem elegit, quam supra Budam Veterem fuisse volunt, cuius adhuc vestigia multa supersunt.”⁶²⁰

„Quin etiam Budam civitatem cui gubernationem Scythie edificandamque urbem in Danubii ripa Sicambrieque ruinis Budam deinde dictam delegarat, dolo captum interfecit. Ungarorum annales post cladem Catalaunicam interfectum tradunt, quoniam eum post subactam Mysiam, Thraciam et Macedoniam, cum ex Gallia Atila Sicambriam rediisset fratremque invenisset Sicambriam, quam muro cinxerat, non Atila, sed suo nomine contra mandata Budam nominasse, cum dolo captum propria manu pro nimia ira obrutuncasse prodierunt... Quare Atila postquam Illyricum, Macedoniam, Thraciam et Mysias passim igni erroque vastaverat preclusumque ad Constantinopolim aditum Marciani copiis intellexerat, in Pannonias Sicambriam se recepit.”⁶²¹

⁶¹⁷ BSMRAe 1936 I. 34. o.

⁶¹⁸ BSMRAe 1936 I. 35. o.

⁶¹⁹ BSMRAe 1936 I. 65. o.

⁶²⁰ BSMRAe 1936 I. 72. o.

⁶²¹ BSMRAe 1936 I. 73. o.

„In provincias populi Romani profecturus, non tam ut earum iniurias ulciscerer, quam Scythium imperium propagerem, ad quod me natum, út par est, semper existimo, me miserum, fratrem admonui imprimis, ut regum pacatum diligentissime curaret, iuste sancteque gereret, nemini ius suum eripi pateretur; deinde ut Sicambriam urbem olim populi Romani ex legione auxiliatrice conflata eductamque e Sicambriis extremis Germanie populis, quandoquidem multas quondam Romani legiones presertimque Germanam in Danubii ripa collocarant in urbesque redegerant, ut barbaros transitu fluminis inhiherent, non modo instauraret, sed menibus longe amplioribus circumduceret demumque meo nomine appellaret.”⁶²²

„Quod si feceritis, non tam imperatore bono quam optimo milite Scythiarum fortuna rerum gloriari poterit. Ego autem, ne fraternos manes nobis iniquos habeamus, edico, ut, que infelix nuncupavit vota prestemus: instauratam Sicambriam Budam apellemus pioque unere ac lacte pariter et vino placere studeamus.”⁶²³

„Cum maximis Atila animus fluctuat inceptis, qui Sicambriam se recepera, omnium ibi procerum conventum edixit, ut de futura expeditio decerneret. Convenere undique principes imprimisque Tetricus Veronensis acerrimus olim Unnorum hostis, quem Atila non sine maxima libertate ac officio sibi conciliarat familiarissimumque reddiderat. Hunc quoque frequentissimi Germanorum proceres secuti sunt, ut in Scythiam preter opinionem regis venissent, gratissimo omnes hospitio admissi ac vultu quoque regio multo gratiore excepti sunt.”⁶²⁴

„Et in secundo bello Gallico Ursulam cum comitibus cesam fuisse plerique non temere voluerunt, quia Maximus post Aetium imperium occupavit Valentiani iussi interfectum. Atila igitur, antequam Sicambriam se receperit, Pruenos Venedici sinus accolas cum Litvanis per prefectos ditioni sue subigendos curavit. Per magnam demum Germaniam Scythias gentes in inferiorem Pannoniam revocavit Sicambriamque Marti deo partio victimas mactavit, dicavi exuvias et spectacula multa edidit.”⁶²⁵

„Atque fidem nostram expertus non minus hanc quam Sicambriam amabis et excolendam esse reputabis.”⁶²⁶

„Annales Ungarici aliique permulti, postquam Atila cum victore ditatoque exercitu in regnum se recepera, eum de bello Italico et Illyrico triumphasse ferunt, exhibuisse munus

⁶²² BSMRAe 1936 I. 74. o.

⁶²³ BSMRAe 1936 I. 75. o.

⁶²⁴ BSMRAe 1936 I. 75. o.

⁶²⁵ BSMRAe 1936 I. 116. o.

⁶²⁶ BSMRAe 1936 I. 134. o.

gladiatorium, varia edidisse spectacula; Sicambrie populo ter epulum dedisse, missilia sepe sparisse, multa populis convenientibus prodegisse et quamvis de invadenda Asia atque Africa cogitare, ne sua virtus remillita videretur, virum tamen summa libidine perditum inter convivia et ingentem concubinarum numerum mentem remisisse.”⁶²⁷

„Chaba cum sexaginta fratribus natu minoribus ac Unnorum quindecim milibus, qui e bello superfuerant, in Greciam aufugisse fertur, ubi honorifice exseptus annos XIII egit; deinde parie haud immemor unius anni itinere interiorem Scythiam repetisse et avum adhuc vivum invenisse dicitur, quod omnino videtur incredibile; eius consilio uxorem quoque de Corosmana vicina Scythie gente duxisse ex eaque Edemen et Eden filios habuisse; quoad vixerit, de repetenda semper Pannonia monuisse gnatos et Pannonie ac Sicambrie nomen ad novissimum usque diem ore agitasse”⁶²⁸

„Deinde motis castris ad Budam Veterem, quam Sicambriam prius appellabant, perventum est, ubi Kaga rex Ungarorum residebat.”⁶²⁹

„Quiquid auri, argenti Scythiceque prede tot annos undiquecongeste Sicambrie inventum es, una die a Franco ereptum est, private opes militibus pro dignitate distribute.”⁶³⁰

„Expugnata Sicambria province metropoli, que Germanica olim legio dicta, deinde Buda veus appellata est, ut late supra diximus, omnes pagi et, quecunque erant, urbes missis ad Carolum legatis ultro imperata se facturas pollicentur.”⁶³¹

„Preterea, cum ante beati Emerici mortem Bulgaricum bellum esse tradatur, ad Budam veterem Germanicam quondam legionem et Antonini ac Severi temporibus ad coercendos barbarorum impetus ibi collocatam, quam ante Bude appellationem Sicambriam nominabant, rex et regina cum illo venerunt; ubi, cum nullum veri dei templum conspicarentur, in quo pia sacra operarentur, exedificandum ampleque donandum continuo cenobium cum ede censuere, quam divo Petrus Pauloque dicarunt.”⁶³²

„Igitur Atilam a Vindelicis et Rhoetis Constantia recepta Argentoarum venisse, dein ad Tungros delatus Lugdunensem Galliam intrasse, qua parte magis ad septentrionem vergit, Lugduno et Aurelia devastato Rhodano traiecto in Narbonensem Galliam sibi fatalem accessisse, commissa pugna ugitus per viam, quam metu copiarum ingrediendo Gallias pacaverat, rediisse Sicambriam.”⁶³³

⁶²⁷ BSMRAe 1936 I. 142. o.

⁶²⁸ BSMRAe 1936 I. 145-146. o.

⁶²⁹ BSMRAe 1936 I. 192. o.

⁶³⁰ BSMRAe 1936 I. 193. o.

⁶³¹ BSMRAe 1936 I. 193. o.

⁶³² BSMRAe 1936 II. 22. o.

⁶³³ BSMRAe 1976 Tomus IV. – Pars II. 23. o.

Bonfini mellett Petrus Ransanus is említi Sicambriát:

„Supra eadem Buda min eadem Danubii ripa extant adhuc vetustissimae cuiusdam urbis vestigia referentia magnum muri ambitum, Sicambria is locus vocitatur. Sunt, qui credunt fuisse ei nomen inditum a Sicambri Germaniae olim populis, quorum auxiliaria quaedam legio Romanorum imperatorum temporibus in Pannoniaa profecta sedes ibi posuerat, sed et Franci ab ipsis quoque Sicambri se habuisse originem affirmant, úti supra habens regni Francorum mentionem ostendi.”⁶³⁴

Végezetül pedig Oláh Miklóstól idézünk:

„Ad ipsum vero aquilonem partim alii exurgunt montes vitibus frugiferi, in quorum radice monasterium aliud est Eremiarium divae virgini sacrum, quam Albam Mariam apellan; partim Sicambriae urbis de qua infra dicemus, reliquiae adhuc cernuntur.”⁶³⁵

Mit szűrhetünk le tehát a Sicambria helynévről a források hosszas citálása után? Először is azt kell látnunk, hogy a XIV. századi okleveles források alapvetően külföldiek. A legelső oklevél VI. Kelemen avignoni pápától származik, amely meglepően rövid, a többi helyszín pedig (Padova, Róma, Firenze) itáliai. A másik megfigyelés, amit tehetünk, az pedig az, hogy az oklevelek jelentős része a klarissza kolostorral kapcsolatos. Az avignoni pápa, XXII. János által kiadott oklevél még 'in oppido Buda' nevezi meg a klarisszákat.⁶³⁶ A fentebb idézett ferences rendi generális utasítása itáliai eredetűek, és szintén római eredetű IX. Bonifác pápa oklevele, amelyben a klarisszákról ír, és Sicambria helynévvel látja el. A pápai oklevél megnevezése átragadhatott a kolostorra, ugyanis az 1400-ban kiadott pápai oklevelek pl. Fehéregyházát 'alba ecclesia Sancte Marie prope Veterem Budam' címmel látják el, vagyis a pápai oklevélkiadás ismerte, és sokkal gyakrabban használta a Vetus Buda nevet, míg a Sicambria név szintén ismert volt, de csak a klarissza kolostor esetén használták, és akkor sem minden esetben nevezték sicambriainak. A magyarországi okleveles gyakorlatban az 1375-ös, és 1376-os oklevél ugyanarról az ügyről szól, de a klarissza kolostorral kapcsolatban említik Sicambriát. A XIV-XV. századi szórványos előfordulást egy hosszú szünet követi,⁶³⁷ majd akkor fordulnak elő ismét a XVI. században, amikor Thuróczy, Bonfini, és Petrus Ransanus krónikája ismertté válik.

⁶³⁴ BSMRAe 1977 64. o. (Petrus Ransanus: Epithoma rerum Hungarorum. Id est annalium omnium temporum liber primus et sexagesimus. Curam gerebeat: Petrus Kulcsár).

⁶³⁵ BSMRAe 16. 1938 9. o.

⁶³⁶ Fejér VIII/3. 735-736. o.

⁶³⁷ Eckhardt 1927 37-38. o. idézi az 1502-es követjelentést, valamint az 1460-as években a római Szent István-kolostorban készült V. László életrajzot, mindkettő használta a Sicambria kifejezést, utóbbi Budával szinonim értelemben.

Az 1346-os két oklevél, amely az óbudai klarissza kolostor alapítását engedélyezi, már készülhetett Paulinus Minorita hatására. Ő ismerte Kézait, és számos részletet átvett a krónikájában.⁶³⁸ Fő műve egy középkori típusú világtörténet, a *Historia Satyrica* volt.⁶³⁹ Művében már megtalálható az Óbuda=Sicambria azonosítás: „Ad hunos redeuntes dicamus, quod atylla etiam sicambriam introvit et belam sive budam fratrem occidit et corpus in danubium proiici fecit, quia dominum sibi comissi fines excesserat, feceratque sicambriam suo nomine vocari Budam, quam ipse suo nomine athele vocari iusserat. Theutonici interdictum formidantes vocaverunt eam echulburg. Huni vero oubudam usque hodie vocant”⁶⁴⁰ Paulus Minorita XXII. János pápa gyóntatója volt, előtte pedig 1314-16 között békéltetőként szerepelt a pápaság, Velence, és Nápoly viszályaiban.⁶⁴¹ Padova pedig fontos szerepet játszott Nagy Lajos, és Velence viszonyában, 1347-ben például Jacopo Carrara a város akkori ura találkozni akart Nagy Lajossal 1347 decemberében, tehát bő egy évvel az itteni oklevél kiadása után. Padova ugyanis Velence ellen akarta megnyerni magának a magyar királyt, mivel tartottak annak növekvő hatalmától. Padova is tarthatott kapcsolatokat a magyar királyi udvarral. Paulus Minorita munkája tehát ismert lehetett a pápai udvarban, ezért nem kizárt, hogy az 1346-os oklevelek Paulus Minorita nyomán lettek Sicambriába keltezve.

A XVI. század elején az okleveles gyakorlatban megjelenik egy patak, a rajta lévő malmokkal, valamint egy mező, amelye szintén Sicambriáról neveznek el.

Bonfini már több helyen is utal arra, hogy Sicambria nem más, mint az Óbuda feletti romváros neve. Az idézet műveiben arra utal, hogy Sicambriát a sicamber kíséretű legio építette fel, majd Attila testvére, Buda építette újjá. Erről egy feliratot is említ.⁶⁴² Hogy Sicambria alatt Aquincum romjait értik, amit Noszlopi Németh Péter tagad, felbukkan már Kneidinger András 1766-os térképén is, ahol a római vízvezeték fölé írja azt, hogy „Vestigia civitatis Sicambria”.⁶⁴³

E hosszas kitérő után visszatérve Noszlopi Német Péter fejtegetéseihez, hasonló gondokat fedezünk fel Herculia, mint Sicambria, és mint római település körül. *Castra ad Herculem* valóban létezett Pilismarót közelében, ugyanakkor nem öltött egyáltalán semmilyen városias jelleget.⁶⁴⁴ Az *Itinerarium Antonii* szerint Solvától 12, Cirpitől 9 mérföldre volt. Az erődöt 294-97 között Diocletianus parancsára építették, majd Valentinianus császár alatt a Kr.

⁶³⁸ Eckhardt 1928 467-477. o.

⁶³⁹ Eckhardt 1928 468. o.

⁶⁴⁰ A latin szöveget Eckhardt 1928 475. o. alapján idéztem.

⁶⁴¹ Eckhardt 1928 467. o.

⁶⁴² A feliratot alább idézzük.

⁶⁴³ Bártfai 1935 22-23. o.

⁶⁴⁴ Merczi 2003 89-90. o.

u. IV. században újjáépítik. Területén az equites Dalmati, és az auxilii Herculensia állomásozott, 70-80 síros temetőjét a későrómai időkben is használták.⁶⁴⁵ A területet soha nem hívták Sicambriának a római időkben.

Nem tudunk továbbá arról sem, hiába írt róla Bonfini, hogy sicamber legio valaha is létezett volna. Ez a név csak a középkori forrásokban bukkan fel, az ókori adatok nem tudnak róla.⁶⁴⁶ Németh Péter tehát hiába feltételezett ilyen nevű települést, nem létezett, a Bonfini-féle feliratról pedig a római koros kutatók úgy gondolják, hogy az egy hamisítvány lehetett.⁶⁴⁷ Noszlopi Németh Péter adata a sicamber cohorsról Szilágyi János publikációin alapszik.⁶⁴⁸ Hozzá kell tegyem, hogy erről a cohorsról a legújabb összefoglalás semmit nem tud.⁶⁴⁹ Nem véletlenül: az említett cikkben Szilágyi János megpróbált új cohorsokat kreálni rosszul olvasható, és töredékes téglabélyegek alapján, ezeket azonban feliratok, vagy diplomák nem erősítették meg, így létezésük fikció. Bonfini az alábbiakat írja: „Legio sicambrorum hic praesidio collocata civitatem aedificaverunt quam ex suo nomine Sicambriam vocaverunt”.⁶⁵⁰ Azt, hogy a felirat hamisítvány, a legio Sicambrorumról szóló egyéb római kori források teljes hiánya, és a római feliratokra nem valló stílus miatt gondolták így. Mint fentebb írtuk, Noszlopi Németh Péter Sicambria római kori létezését középkori forrásokkal, Anonymus-szal, Kézai-val igyekszik adatulni, de ez módszertani hiba, hiszen római kori (kortárs) forrásokat egyáltalán nem hoz. (Meggondolandó, hogy tudatos hamisítás helyett nem arról van-e szó, hogy egy egykor létező felirat félreolvasása folytán írta le Bonfini ezt a mondatot. Ez esetben ezt a feliratot beilleszthette a Sicambriáról szóló krónikás, és okleveles hagyományba).

Így tehát azok a várakozások, amelyek egy hun kori nagyméretű várost várnak Óbuda alatt, megalapozatlanok Németh Péter részéről. A kérdés folytatása az, hogy joggal vonja-e kétségbe, hogy itt bármilyen Árpád-kori maradvány előkerült? A válasz azért nehéz, mert Noszlopi Németh Péter időnként pontatlanul fogalmaz: egyszer elismeri, hogy vannak XIII. századi faragványok Óbudáról,⁶⁵¹ máskor viszont a teljes Árpád-kort hiányolja.⁶⁵² Amint fentebb is láthattuk, nincs okunk rá, hogy egy Sicambriának nevezett római, hun, majd

⁶⁴⁵ Visy 1989 68-70. o., Merczi 2003 90. o.

⁶⁴⁶ Mócsy-Fitz 1990 71-72. o. Nem található meg az ismert ókori legiók között.

⁶⁴⁷ Ritoókné 1994 320-322. o.

⁶⁴⁸ Szilágyi 1956 95. o. idézi, de részletesebben szól róla: Szilágyi 1950 462-464. o. A sicamber cohorsot említi még Salamon 1878-1885 I. köt. 103. o.

⁶⁴⁹ Mócsy-Fitz 1990 72-82. o. Valamennyi addig ismert segédcsapatot összeszedve sincs közöttük sicamberekre utaló név.

⁶⁵⁰ BSMRAe 1936 I. 34. o.

⁶⁵¹ Noszlopi 2003 27-28. o.

⁶⁵² Noszlopi 2003 24. o.

kora Árpád-kori várost képzeljük Óbuda alá, vagy Ósbuda helyére.⁶⁵³ Az oklevelekben szereplő Vetus Buda csak azután kezd el királyi központtá válni, amikor az esztergomi királyi palotát Imre király az érseknek adományozza 1198-ban. Állandó jellegű királyi központtá csak a XIII. század második évtizedétől kezdve válik az „óbudai” város.⁶⁵⁴ Éppen ezért egyáltalán nem indokolt azokat az elvárásokat támasztani a lehetséges Vetus Buda jelöltekkel szemben, amelyeket Noszlopi Németh Péter támasztott.

Nézzük végig a megtalált emlékek kritikáját, és a jelenlegi tudásunkat az adott emlékről. Fontos megemlítenem, hogy Noszlopi Németh Péter korántsem ismerhette valamennyi feltárást, éppen azért, mert a feltárások zöme sajnos csak a szerző 1971-ben bekövetkezett halála után lettek publikálva, főleg az óbudai lakótelep építése kapcsán. Fehéregyháza, vagyis Alba Ecclesia kapcsán azt írja, hogy a megtalált romok XV. századinál nem korábbiak, tehát nem lehetnek egy XI. századnál korábbi templom romjai.⁶⁵⁵ Voltaképpen az a kritika, hogy a Viktória-téglagyár telkén nem került elő semmilyen Árpád-kori leletanyag, kétségkívül jogosnak nevezhető. Ám az épület besorolásánál figyelmen kívül hagyta pl. Wekerle Sándor véleményét, aki, mint azt fentebb írtuk, a szentély részét tekintette Árpád-kori építésűnek,⁶⁵⁶ (valószínűleg alaptalanul), továbbá Garády véleményét sem ismerte, aki a XIX. századi adatokból kiindulva tartotta a romot XIV. századinak.⁶⁵⁷ Noha idézi a Budapest Műemlékei II. kötetének leírását, Noszlopi Németh Péter egy sort sem ír a Tholt Titusz által feltalált, korai romokról, amelyekről viszont az általa idézett kötet megemlékezik.⁶⁵⁸ Vagyis Noszlopi Németh Péter ebben az esetben szelektált a forrásai közül, annak ellenére, hogy a kérdésfeltevése, ti. hogy hol van az Árpád-kori Fehéregyháza, valóban további kutatásokat igényel, hiszen az előkerült romok nem Árpád-koriak. Az óbudai királynéi vár kapcsán a legújabb szakirodalom szintén nem fordulhatott meg Németh Péter kezében, ezért forrásául továbbra is csak a Budapest Műemlékei II. kötetét választotta. Itt is azzal a feltétellel indította vizsgálódását, hogy a várnak már állnia kellett a X-XI. században.⁶⁵⁹ Fentebb már utaltunk rá, hogy ez az elvárás az okleveles anyag alapján megalapozatlan. Így hát az előkerült leletanyag, amely a XIII. századtól indul, pontosan lefedi a királynéi várral szemben támasztott történeti, és régészeti kívánalmakat.⁶⁶⁰

⁶⁵³ Laszlovszky 2008b 11. o.

⁶⁵⁴ Altmann-Bertalan 1995 159-160. o.

⁶⁵⁵ Noszlopi 2003 27. o.

⁶⁵⁶ Wekerle 1907 19. o., ill. u. o. 236-237. o.

⁶⁵⁷ Garády 1937 256. o.

⁶⁵⁸ BudMüem II 1962 500. o.

⁶⁵⁹ Noszlopi 2003 26. o.

⁶⁶⁰ Altmann 1976 249-251. o.

Az óbudai prépostsági templom kapcsán szintén a műemlékes kötetet vette elő Németh Péter. Alba Ecclesia mellett ez az egyetlen olyan objektum Óbudán, amelynek kapcsán jogos elvárás az, hogy Árpád-kori leletanyag kerüljön elő. Noszlopi pontosan látja azt az időpillanatot, amikor még a szakma nem tudta eldönteni, hogy a Korvin Ottó tér 8-9. szám alatt valóban a prépostsági templom került-e elő, ezért két ellentétes véleményt is idéz.⁶⁶¹ A mai tudományos álláspont azonban megtaláltnak véli ezt a templomot.⁶⁶² XII-XIII. századi kőfaragványok mutatják azt, hogy a feltárások, nem csak XV. századi emlékeket eredményeztek, annak ellenére, hogy Noszlopi Németh Péter ezt állította.⁶⁶³ Ő még úgy tudja, hogy a Lajos u. 158. szám alatt található meg a klarissza kolostor, de azóta ez az óbudai emlék szintén előkerült.⁶⁶⁴ A helyszín amúgy nincsen messze a Lajos utca 158. számú háztól. Noszlopi Németh Péter bizonyítatlannak tartja azt is, hogy a budaszentlőrinci pálos kolostort a kutatás megtalálta. XVIII. századi térképeken a Németh Péter által hiányolt via magna Strigoniensist is feltűntetik, mégpedig felirattal.⁶⁶⁵

Hogyan összegezhethetjük tehát Noszlopi Németh Péter munkáját az Árpád-kori Budáról? Először is azt kell mondjuk rá, hogy a módszertani alapvetése helyes: ahhoz, hogy Vetus Budát valahol máshol azonosítsuk, a ma ismert óbudai középkori emlékek mindegyikén végig kell menni, és be kell bizonyítani róluk egyesével, hogy identifikálásuk téves. Ez történhet kronológiai, régészeti, történeti stb. alapon. Helyesen látta Noszlopi Németh Péter a második lépést is: ha a feltárt objektumok nem azonosak a krónikák, és oklevelek által Vetus Budára helyezett épületekkel, akkor az azonosítás nem állja meg a helyét. Az is igaz, hogy Noszlopi Németh Péter korában még számos emlék ismeretlen volt a történészek, és a régészek előtt, nem tudtuk pl. a klarissza kolostor, és a ferences kolostor helyét, vitatott, vagy legalábbis frissen elfogadott volt csak az óbudai királynéi vár helye, és mind a mai napig kérdéses az Árpád sírja körüli kutatások végső konklúziója. Ezért Noszlopi Németh Péter feltevése, hogy valahol máshol keressük Óbudát, nem volt teljesen megalapozatlan. Mai ismereteink alapján azonban Németh Péter legtöbb kifogása idejét múlt, sőt, az általa hiányolt objektumok, és az általa hiányolt egyes korszakok emlékeit is felszínre hozta a régészeti kutatás. Az Ósbudaként megjelölt területen talált kicsi római rom, valamint a Pilismarót térségébe vetített okleveles adatok nem adják ki olyan pontosan az egykori Vetus Buda

⁶⁶¹ Noszlopi 2003 28-29. o.

⁶⁶² Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003

⁶⁶³ Altmann-Bertalan 1995 155-158. o. képei a kőfaragványokról,

⁶⁶⁴ Bertalan 1973 105. o., Bertalan 1976a az első teljes publikációja a klarissza kolostornak, Noszlopi Németh Péter az 1971-ben bekövetkezett halála miatt egyiket sem olvashatta.

⁶⁶⁵ Pl. az 1778-as Felkis Antal által jegyzett térképen. Idézi: Berlász 1958

helyrajzát, ahogyan azt ma a fennálló emlékek alapján megismerhetjük Óbudán.⁶⁶⁶ Németh Péter tehát helyes módszerekkel, de eredménytelenül próbálta meg bizonygatni a maga igazát arról, hogy a mai Óbuda nem volt azonos Vetus Budával. Ugyanakkor módszertani hibái, és az általa továbbvitt, meggyökeresedett mítoszok használata azt eredményezte, hogy ezek beépültek a modern Óbuda-mítoszokba. Hogy melyek voltak ezek, arról később fogunk írni.

Egy elfelejtett Fehéregyháza: Vértessy György elmélete

Sashegyi Sándor, és Noszlopi Németh Péter az Óbuda-kutatások két meghatározó alakjaként szerepelnek jelenleg a különböző írásokban, és Pilissel kapcsolatos gyűjtésekben. Ha Sashegyi Sándort tekintjük a kérdésben publikálók első generációjának, Noszlopi Németh Pétert pedig a másodiknak, akkor azt kell tapasztalnunk, hogy utóbbi halála után nem a rendszerváltozással jön el az Óbuda-elméletek újabb hulláma, hanem sokkal előbb, már az 1970-es években. Ezt a hullámot pedig nem más képviseli, mint Vértessy György. Vértessy György már 1966-ban kapcsolatba került az Óbuda-elméletekkel Erdélyi István Holdvilág-árokban folytatott ásásával.⁶⁶⁷ (Egészen pontosan a Sashegyi Sándor régészeti hagyatékát kutatók munkásságával). A hetvenes években éppen ezért több cikkben is kifejtette gondolatait a témában, manapság pedig a hun-avar rokonság témájához szólt hozzá,⁶⁶⁸ noha a kérdést már a '70-es években írott cikkében is meglebegetti.⁶⁶⁹ Noszlopi Németh Péter halála után a hetvenes években számos publikációjában ő vette föl az általa elejtett fonalat.⁶⁷⁰ Ez olyannyira így van, hogy gyakran Németh Péter munkájából vesz át egész bekezdéseket, és a Pilismarótra vonatkozó elképzelését teljesen magáévá teszi, anélkül, hogy akár egyetlen egyszer is hivatkozna Németh Péter munkájára.⁶⁷¹ Ez azért különös, mert azt például megemlíti, hogy Sashegyi Sándornak voltak hasonló kutatásai, és tőle rajzot, valamint rekonstrukciót is idéz.⁶⁷² Hiába történt mégis mindez, Noszlopi Németh Péter munkássága ugyanis a Püski Kiadónak köszönhetően közismert, és az Óbuda-hívők rendszeresen

⁶⁶⁶ Pl.: Bertalan 1984a

⁶⁶⁷ Erdélyi 1999 74. o., Mihály 1999 82. o.

⁶⁶⁸ Vértessy 2008

⁶⁶⁹ Vértessy 1977 24. o.

⁶⁷⁰ Vértessy 1974, Vértessy 1975, Vértessy 1975a, Vértessy 1976, Vértessy 1976a, Vértessy 1976b, Vértessy 1977, Vértessy 1977a, Vértessy 1990

⁶⁷¹ Például: Vértessy 1975a 273-276. o. egész bekezdések átvétele valószínűleg Noszlopi kéziratából Noszlopi 2003 14-17, (ezt a szakaszt egyébként ő pedig Bártfaitól vette át, ahogy azt fentebb említettem).

⁶⁷² Vértessy 1975 98-99. o.

hivatkoznak rá, ellenben Vértessy elmélete nem gyakorolt komolyabb hatást a jelenkori Ósbuda-kutatásokra.

A Dunakanyar tájékoztatóban megjelent írásai tulajdonképpen az egész elméletnek az összefoglalását jelentik, az OSZK-ban található kézirat, valamint a Valóságban, illetve a Földmérőben található cikkek ehhez az elképzeléshez már nem tesznek hozzá sok új információt. A négyrészes tanulmányának első fele a kutatástörténettel indít, ami az Árpád sírjával, és Fehéregyházával foglalkozó kutatások talán legjobb összefoglalása, megemlíti számos mellékszálát is, mint pl. Árpád sírjának lokalizálását Németóváron, vagy Fehéregyháza feltételezett helyét a III. kerületi Raktár utcai Cella Trichorában.

Noha Vértessy ugyanoda jut el végső soron, mint Noszlopi Németh Péter, vagyis Pilismarót és Esztergom környékén ismeri fel Sicambiát, a kiindulópontja, és a módszertana teljesen különbözik a Németh Péter által megkíséreltektől. Egyik kiindulópontja a Fehéregyháza újkori története kapcsán általa tapasztalt ellentmondásokból derül ki. Egyfelől adva vannak olyan török források, mint pl. Pecsevi Ibrahim⁶⁷³, amelyek teljesen elpusztítottnak írnak le a fehéregyházi templomot. Így a török kor utáni adatok egy része értelmezhetetlenné válik Vértessy szerint. A veszprémi püspökség 1702. évi peranyagában, amely pert az esztergomi érsek ellen indította a budai főesperesség területén található tizedek esetében, arról írnak, hogy az óbudai Franckl-malom közelében van Fehéregyháza, és egy kolostor.⁶⁷⁴ Ezzel ellentétben viszont 1719-ben a pálosok által megbízott Terstyánszky László nem találja meg a Pozsonyban őrzött okleveles adatok alapján Fehéregyházát, hanem azt valahova Pilis megyébe helyezi, és ugyanezt teszi Bél Mátyás is, aki ugyan azt írja, hogy a kolostor Budakalász, és Pomáz között van, de a leírása Békásmegyére illik. Vértessy szerint, ha az 1702-ben leírt romok lettek volna Fehéregyháza romjai, akkor nem helyezte volna máshová sem Bél Mátyás, sem pedig Terstyánszky, sőt, 1774-ben Turóczi László jezsuita szerzetes azt írja, hogy a kolostor nincs messze azoktól az óbudai romoktól, amelyek Sicambria romjai lehetnek.⁶⁷⁵ Utóbbi nem lehetett a Franckl-malomnál lévő rom, mivel 3-3,5 km-re van Aquincumtól, tehát ez nem jelenti a „közel” fogalmát.⁶⁷⁶ 1790-ben aztán Katona István már nem talál semmit Óbudán Fehéregyházából.⁶⁷⁷ Vagyis a XVIII. századi adatok

⁶⁷³ Vértessy 1974 55. o.

⁶⁷⁴ Vértessy 1974 56. o., Vértessy 1976 69. o.

⁶⁷⁵ Vértessy 1974 56. o.

⁶⁷⁶ Vértessy 1974 56. o.

⁶⁷⁷ Vértessy 1974 58. o.

alapján arra következtet, hogy a korabeli szerzők nem rendelkeztek már egyértelmű ismeretekkel arról, hogy hol volt Fehéregyháza, sőt arról sem, hogy hol volt Vetus Buda.⁶⁷⁸

A következő kiindulópontja Vértessy György érvelésének, az Óbuda azonosítása körül zajló vita volt. Akárcsak Noszlopi Németh Péter, úgy ő is Schönwiesner Istvánt említi meg, mint a Sicambriával kapcsolatos téves ismeretek egyik értelmi szerzőjét.⁶⁷⁹ Sicambria azonban nem lehet azonos Aquincummal, mivel a romjai, Francesco Giustiniani velencei követ leírása szerint, egy magas sziklán a Duna partjáig terjednek, márpedig a mai Óbudán ilyen földrajzi terület nincs.⁶⁸⁰ A mai Óbuda régi neve Alt Ofen, mégpedig attól kezdve, hogy IV. Béla a tatárjárás után felépítette Budát, vagyis Ofent, a pesti Újhegyen.⁶⁸¹ Hivatkozik IV. Béla egyik oklevelére, amelyben Ó-Pestet a Dunántúlon határozza meg, és rámutat arra, hogy ez a meghatározás azonos a mai Dunántúl fogalmával. Wolfgang Lazius térképén szintén Alt-Ofennek nevezik a Budától északra eső települést.⁶⁸² Óbuda pedig azért volt Ofen, vagyis kemence, mert a történeti időkben mindig fejlett kerámiaipara volt, a római kortól egészen a honfoglalás koráig bezárólag.⁶⁸³ Ekkor még óvatosan fogalmaz, szerinte ez egyelőre nem azt jelenti, hogy ez a terület soha nem volt Óbuda, hanem azt, hogy két magyar névvel is rendelkezett.⁶⁸⁴

A következő fontos pontja a bizonyításnak a budavári Szűz Mária egyházzal kapcsolatos. Egy 1247-es oklevélben már megemlíti a nevét, mint Novi Montis Budensis, amelynek „adományozása” a veszprémi püspököt illeti.⁶⁸⁵ Vértessy György szerint azonban alig négy évvel a tatárjárás után a templom nem lehetett kész, ezt pedig hosszas statisztikai fejtegetésekkel próbálja bizonygatni.⁶⁸⁶ 1248-ban egy oklevél arról tudósít, hogy a veszprémi püspök bepanaszolta az esztergomi káptalant, és a hévízi kereszteseket, mert lefoglalták a budaújhegyi Szűz Mária egyház jövedelmeit⁶⁸⁷. 1255-ben viszont a Szűz Mária egyház IV. Bélától jövedelmeket kap, felépítendő a templomot.⁶⁸⁸ A statisztikai fejtegetések ezt követően még egyszer visszatérnek: Györffy Budapest történetéből idézve arra jut, hogy képtelenség

⁶⁷⁸ Vértessy 1975a 278-279. o.

⁶⁷⁹ Noszlopi Németh Péter, és Vértessy György talán Sebestyén Gyula közlése nyomán szúrta ki magának Schönwiesner. Sebestyén 1905 427. o. ugyanis azt írja, hogy Sicambria, és a Bonfini által tudósított felirat koholmány, amit Schönwiesner István mutatott ki.

⁶⁸⁰ Vértessy 1975 88. o., Vértessy 1976 69. o., Vértessy 1990 29. o.

⁶⁸¹ Vértessy 1975 89. o.

⁶⁸² Vértessy 1975 90. o.

⁶⁸³ Vértessy 1975 90-91. o.

⁶⁸⁴ Vértessy 1975 91. o.

⁶⁸⁵ Vértessy 1976 73. o., BudOk I. 1936 33. sz. 48. o., HO VI. köt. 33. sz. 46-47. o. Publikációiban Vértessy György csak nagyon ritkán adja meg az okleveleinek elérhetőségét, ezért ezeket, ahogy Noszlopi Németh Péter publikációjának ismertetésekor, most is igyekszem feltüntetni.

⁶⁸⁶ Vértessy 1975 92. o.

⁶⁸⁷ Vértessy 1976 74. o., BudOk I. 1936. 33. sz. 48-49. o., MREV 150. sz. 126-127. o.

⁶⁸⁸ Vértessy 1975 93. o., Vértessy 1976 74. o.

volt a pesthegyi várat 1245 decembere, és 1247 decembere között felépíteni. Vagyis, fejezi be az okfejtését Vértessy: az 1247-es adat biztosan egy másik Szűz Mária-egyházra vonatkozik, nem pedig a pestújhegyire.⁶⁸⁹ Továbbá az Óbuda, és az Újbuda név együttes használatának nincs értelme: felesleges egy várost újnak nevezni, ha a másik hasonló nevűt ó előtaggal látják el.⁶⁹⁰ IV. Béla 1243-as oklevele említi először az Új Hegyi Budát, tehát azt nem a tatárjárás után kezdték el építeni, hanem egy régebbi objektumról kapta a nevét.⁶⁹¹ A budai vár ráadásul nagyon sokáig Újhegyi Pest névre hallgatott, Vértessy György szerint ugyanis egy településnek ugyanazon a nyelven nem lehet két tulajdonneve.⁶⁹² Az az érv, amely szerint az óbudai ásatásokból alig került elő valami, ismét megjelenik, ezért sem lehetett az a Buda Óbuda, amit Vetus Budaként ismerünk.⁶⁹³ Ezért például Etilburg nem Alt-Ofen.⁶⁹⁴

A következő pont, ami Vértessy Györgyöt elgondolkoztatja, az a különböző forrásokban előforduló hévizek kapcsolata. Anonymus 46. fejezetében arról ír, hogy Árpád a megyeri révnél átkelt a Dunán, majd táborot ütöttek a felső hévizekig. Ezt követően az ott lakó rómaiak mind futásnak eredtek, és Árpád másnap a seregeivel bevonult Attila király városába.⁶⁹⁵ Felhévíz azonosítását elősegítette a felhévízi keresztetek templomának, és benne Gegellaki Bertalan prépost sírkövének a megtalálása.⁶⁹⁶ Vértessy azonban érthetetlennek találja, hogy Anonymus szerint a város elfoglalása másnapra maradt, holott akkor már ellenállás nem lehetett benne.⁶⁹⁷ Budát több oklevél szerint is a hévizeknél lévőknek írják le, ezek azonban nem azonosak a ma a főváros területén megtalálható hévizekkel, mert Buda, és a hévizek határosak, azonban Felhévíz, és Óbuda között ott volt Szentjakabfalva, a gellérthegyi hévizeknél nem volt semmilyen Buda, a Fehéregyházára feltételezett hévizek pedig messze voltak Óbudától ahhoz, hogy azt a hévizekhez közelinek írják le.⁶⁹⁸ Ez a Felhévíz pedig azért sem állhatott a meghatározott Vár alatti területen, mert Vértessy számolása szerint az oklevelekben összesen 16 malomnak kellett működnie a Felhévízhez tartozó patakon, és ezeknek egymástól legalább 80-100 méternyire kellett volna lenniük.⁶⁹⁹

⁶⁸⁹ Vértessy 1975 95. o., Vértessy 1976b 381. o.

⁶⁹⁰ Vértessy 1976 74-75. o.

⁶⁹¹ Vértessy 1975 95. o., Vértessy nem tudta, de az oklevél hamis, ld. Szentpéteri 1923 747. sz. 224. o.

⁶⁹² Vértessy 1975 96. o.

⁶⁹³ Vértessy 1975 98. o., Vértessy 1976b 375. o.

⁶⁹⁴ Vértessy 1975 103. o.

⁶⁹⁵ Vértessy 1975 99. o., Vértessy 1976 71. o., SRH I. 93-95. o.

⁶⁹⁶ Vértessy 1975 100. o., Vértessy 1976 71-72. o., Vértessy 1976b 376. o.

⁶⁹⁷ Vértessy 1975 100-101. o., Vértessy 1976 71-72. o., SRH I. 93-95. o.

⁶⁹⁸ Vértessy 1975 101-102. o., Vértessy 1976 73. o., pl. az 1246. évi jan. 10.-i oklevélre gondol, Fejér IV/1. köt. 401. o., ahol Budae apud calidas aquas a keltezési hely.

⁶⁹⁹ Vértessy 1975 103-106. o. Vértessy 1976b 378-380. o.

Fehéregyházára visszatérve pedig Mátyás IV. Sixtus pápához írott levelének ellentmondásait emeli ki: ebben az 1480-ban keletkezett oklevélben azt írja, hogy Fehéregyháza egy mérföldre van a királyi palotájától.⁷⁰⁰ Egy mérföld a különböző számítások szerint 8-9 km lehetett.⁷⁰¹ Mátyás azonban azt írja, hogy közel a királyi palotához, ami semmiképpen nem jelenthet 8-9 km-t, legfeljebb 2-3-mat.⁷⁰² Francesco Giustiniani ráadásul arról ír, hogy Fehéregyháza 2000 lépésre van Budától, holott az a mai Budától 7,5 km-re van.⁷⁰³

A fenti adatokból Vértessy György egy harmadik Buda meglétére következtetett. Evlia Cselebi szerint Esztergom egyik városrészét Budin Kalászinak, azaz Buda várának hívták.⁷⁰⁴ A két város közelségére utal Albericus krónikája, aki szerint Budát, és Esztergomot egy tűz pusztította el 1223-ban.⁷⁰⁵ Ez a Buda vár pedig az Esztergom közeli Szent Tamás-hegyen van, ahová a török történetírók a Tepeleden nevű helységet tették.⁷⁰⁶ Erre a területre illik az az anonymusi megfogalmazás, amely szerint Attila városa egy olyan területen van, amelyet egy Duna parti magaslatra, a hévizek fölé építettek.⁷⁰⁷ Anonymus Gestájának 50. fejezetében olvashatunk arról, hogy Árpád, és serege Etzilburg mellett a Sóskút mezeje mellett ütötte fel a táborát.⁷⁰⁸ Ez a Sóskút egy 1275-ös oklevélben előfordul, mint a Szent Mária szigeti apácáknak adott birtok egyik határa.⁷⁰⁹ Kjátib Cselebi török történetíró szintén említi, mint Hamzabégnél, Buda közelében, a Sóskút nevű állomáshelyen, ahol egy tanácskozás folyt.⁷¹⁰ Ez a Sóskút azonos az Esztergom közelében lévő Sós-völgygel.⁷¹¹ Esztergom közelében pedig volt egy Hévíz nevű falu, illetve egy tó is, amely az esztergomi keresztesek Szent István konventjéhez volt köthető.⁷¹²

Miután bizonyítottak tekintette a harmadik Buda létezését, Vértessy György ugyanahhoz a mondakörhöz nyúlt hozzá, amihez Noszlopi Németh Péter: Sicambriához. A fő bűnös Sicambria eltitkolásában természetesen nála is Schönwiesner István, aki kétségbe vonta Bonfini feliratának hitelességét.⁷¹³ A monda szerint a trójaiak a Duna melletti Sycan hegyenél

⁷⁰⁰ Mátyás oklevele 1480. júl 23. MREV III. köt. 268-270. o., MVH I/V-VI. kötet 144-146. o.

⁷⁰¹ Vértessy 1976 67. o.

⁷⁰² Vértessy 1975 106-107. o., Vértessy 1976 67-68. o.

⁷⁰³ Vértessy 1975 107. o., Vértessy 1976 68. o.

⁷⁰⁴ Vértessy 1975 108. o.

⁷⁰⁵ Vértessy 1975 108. o., Vértessy 1990 29. o., Gombos 1937 I. köt. 31. o.

⁷⁰⁶ Vértessy 1990 29. o.

⁷⁰⁷ Vértessy 1975 110. o.

⁷⁰⁸ SRH I. 99. o.

⁷⁰⁹ BudOk I. 1936 135. sz. 148-149. o., Wenzel XII. köt. 144-146. o.

⁷¹⁰ Vértessy 1975 111. o., Vértessy 1976 77. o.

⁷¹¹ Vértessy 1975 112. o.

⁷¹² Vértessy 1975 112-115. o., Vértessy 1976 78. o., Vértessy 1990 29. o.

⁷¹³ Vértessy 1976a 19. o.

telepedtek le, ahol felépítették Sicambriát, majd ezt követően elköltöztek innen a Szajna mellé, ahol az országot a vezérükről Francióról Franciaországnak, városukat pedig annak apja után Párizsnak nevezték el. Mivel Tróját is az eposzok alapján találta meg Heinrich Schliemann, ezért Sicambria is létezett, és a sicamber légióról egy téglatöredék is tudósít.⁷¹⁴ A sicamberek pedig a Frank Birodalom vezető értelmiségi rétegét adták, ezért honosodott meg közöttük ez a mondakör.⁷¹⁵ Vértessy György megpróbálja ezt régészeti adatokkal is alátámasztani, de az ismétlést elkerülendő, ezt a feltevéseinek kritikájánál ismertetjük.⁷¹⁶

Hogy Sicambria létező város volt, arról számos középkori történeti forrás tudósít.⁷¹⁷ Kiemelt szerepe van ezek között annak, amely Barbarossa Frigyes 1189-es itteni tartózkodásáról számol be, és amely szerint III. Béla az idős császárt Attila király városába levezette (*deductus est*). Ez pedig nem értelmezhető egy olyan távolságra, amely Óbuda, és Esztergom között van.⁷¹⁸

Wolfgang Lazius, és Abraham Ortelius térképein megjelenik *Herculia*, amelyet más néven Sicambriának neveznek.⁷¹⁹ Az itt látható sziget valójában Pilismarót előtt állt, amelyet azonban az 1595-ös hadi események kapcsán a török sereg feltöltött, mivel Esztergom védelmében lerombolták Sicambria valamennyi romját, és ezt a Dunába termelték.⁷²⁰ Finály Gábor 1906-os ásatásán egy román stílusú templom maradványaira talált Pilismaróton, amely azonos lehet a Szűz Mária egyházzal.⁷²¹ A már említett Szent Péter egyházat egyszer elpusztultnak írják le (1321, 1471, 1484), egyszer pedig épnek (1348, 1483), vagyis alighanem két Szent Péter templomról lehetett szó, amelyek közül az egyiket ráadásul Szűz Mária nevére is felszentelték. 1308-ban a pápai oklevél az óbudai Szent Péter egyházat a dömösi vár, és egyház szomszédságában írja le (*ecclesie Sancti Petri de veteri Buda ... loco vodelicet cathedrali ipsus regis, predicte castro et ecclesiae Dimisiensi vicino*)⁷²² Ez csak pilismarót térsége lehetett, Finály Gábor két ott feltárt román kori temploma pedig megoldaná a kettős elnevezés kérdését.⁷²³ Sicambria a késő középkorban, pl. Oláh Miklósnál is, átlényegül: Pasanduk falu helyét veszi át, amely Aquincum romjainak volt a neve.⁷²⁴ (A Pazanduk=Aquincum azonosítást szintén Noszlopi Németh Pétertől vette át).

⁷¹⁴ Vértessy 1976a 19-20. o., a téglatöredékről lásd fentebb a 77. oldalon.

⁷¹⁵ Vértessy 1976a 21. o.

⁷¹⁶ Vértessy 1976a 22-23. o.

⁷¹⁷ Vértessy 1976a 24-25. o.

⁷¹⁸ Vértessy 1976a 24-25. o.

⁷¹⁹ Vértessy 1976a 27-28. o., Vértessy 1990 31. o.

⁷²⁰ Vértessy 1976, 79. o., Vértessy 1976a 29. o.

⁷²¹ Vértessy 1976a 31. o.

⁷²² Vértessy 1976a 35-36. o.

⁷²³ Vértessy 1976a 36. o.

⁷²⁴ Vértessy 1976a 37. o., Vértessy 1990 30. o.

Vértessy utolsó közleményének kezdetén azt próbálja bizonyítani, hogy Fehéregyháza nem az a Fehéregyháza, amelyet Óbudán ismerünk.⁷²⁵ Az egyik Fehéregyháza, az óbudai, az a Mátyás által leírt 1480-as oklevél szerint a hegyek alatt a sík mezőn egyedül emelkedik.⁷²⁶ A Zsigmond-féle 1421-es oklevélben viszont Fehéregyháza a kapu előtt, Óbuda előhegyén található,⁷²⁷ és ennek a címe pedig a Szűz Mária-Fehéregyháza, ahol II. Ulászló fiát, az ifjú Lajos herceget megkeresztelték.⁷²⁸ Zavarosak az oklevelekben kifejtett egyházmegyei változások is: 1400. május 1.-én az Óbuda közelében lévő Fehéregyháza az esztergomi érsek fennhatósága alá kerül,⁷²⁹ 1400. július 1.-én azonban a Buda-előhegyi Fehéregyháza a veszprémi püspökség egyházmegyéjéhez tartozik,⁷³⁰ 1441. július 29.-én a Buda-előhegyi Fehéregyháza már az esztergomi egyházmegye része,⁷³¹ 1496. június 4.-én az óbudai Fehéregyháza viszont változatlanul a veszprémi egyházmegyében van.⁷³² Vértessy György szerint ez három különböző Fehéregyházát jelent.⁷³³ Ugyanígy jár el Buda, Óbuda, és a Szent Péter-egyházzal is, kimutatva, hogy azok hol Veszprémhez, hol Esztergomhoz tartoznak.⁷³⁴ Szerinte ez egyértelműen arra utal, hogy két budai terület van, amelyikből az egyik a XV. században végleg az esztergomi érsekség fennhatósága alá kerül.

Végül Vértessy György is megpróbálja kideríteni a pusztulás okait. Szerinte ez a pusztulás a XVIII. században következett be. A Franckl-malom közelében még állt a XVIII. század elején egy kolostorrom, sőt, a Hallart-féle 1684-es metszetek szerint a Margitszigeten is álltak még a romok, és csak ezt követően kezdtek el pusztulni. Az 1911-ben feltárt esztergomi nagy út területének záróleletei Mária Terézia korából való kegytárgyak voltak. Kurszán vára még látszott az 1756-os térképen. Dömös templomáról tudjuk, hogy az 1730-as években építették, ezt megelőzően rombolták le a prépostság maradványait. A pilismaróti romok lerombolói tehát egyértelműen a Habsburgok.⁷³⁵ Ennek az az oka, hogy nem akartak „egy nemzeti fölkelési központot”, sem pedig egy védekezésre kiváló erődrendszert az ország

⁷²⁵ Vértessy 1977 6. o.

⁷²⁶ Vértessy 1977 7. o.

⁷²⁷ BudOk III. 1987 798. sz. 63-64. o., Fejér X/6. köt. 417-418. o.

⁷²⁸ Vértessy 1977 6-7. o.

⁷²⁹ BudOk III. 1987 307. sz. 150-151. o., Fejér X/2. köt. 795-797. o., MVH I/4. 153. sz. 203-204. o., MREV II. 405. sz. 319-321. o.

⁷³⁰ BudOk III. 1987 311. sz. 153-154. o., MHV I/4. köt. 26. sz. 223. o., MREV II. 407. sz. 321-322. o.

⁷³¹ Idézi Bártfai 1935. 132. sz. 104. o.

⁷³² MREV IV. köt. 56. sz. 63-65. o.,

⁷³³ Vértessy 1977 8. o.

⁷³⁴ Vértessy 1977 8. o.

⁷³⁵ Vértessy 1977 11-12. o.

közepén.⁷³⁶ Azért, hogy a pálosok ne tudjanak rájönni a hamisításra, ezért valamennyi monostorukat le kellett rombolni, hogy ne találják meg az egykori Sicambria helyét.⁷³⁷

Noszlopi Németh Péter nyomán pedig leírja, hogy a Pilismarót-Basaharc név valójában egy ősi áldozóhelyet jelentett. A Basaharc a 'Vasarc' eltorzított változata, és arra a szokásra utal, mikor temetésnél készítettek egy bálványt, amelyet beöltöztettek az elhunyt ruháiba, és réz-, és vaslapokkal fedték el az arcát. Szent Adalbert életrajzában olvashatjuk, hogy Géza fejedelem székhelyén egy nagy bálvány volt, amelyet sokan imádtak, és amelyet Adalbert égetett el. Ez pedig valószínűleg Esztergomot, és a mellette levő Vasarcot jelentette.⁷³⁸ Jelentőségére Kézai Simon is utal, amikor a szobi révnél keltek át a honfoglalók a Dunán.

Nos, láthattuk tehát, hogy Noszlopi Németh Péter nyomán, de tőle eltérő módszerekkel, lényegében ugyanarra a helyszínre jut el Vértessy György is, kiegészítve Noszlopi elképzelését egy Esztergomhoz közeli harmadik Buda leírásával, válogatva az oklevelek között, hogy melyik vonatkozik Óbudára, Pilismarótra, vagy éppen Budára. Számos hibát tulajdonképpen megismétel, ezért a vele kapcsolatos kritika helyenként meg fog egyezni a Noszlopi Németh Péter munkájáról írottakkal.

Vértessy György munkájában teljes a keveredés, ami a tatárjárás utáni Buda, és Pest helyrajzát illeti. Az 1243-as oklevélről, amit Vértessy idézett, a lábjegyzetben említettük már, hogy hamis. Az az állítása, hogy 1247-ben nem beszélhettek a budaújhegyi Szűz Mária egyház adományairól, mert a templom nem készülhetett el a tatárjárás után, elemi tévedés. Számtalan esetben előfordult az, hogy egy egyház jövedelmét előbb határozták meg, és csak azután kezdték el építeni, így a kifogás, ugyanúgy ahogy a számolgatás az építés feltételezett idejéről, teljesen felesleges. A budavári Boldogasszony-egyház alapítástörténetéről Spekner Enikő írt egy cikket, (amelyet nyilván Vértessy György még nem ismerhetett), és amely az alapítás körüli ellentmondásokat próbálta feloldani.⁷³⁹ Ennek alapján az alábbi kronológiai sorrend valószínűsíthető: 1. Az 1247-es oklevél, amelyben a veszprémi püspökség nyilvánítja ki, hogy az újbudai egyház adományozása a veszprémi püspökséget illeti, ekkor még a templom védőszent nélkül van megnevezve.⁷⁴⁰ 2. 1248. aug. 18.-án IV. Ince pápa vizsgálja ki a veszprémi püspökség panaszát, amelyet az esztergomi, és a budafelhévízi keresztesek ellen indított, mert azok lefoglalták az újbudai Szűz Mária-egyház jövedelmét. Ekkor már az

⁷³⁶ Vértessy 1977 12-13. o.

⁷³⁷ Vértessy 1977 13. o.

⁷³⁸ Vértessy 1977 20-21. o.

⁷³⁹ Spekner 2003

⁷⁴⁰ Spekner 2003 92. o.

oklevél megnevezi a védőszentet, és a hozzá tartozó jövedelmeket.⁷⁴¹ 3. Az 1255. évi oklevél pedig egy már megtörtént adományozást foglal írásba, és arról is beszámol, hogy a templom épülete még nem volt készen a kegyúri jog keletkezésekor.⁷⁴² Vagyis mindaz, amit Vértessy György a budai alapítással, és a budai Boldogasszony-templommal kapcsolatban, mint feloldandó ellentmondást mutat be, (hogy ti. hogyan foglalhatták le egy épülő templom jövedelmét),⁷⁴³ valójában magyarázható a középkori egyházalapítás különböző fázisaival. Felhívíz falu malmainál figyelmen kívül hagyja, hogy az említett 16 malom közül több is azonos lehetett a forrásokban, ezért felesleges nagyon hosszú patakot feltételeznie a források alapján. Az sem biztos, hogy az összes általa leírt malom folyamatosan létezett a X-XVI. század között. „Energetikai” számításai így szintén értelmüket veszítik.

Sicambriáról már említettük Noszlopi Németh Péternél, hogy az ottani feltételezései teljes egészében a középkori forrásokon alapulnak, sem sicamber légióról, sem pedig sicamber segédsapatokról nem tud a római kori kutatás, egyetlen epigráfiai emléket sem találtak velük kapcsolatban.⁷⁴⁴ A régészeti leletek között Vértessy György említi Torma Zsófia kutatásait, egy Bóna István által feltárt Kr. e. XIII. századi diadémát, valamint a Kalicz Nándor által felsorolt arcós edényeket, (ember alakú korsókat). A trójaiakkal kapcsolatos kronológia ráadásul a cikk megjelenése óta elszaporodott C-14 vizsgálatok nyomán megdőlt, így az arcós edényeknek semmi közük nincs Trójához.⁷⁴⁵ A kontextus nélküli kiragadott példák egyik esetben sem köthetőek egy Trójából idemenekült sicamber néphez.

Pilismarót kapcsán már Németh Péternél megjegyeztük, hogy az egy késő római erőd, középkornak értelmezett objektumai szintén későrómaiak, ellenben az igaz, hogy a népvándorlás után az erődöt használták, de ezt a magyarokhoz egyelőre semmi nem köti.⁷⁴⁶

Mátyás valóban használja az egy mérföld, és a közel kifejezéseket, de a közel kifejezés Vértessy állításával szemben egy elég relatív fogalom, amire nem jelentheti ki azt, hogy az 2-3 km. Ha mondjuk lóval megtett távolságokra gondolunk, mindjárt lehet sokkal több is a „közel”, de ilyen fejtegetésekbe kár belemenni: nem jelent pontos távolságot. Ellenben az eredeti oklevélben, amit Bártfai is idéz, nem szerepel a „királyi váramtól”

⁷⁴¹ Spekner 2003 92. o.

⁷⁴² Spekner 2003 93-94. o.

⁷⁴³ Vértessy 1975 93. o.

⁷⁴⁴ Ld. fentebb, Noszlopi Németh Péter munkájának kritikájánál a 78-79. oldalon.

⁷⁴⁵ Vértessy 1976 22-23. o., részletesen magyar nyelven a C-14-es a kronológiai forradalomról ld.: Renfrew 1995 11-127. o.

⁷⁴⁶ Visy 1989 68-70. o., Merczi 2003 89-90. o.

kifejezés, hanem „Buda városomtól” áll (hanc meam civitatem Budensem).⁷⁴⁷ Az a kérdés, hogy Árpád vezér miért várt egy napot Attila városának elfoglalásával csakúgy költői, mint valamennyi hasonló Anonymusból, vagy Kézaiból vett honfoglaláskori esemény hasonló elemzése. A válasz az, hogy ilyen pontossággal egyetlen kortárs krónika sem tud a honfoglalásról, ezért az évszázadokkal később élt Anonymus esetén ilyen elvárásokat támasztani, és ebből következtetéseket levonni teljesen felesleges. Az, hogy egy városnak két neve legyen egy nyelvben, előfordul, hiszen az okleveles forrásokban pl. gyakran hol Sicambiának, hol Vetus Budának hívják Óbudát, (vagy Vértessy György Budáját, ha esetleg dolgozatom olvasói elfogadják az elméletét), tehát értelmetlen ilyen kinyilatkoztatásokat tenni. Alt-Ofen, mint Óbuda neve, csak a XVI. századtól kezdve bukkan fel, korábban nem, így Óbudát Ópestként azonosítani nem lehet, ez a kifejezés egyébként is az Ofen nevezetű Budáról szállt át Óbudára, vagyis már akkor is Óbudát tekintették a későbbi Buda elődjének, (ezért az Alt-előtag), nem pedig Vértessy György eszteromi-pilismaróti Ósbudáját.⁷⁴⁸ Munkájával mindenesetre elérte azt, hogy legalább egy lábjegyzet erejéig foglalkozzon vele Zolnay László, aki Vértessy György módszereit egyszerűen téves szillogizmusként írja le.⁷⁴⁹

Vértessy György zárja tehát a rendszerváltás előtti Ósbuda kutatók itthon publikáló sorát. A következő áttekintésünk már azokat az elképzeléseket veszi számba, amelyek újonnan keletkeztek.

Modern Ósbuda-elméletek: fantázia, hit, és valóság

A modern Ósbuda-elképzeléseknek helyenként már csak a fantázia szab határt. Számos ezoterikus, vallásos mozgalom alakult a Pilissel, vagy éppen Óbudával kapcsolatban, amelyekkel itt nem szándékozunk behatóbban érinteni, mivel a tudománynak nem feladata a hit vizsgálata. Ugyanakkor mítoszok nem csak a vallásos elképzelésekben vannak jelen, hanem a tudományosnak szánt munkákban is számos tévedést követnek el a különböző alternatív szerzők. Az Ósbuda elképzelések ismertetése előtt szükséges, hogy az egyes alternatív mítoszokat is számba vegyük, hiszen ezek a munkák felhasználják ezeket, és

⁷⁴⁷ Bártfai 1935 110. o., Vértessy 1976 67. o. jól idézi

⁷⁴⁸ Buda, valamint Pest nevének kialakulásához lásd pl. Kubinyi 1961 125-127. o., a lábjegyzetekben bőséges okleveles hivatkozással. Egyetlen lábjegyzetében csaknem annyi oklevelet említ meg, amennyit Vértessy György egész Ósbudával kapcsolatos munkássága alatt összegyűjtött.

⁷⁴⁹ Zolnay 1982 577. o. 112. sz. lábjegyzet

számos elméletet építenek rájuk. Fontos azért is kiemelni őket, mert a mítoszokat gépiesen átveszik egymástól.

Történeti mítoszok, áltudományos módszerek a modern Ósbuda-elméletekben

Először is tisztázni szeretném azt, hogy mit tekintek történeti mítosznak, és mit áltudományos módszernek. A két elem ugyanis gyakran együttesen jelenik a különböző Ósbuda-elméletekben, és talán nem is szétválaszthatóak egyértelműen. Történeti mítosz mindazon állítás, amelynek nem, vagy csak részlegesen rendelkezik történettudományi valóságalappal, de később erre áltudományos elméleteket építenek. Tipikus példa erre a Habsburgok, és a magyar őstörténet összekapcsolása. A mind közismertebbé váló történeti mítosz szerint a magyarok finnugor rokonságát a Habsburgok találták ki, és erre bizonyíték Trefort Ágoston idézete is, aki az alábbiakat mondta: „Mint miniszter az ország érdekeit kell nézmem és ezért a külső tekintély szempontjából előnyösebb finn-ugor származás princípiumát fogadom el, mert nekünk nem ázsiai, hanem európai rokonokra van szükségünk. A kormány a jövőben is csakis a tudomány ama képviselőit fogja támogatni, akik a finnugor elmélet mellett törnek lándzsát”.⁷⁵⁰ Amint azonban egy korábbi írásomban rámutattam, ez az idézet egyszerűen nem létezik, az alternatív szerzők egymástól veszik át az idézeteket.⁷⁵¹ A két legkorábbi előfordulása az említett idézetnek Hary Györgyné⁷⁵², és Oláh Béla⁷⁵³ írása. Mindkét szerző a dél-amerikai magyar emigráció tagja volt, és a közös bennük, hogy idézetüknek nem adták meg a forrását.⁷⁵⁴ Ennek ellenére a legújabb alternatív munkák is rájuk hivatkozva kritikátlanul átveszik az idézetet.⁷⁵⁵ Többek között erre a történeti mítoszra épül fel aztán egy egész rendszer, amely azt állítja, hogy a Habsburgok találták ki a finnugor rokonságot. A közvéleményben egyébként számos megingathatatlan történeti mítosz él, ilyen pl. az elpusztított Karthágó beszólása, vagy az, hogy Magyarországon kővárak csak a tatárjárás után épültek. (És, amint alább bemutatjuk, ilyen történeti mítosz az, hogy a Habsburgok robbantották fel a magyar várakat).

⁷⁵⁰ Idézi pl.: Bakay 2010 40. o., Kanyó 2009a

⁷⁵¹ Kanyó 2009a

⁷⁵² Hary 1976 94. o.

⁷⁵³ Oláh 1980 22. o.

⁷⁵⁴ Kanyó 2009a, a kéziratom lezárása után került a kezembe Honti 2010 második, bővített kiadása. Honti 2010 213-214. o. 91. számú lábjegyzetében megerősítette az általam korábban állítottakat, sőt az MTA kéziratárát átkutatva sem találta meg az említett idézet forrását.

⁷⁵⁵ Bakay 2010 40. o. (bár a szerző megjegyzi, hogy az idézetnek nem tudott pontosan utánanézni)

A különböző történeti tárgyú írások kapcsán felbukkanó áltudományos írások módszertanával Pálfi Zoltán foglalkozott behatóbban.⁷⁵⁶ Milyen módszereket és eszközöket lehet felfedezni ezen írásokban? Az első, és legfontosabb a forráskritika hiánya, vagy felületes alkalmazása. Jellemző, hogy ezen nézetek képviselői a tudósforumok helyett a nyilvánosságot részesítik előnyben, és megfelelő képesítés nélkül szólnak hozzá a legkülönbözőbb tudományterületekhez egyszerre. Az érzelem, és a tudomány összekeverése, a hazaszeretet, mint tudományos érv alkalmazása, és a tudomány egyetemességének kétségbevonása több helyen is megjelenik. Utóbbira jó példa Pap Gábor írása, aki szerint a pilisi magyar központot nem lehet „indogermán tudománnyal”, vagy a nyugat-európai tudományos normákkal kutatni, mert az nem vezet eredményre, hanem szükséges hozzá valamiféle speciálisan magyar ismeret.⁷⁵⁷ Hit, és tudomány összekeverése, valamint a térbeli, és időbeli korlátok teljes figyelmen kívül hagyása, a jelenkori viszonyok visszavetítése a múltba szintén jellemző az áltudományos módszerekre. Végül, de nem utolsósorban szinte mindig megjelenik valamilyen szintű összeesküvés-elmélet, amely szerint egy befolyásos csoport, (lehetnek azok a tudósok, a zsidók, a kommunisták, vagy a Habsburgok), elválasztják az embereket az igazság megismerésétől.⁷⁵⁸

Milyen további érvelési hibákkal lehet találkozni? Előfordul például az, hogy egy-egy nézetnek a népszerűségével érvelnek, ami főleg a magyar őstörténet alternatív szerzőit jellemzi. Nem ritka az sem, hogy az adott személyt támadják, hazaárulónak, idegenszívűnek kikiáltva, nem foglalkozva az ellenérvekkel. Tipikus példa pl. Hunfalvy Pál hunsdorferezése. A különböző történészek, mint például Kristó Gyula, Györffy György (akár név szerinti) hazaárulóztatása, és kommunistázása a bevett „érvelések” közé tartozik. További hiba szokott lenni, hogy az állítások nem következnek egymásból.⁷⁵⁹ Erre is fogunk látni majd példát az Ósbudával kapcsolatos írásokban.

Lássuk tehát azokat a toposzokat, amelyek megjelennek az Ósbuda-elméletekben. Legelőször meg kell említenem a modern szakirodalomban, és a régészeti kutatásokban való teljes tájékozatlanságot, és járatlanságot. Míg Sashegyi Sándor, vagy Noszlopi Németh Péter esetében ez a tájékozatlanság érthető volt, hiszen az óbudai emlékek többsége még a föld alatt pihent, addig az újabb szerzőknek már módja lett volna a szakdolgozatom elején, és a két fentebbi szerzőnél is ismertetett újabb szakirodalom megismeréséhez. Szörényi Levente az óbudai leletekről tulajdonképpen nem tud semmit, csak átveszi Sashegyi Sándor, és Noszlopi

⁷⁵⁶ Pálfi 2009

⁷⁵⁷ Pap 1990 3-5. o.

⁷⁵⁸ Pálfi 2009

⁷⁵⁹ Pálfi 2009

Németh Péter megállapításait. Újabb irodalomként mindössze a Györffy György által szerkesztett 'A magyarok elődeiről, és a honfoglalásról' című munka, valamint Zolnay Lászlónak 'Az elátkozott Buda – Buda aranykora' című könyve jelenik meg részletesebben.⁷⁶⁰ Megjelenik még további három munka is, de rájuk csak egyszer-egyszer történik hivatkozás.⁷⁶¹ Szintén ismeretlen az Óbudáról szóló régészeti szakirodalom Lánszki Imre előtt is, aki csak Zolnay László már említett könyvére hivatkozik Óbuda kapcsán.⁷⁶² Meglepő azonban, hogy az óbudai emlékek tagadása az újabb irodalomból kikopóban van. Sem Lánszki Imre, sem pedig Szörényi Levente nem ír le saját magától olyasmit, hogy Óbudán nem találtak volna Árpád-kori emlékeket. Ugyanakkor ez elsősorban nem a szakirodalmi ismereteknek köszönhető, hanem annak, hogy kritika nélkül átveszik Noszlopi Németh Péter, és Sashegyi Sándor erre vonatkozó állításait. Deák Csaba viszont, aki Óbuda eltüntetését vizsgálta, már név szerint is megemlékezik az Óbudát kiásó két régészről, Altmann Júliáról, és Bertalan Vilmosnéról, és még azt is hajlandó elismerni, hogy az óbudai klarissza kolostor romjai megvannak.⁷⁶³

Szinte állandó szereplője az Óbuda elméleteknek Óbuda tudatos, és koncepciózus lerombolása a Habsburgok által. Nehéz megragadni ennek a rombolásnak a történelmi gyökereit, hiszen a közoktatásban is úgy szerepel ez az időszak, hogy a Habsburgok, megelőzendő a kuruc ellenállási fészkek kialakulását, lőporral robbantották fel Magyarország valamennyi várát. Azonban ez a nézet korántsem egyedülálló, hanem időnként az Árpád sírjával kapcsolatos kutatásokban jelen volt, de ott még csak egyszerű németellenességként. „Innét eredett [t.i. Anonymus kései datálásától], és innét honosodott meg az a sajátos és lehet mondani más nemzeti irodalmában elő nem forduló öngyalázás, mely nem átalja a nemzet önérzetét, büszkeségét sárba taposni azért, mert önös, vagy nemtelen érdekek ezt sugallják, azért mert ez már régóta divattá vált a külföld, az ellenség irodalmában, és azért mert észre nem vesszük mily szegénységi bizonyítványt ír magának az, aki szellemi nyomorúságánál fogva a saját történelmében elismeri a tudomány terén különben haladottabbnak bizonyult ellenséget, és aki annak körmönfont és minden ártatlan csekélységbe, minden csekély mulasztási ténybe kíméletlenül belekapaszkodó bizonyosságait, tudákos nagyképű szentenciáit és az ezek alapján ránk rakott piszkosságait bárgyú lemondással megcáfolhatatlannak igazaknak és megérdemletteknek elfogadja és szentesíti

⁷⁶⁰ Györffy 1958, Zolnay 1982

⁷⁶¹ Ezek a következők: Szakály Ferenc: Hungaria Eliberata – Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. Budapest. 1986. Corvina; Papp-Váry Árpád – Hrenkó Pál: Magyarország a régi térképeken. Budapest. 1989.; valamint Visy 1989

⁷⁶² Lánszki 2008d 27. o.

⁷⁶³ Deák 2006 166-167. o.

anélkül, hogy az ellenséges állításokat a jóakarón őszinte kritika lelkiismeretes taglalása tárgyává tenni bátorsága vagy csak akarata is volna, mert az a kritika melyben a csehek és németek rágalmai részesültek a kritikának még a nevét sem érdemli, és anélkül hogy azon nagyszerű Anonymus-apologia, mely Comidestől kezdve valóságos kis irodalommmá minősödött, a kellő figyelemre érdemesítette volna.”⁷⁶⁴ Wekerle tehát már 1907-ben azzal érvel, hogy a külföldi véleményekkel, különösen a német és cseh megszólalásokkal szemben, erős kritikát kell gyakorolni, mert azok ellenségesek.

Vagyis az a fajta kritika, amely megjelenik a későbbiekben az Ősbudát keresőknel, korántsem új elképzelés. Wekerle mondataiban nem csak a németek jelennek meg ellenségként, hanem azok a történészek, és kutatók is, akik a tudományosság új, elsősorban külföldi, eredményeinek jegyében negligálják a magyar nemzet által elért eredményeket. Ez az érvelés egyébként rendkívül hasonló ahhoz, amit csaknem 100 évvel később Pap Gábor leír, hogy ti. a magyar őstörténet kutatásánál a tudományok egyetemessége megszűnik, és az indoeurópai módszerek alkalmatlanok ahhoz, hogy a sajátos magyar viszonyokat megfelelő tudományos igényességgel megjelenítsék.⁷⁶⁵

Visszatérve a Habsburgokkal kapcsolatos mítoszokra: Sashegyi Sándor már 1939-ben a Habsburg-udvarra fogta a klisszai romok pusztulását, amelynek a dátumát ő 1701-re tette.⁷⁶⁶ Az ősbudai romok tervszerű elpusztítása azonban nem nála, hanem Noszlopy Németh Péternél ölt világos alakot: „A török uralom utáni időkben a győzedelmes osztrák császárság úgy tekintette Magyarországot, mint az osztrákok, a németiség legtermészetesebb terjeszkedési területét. Ennek a gondolatnak hívei természetesen igyekeztek minden nyomát eltüntetni annak, hogy Magyarország esetleg az osztrákokénál is magasabbrendű kultúrával rendelkezhetett valaha. Elnyomtak, pusztítottak minden fellángoló magyar kultúrtörekvést. Már Lipót császár a jelentősebb várak felrobbantásával, lerombolásával megkezdte a régi kultúrépítkezések pusztítását. Először még a törökök esetleges újabb foglalásainak a meggátlása volt a felhozott ok, később, a Rákóczi-szabadságharc leverése után, az újabb ellenállási gócek megelőzésének ürügyével pusztították a régi magyar kultúrmaradványokat, majd az 1848-as szabadságharc is újabb alkalom volt erre. Jogosan tételezhetjük fel tehát, hogy Buda várának visszafoglalásától a kiegyezésig az osztrákok tervszerűen pusztították a régi magyar kultúrára utaló nyomokat. Sok mindent romboltak le a tatárok, és a törökök is, de a planírozást, a nyomok eltüntetésének befejező műveleteit az osztrákok végezték. Adatok

⁷⁶⁴ Wekerle 1907 31. o.

⁷⁶⁵ Pap 1990 2-6. o.

⁷⁶⁶ Belitzky-Sashegyi 1939 28. o.

szólnak arról, hogy az ősi Buda nyomait a törökök tüntették el, hogy földdel tették egyenlővé a helyét is, de az, hogy a régi királyi vár és város helyét a mai Óbuda területén kellett máig is keresni, hogy a régi kultúrközpont valódi helyét a nép tudatából kiölték, ez már magasabbrendű osztrák ténykedés eredménye kell legyen. Erre a céltudatos osztrák törekvéseknek bőven volt ideje az említett kor kétszáz éve alatt.”⁷⁶⁷ Hogy ezeket a feltételezéseket, és az adatokat honnan vette Noszlopi Németh Péter, az sajnos nem derül ki, mivel az ezzel kapcsolatos állításait nem hivatkozta le. Gyanítható, hogy nem tett mást, csak saját kora ismert történelemfelfogását alkalmazta az ősbudai feltételezett romokra.

Noszlopi Németh Péter nyomán azután a Habsburg-pusztítás köré valóságos történelmi legenda szövődött. Szörényi Levente írásában Sashegyi szövegét adja vissza egy az egyben, csak egy térképet is mellékel, ahol a korabeli, a Habsburgok által felrobbantásra ítélt romokat tünteti fel a mai turistatérképen.⁷⁶⁸ Az egyik legteljesebb módon talán Darai Lajosnál jelenik meg a mítosz: a Habsburg-ház érdekében, császári parancsra, még a kalapos király idejében is folyt a magyar kultúra hagyatékának megsemmisítése, ahogy az történt a magyar várakkal is. A Habsburgok trónszerzése a szerző szerint egyébként is „istentelen, törvénytelen, és embertelen.”⁷⁶⁹ Lábjegyzetben még azt is hozzáteszi, hogy igazából nem is a Habsburgokról van szó, mert ők szellemileg teljesen degeneráltak, és amúgy ők csak velencei kalmárok, akik megvették Habsburg várát Sőt, a mostani családjuk sem igazi Habsburg, hanem az Anjou-Lotharingiai-ház (és a Karolingok) leszármazottja, mert a Habsburg-ház kihalt Mária Teréziával, felemelkedését Kun Lászlónak, fennmaradását pedig a magyar segítségnek köszönheti.⁷⁷⁰ Helyettük a tanácsadóikat, és az őket kiszolgáló embereket kell felelőssé tenni. Ez a fajta mitikus Habsburg-utálat nem csak az Óbuda-elméletek sajátossága, de erősen megjelenik a különböző finnugor elméletet tagadó írásokban is.⁷⁷¹ Ami a várrombolást illeti, amit Feld István, a hazai várkutató jeles alakja is csak „mitikus közhelyként” említett meg egy recenziójában,⁷⁷² az a Trianon utáni várakkal foglalkozó magyar történetírás egyik terméke, amelyet gyakorlatilag a közoktatás, a várakkal kapcsolatos népszerű ismeretterjesztés egy az egyben átvett.⁷⁷³ A valóság ezzel szemben az, hogy az 1702. évi császári tervezet tizenhét lerombolandónak ítélt várából mindössze négyet pusztítottak el teljesen, kettő esetében csak a külső várat robbantották le, öt esetben pedig folytak munkálatok,

⁷⁶⁷ Noszlopi 2003 18. o.

⁷⁶⁸ Szörényi 1996 16-17. o.

⁷⁶⁹ Darai 2009 45. o.

⁷⁷⁰ Darai 2009 45-46. o. 70. számú lábjegyzet. A tévedésektől hemzsegó írás hibáinak részletes kijavításától most eltekintenek.

⁷⁷¹ Pl. a már hivatkozott Bakay 2010

⁷⁷² Feld 2005 67-69. o.

⁷⁷³ Oross 2006 257. o.

de a pusztítások mértéke ismeretlen. Hat vár esetében nem történt semmilyen munkálat.⁷⁷⁴ Ennek alapján látható, hogy a nemzeti romantikától túlfűtött Habsburg-ellenes mítosznak nagyon kevés kézzelfogható valóság alapja van.

További jellemző vonása ezeknek a műveknek a különböző metszetek, és régi térképek kritikátlan átvétele. Sashegyi Sándornál ez még egyáltalán nem jelenik meg, Noszlopi Németh Péternél azonban már igen, a régi térképek nézetének legfontosabb bizonyító alapjává válnak.⁷⁷⁵ Az ő nyomán Szörényi Levente is a metszetekkel operál, arra alapozva, hogy azok nagy pontossággal ábrázolják a mai Óbuda helyét, és a háttérben látható egyes hegyek jól beazonosíthatóak. Ehhez felhasznál számítógéppel készített értelmező modelleket is.⁷⁷⁶ Ugyanennek a módszernek a követője Lánszki Imre is, aki a Székesfehérvárt ábrázoló metszeteket másolta rá a modern nagy magasságból készített fényképekre.⁷⁷⁷ A metszetek azonban egyáltalán nem tekinthetők fénykép pontosságú felvételeknek, ezért felhasználásuk minimum megkérdőjelezhető.⁷⁷⁸

A forráskritikai hiányosságok általában szintén jellemzik a modern elképzeléseket. Amikor a római, vagy a népvándorlás korról kapcsolatban nyilatkoznak a szerzők, akkor általában megelégednek a középkori, vagy későközépkori magyar krónikások használatával, holott nekik semmilyen relevanciájuk nincs például a római kori eseményekkel kapcsolatban, hiszen csaknem egy évezred választja el őket az általuk így tárgyalt kortól.

Az, hogy a különböző tévedések átvétele olykor igen gépies lehet, jól mutatja egy, az interneten terjedő lista Óbuda kutatóiról, akik között felsorolják Györffy Györgyöt is. Az ő neve Szörényi Levente könyvéből került ebbe a listába, amelynek előszavát Makkay János írta, és ő említette meg, hogy Györffy ásatásokat akart kezdeményezni a Holdvilág-árokban. Ezt azután tévesen úgy értették, hogy Györffy Óbuda-hívő volt, pedig még Sashegyi Sándor is beszámolt róla, hogy 1955. évi tanulmányában teljesen hiteltelennek tekintette azokat a véleményeket, amelyek a Holdvilág-árokba lokalizálják Árpád sírját.⁷⁷⁹ A neve erre a listára ráadásul hosszú ő-vel került fel, tévesen.⁷⁸⁰

⁷⁷⁴ Oross 2006 268. o.

⁷⁷⁵ Noszlopi 2003 32. o., 34. o., 36-37. o., 43-46. o., 53. o., 60-62. o., 64. o., 66-69. o., 77-79. o.

⁷⁷⁶ Szörényi 1996 31-32. o., 37. o., 39. o., 50-51. o.

⁷⁷⁷ Lánszki 2008a 53. o., Lánszki 2008b 18. o.,

⁷⁷⁸ Laszlovszky 2008c 12-14. o.

⁷⁷⁹ Györffy 1955 33. o. 94. sz. lábjegyzet.

⁷⁸⁰ „Alba Regale, Alba Ecclesia – kiemelkedő szerepű helye a Pilisben fellelt sok egyéb korabeli vár, erőd, kolostor rendszernek, hisz a magyar államiság első világi központja volt. A Pilis szakrális valóságában már nem sokan kételkednek. A „Pilis-hívő” kutatók mindegyike (a teljesség igénye nélkül: Thaly Kálmán, Noszlopi Németh Péter, Sashegyi Sándor, Györffy György, Vértessy György, Bradák Károly, Pap Gábor, Géczy Gábor, Varga Tibor, Szörényi Levente, Deák Csaba, Molnár V. József, Mihálka István ...) igen sok továbbgondolásra alkalmas részlettel járult hozzá a közös múlt feltérképezéséhez. Sok- sok igazolódott igazságdarab telíti a

A modern Ósbuda-elméletek áttekintése

A modern Ósbuda-elméletek megjelenését általában a rendszerváltáshoz szokták kötni, de a köztudatban némi késéssel jelentek meg ezek az elgondolások. Az Országépítő című folyóirat 1990-ben egy egész számot rendelt a kérdésnek, utána viszont egészen 1996-ig kellett várni Szörényi Levente könyvének megjelenéséig. 1996-ban nem csak az ő munkája, hanem Sashegyi Sándor Holdvilág-árokrol szóló kézírata is megjelent. Egy évvel korábban egy másik irányból is érkezett egy új elképzelés, mégpedig Bradák Károly részéről, aki tagadta azt, hogy a Székesfehérváron feltárt emlékek egy királyi bazilika részét képezték volna. A szerzőtől 1999-ben jelent meg a Fehérvárról szóló mű második kiadása, sőt, Bradák Károly tevékeny szerepet játszott abban, hogy Noszlopi Németh Péter írása 1998-ban, majd 2003-ban is napvilágot lásson. Utóbbi három könyvet a Püski Kiadó adta ki. Lánszki Imre az Országépítőben 2002-ben, majd 2003-ban jelentette be Ós-Buda megtalálását, ezt követően pedig a nyilvánosságon keresztül próbálta meg igazát érvényesíteni, így gyakori szereplőjévé vált a jobboldali, és a szélsőjobboldali sajtónak. 2008-ban aztán egy négyrészes összefoglalót közölt tőle az Országépítő. A Turán című folyóiratban Deák Csaba két számban foglalkozott az Eltűnt városokkal, a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület folyóiratának 2009-es számában pedig Darai Lajos írt Árpáddal kapcsolatban egy munkát. A felsorolást még hosszasan lehetne folytatni, hiszen internetes portálokon, különböző nagyon kis példányszámú belterjes folyóiratokban, valamint ezoterikus-vallási közösségekben ennél sokkal több elképzelés is napvilágot látott, de a dolgozat kereteit szétfeszítené, ha mindegyikkel egyesével foglalkoznánk. A jövőben talán sor kerülhet ezek összegyűjtésére is. A különböző kiadványok megjelenéséhez nagyban hozzájárult a 'Kitalált középkor' című áltudományos munka népszerűsége, és széleskörű elterjedése, ám a könyvvel kapcsolatos divathullám manapság a végét járja. Úgy tűnik, hogy az Ósbuda-elméletek kapcsán kortalan divatról beszélhetünk, és talán még nagyon sokáig újabb, és újabb könyvek fognak születni ebben a témában.

Szörényi Levente édesapja, Szörényi Gyula révén került kapcsolatba az Ósbuda-elképzelésekkel, ő ugyanis Sashegyi Sándor ásatásán rajzolt. Szörényi Levente szintén abból indul ki, hogy Anonymus, és Kézai Sicambriára vonatkozó adatai teljesen helytállóak, és azok

mozaikképet.” <http://osbuda.hu/sicambria/index.php?oldal=kutatasok> (és Lánszki 2006) az eredeti lista lelőhelye, amit aztán az internetes alternatív közösség, Györffy hibás nevével együtt, szinte mindenhol átvett.

nem vonatkoztathatóak Óbuda, és Aquincum környékére.⁷⁸¹ Majd ezt követően lényegében Noszlopi Németh Péter nyomán próbálja meg összeszedni az Etzilburgra vonatkozó adatokat. Sashegyi azonosításait tulajdonképpen elfogadja. Zolnay Lászlónak a már említett művét elemezve arra jut, hogy az alkalmatlan arra, hogy Sicambriát megtaláljuk.⁷⁸²

Ezt követően pedig a metszetekre, és a régi térképekre fordítja a figyelmét. Középpontjában az a metszet van, amelyet Jacobus Tollius művében található meg J. van Vianentől.⁷⁸³ Azonban semmilyen hivatkozás nem történik arra, hogy ez a metszet már egy korábbi felhasználásából készült, és nem újonnan, a helyszínen készült. (A budai polgárok 1595-ös kimenekítését ábrázoló Dilich-féle metszetről van szó, és teszi mindezt annak ellenére, hogy a metszet késői idejéről, és másolásáról pontosan tud).⁷⁸⁴ A metszetek vizsgálata kapcsán arra jut, hogy az ott ábrázolt épületek előfordulnak más metszeteken is, ezért a metszet hiteles, és erre jut Michael Wening 1684-es rézmetszete alapján is. Ebből a metszetből, valamint a már említett van Vianen-féle metszetből is arra következtet, hogy az ott jelzett Alt Ofen az Ezüst-hegyen található. Hasonló következtetéseket von le a régi térképekből is, mégpedig oly módon, hogy azok Szentendre-Vetus Buda-Buda távolságát hasonlítja össze, és vetíti a mai térképekre, ám a módszer finoman szólva is megbízhatatlan. Használja Marsigli, John Speed (1626), Tomka-Szászky János (1750), és Hell Miksa (1772) térképét.⁷⁸⁵ Meg sem említi ugyanakkor Kneidinger András térképét (1768), amelyen Óbuda (Vetus Buda) jól láthatóan a mai helyén található.⁷⁸⁶

Lánszki Imre először 2002-2003 folyamán állt a nyilvánosság elé Óbuda elképzelésével.⁷⁸⁷ Hivatkozásait a középkori krónikákra alapozva (Anonymus, Kézai, valamint Mahmud Terdzüman) azt állította, hogy kell léteznie valahol Attila városának a Pilisben. Hogy a téma nem volt kidolgozott, az azon is látszik, hogy leírja azt, hogy „ezek a leírások Székesfehérvárra nem illeszthetőek”.⁷⁸⁸ Továbbá mint az közismert, Homérosz leírása alapján „H. Spielmann” találta meg Tróját.⁷⁸⁹ Nyilvánvaló, hogy munkájára leginkább Bradák Károly hatott, amint azt ő maga is kijelenti.⁷⁹⁰ Módszerében nem támaszkodik a jelenlegi Óbudáról szóló egyetlen írásra, vagy monográfiára sem, hanem az általa feltalált

⁷⁸¹ Szörényi 1996 9-10. o.

⁷⁸² Szörényi 1996 19-22. o.

⁷⁸³ Szörényi 1996 22-23. o.

⁷⁸⁴ Szörényi 1996 38.o.

⁷⁸⁵ Szörényi 1996 46-49. o.

⁷⁸⁶ Kneidinger térképét lásd Bártfai 1935 22-23. o.

⁷⁸⁷ Lánszki 2002, Lánszki 2003

⁷⁸⁸ Lánszki 2002 22. o.

⁷⁸⁹ Lánszki 2003 19. o., mentségére legyen mondva, hogy későbbi munkáiban a hibát javította.

⁷⁹⁰ Lánszki 2002 23. o.

emlékekhez rendeli a forrásokat, amelyek többnyire metszetek.⁷⁹¹ Mivel e két cikkének a hatása nem volt elégséges, ezért ezt követően a publikációk helyett inkább a kampányra fordította energiáit, és előadások, videofelvételek, és kirándulások sokaságát vezette, hogy széles tömegben elterjessze Ósbudáról szóló felfedezését.

Végül 2008 során az Országépítő valamennyi számában összefoglalja az általa elért eredményeket. A címek valamiféle sorrendet sejtetnek, ám tartalmilag ez sajnos nincs így, hiába ír „pusztulásról”, vagy „dokumentumokról”, a címadás inkább ötletszerű, és kevés kapcsolatban áll a tartalommal. A felhasznált irodalom ismét korlátozott, csak Zolnay László már Szörényi Levente által is felhasznált könyvét veszi az Óbudával kapcsolatos monográfiák közül. (Újabb munkákra csak Székesfehérvár kapcsán hivatkozik). Néhány metszet, valamint hőforrások alapján egy általa beazonosított, feltételezhetően föld alatt rejtőző épületmaradványt azonosít Fehéregyházával, Ósbudával, és Attila várával. Pusztulásának okául a tizenöt éves háborúval kapcsolatos eseményeket jelöli meg, amelyek nem Székesfehérváron, hanem ott, Ósbudán játszódtak, és okozói szintén a Habsburgok voltak, mivel ők robbantották fel Ósbuda maradványait.⁷⁹² Lánszki Imrének egyébként, Sicambrián, és Tróján keresztül, a magyar őstörténethez is volt hozzáfűznivalója, természetesen a már említett középkori Trója-mondakörön keresztül.⁷⁹³ A feltárt jelenségekről azonban Nováky Gyula az egyik legjelesebb várszakértő azt mondta, hogy azok egy felhagyott kőbánya nyomai.⁷⁹⁴

Lássuk részletesebben is az elért eredményeket! Az Országépítő első számában olvashatunk a szerző indítékairól: „Két okból fogtam tollat, hogy e szakmai fórumon tárjam a kedves olvasó elé a hét év hordalékát: egyrészt olyan következtetések birtokába jutottunk, melyek részben megerősítenek korábban elvetett téziseket, új ismeretként azonosíthatóak, s nem jelentéktelen a korábbi megállapításokat cáfoló információhalmaz sem. Kutakodásom és nyitottságom így lehetőséget teremthet a társadalomtudományok területéhez sorolt történelemkutatás és az ökológia, mint szintetizáló természettudomány együttműködéséhez. Tudjuk, hogy számtalan történelmi következtetés, régészeti feltárás háttérben az azokat természettudományos alapossággal eljárók megelőző tevékenysége rejlett. Másrészt az együttműködés hiányában oly mély szakadék tátong a felek között, hogy nemcsak az áthallás hiányával, hanem a közvetlen ki-, és megtagadással kell szembesülnünk. Mély indulatok,

⁷⁹¹ Lánszki 2003 19-20. o.

⁷⁹² Lánszki 2008b 22-23. o.

⁷⁹³ Lánszki 2008e 46. o.

⁷⁹⁴ Dénes 2007 Dénes József hozzászólása

számtalan téves álláspont és sorolhatnám az okokat, melyek ellehetetlenítették a magyarság múltjának tisztességes kutatását, és tisztázását”⁷⁹⁵

Lánszki szerint IV. Béla 1256-ban költözött fel a várhegyi Budán álló palotába, amit egy rajta szereplő emléktábla alapján jelent ki. Anonymus alapján Árpádék Százhalomtól a felső hévízekig foglalták el a Duna jobb partját.⁷⁹⁶ Mivel a Budakalász felett van nyoma forrásoknak, ezért a szövegben értett Felhévíz ide értendő.⁷⁹⁷ Éppen ezért a FÖMI 2000. május 7.-én készült felvételére rajzolta rá Ósbuda objektumait, Attila várát, a királynői várát, Fehéregyháza, valamint a fejedelmi sírok körvonalait, amelyeket részben tévesen Székesfehérvárnak tulajdonított metszetekről vett át.⁷⁹⁸ Egyik egy 1685-ös Citta di Abba Regale feliratú metszet, a másik pedig a Homagius-féle metszet. Utóbbi hegyeit szerinte azonosítani lehet a Kevélyek és az Oszoly-tető vonulatával.⁷⁹⁹ A Székesfehérvárat ábrázoló metszetek némelyikén látható Vaczon felirat kapcsán pedig megjegyzi, hogy az Vácot ábrázolja, amely pontosan ebben a szögben látható élőben, ezért a metszet is pontos.

Következő cikkében arról írt, hogy az osztrák zsoldosok a tizenöt éves háborúban, melyben magyarok nem vettek részt, 1601-ben elfoglalták, és kifosztották Ósbudát, és tudatosan feldúlták a királysírokat. A törökök visszafoglalták, és a helyére egy török típusú várat építettek.⁸⁰⁰ Ezek után a háború kapcsán készített további metszeteket említ, amelyek szerinte Bradák Károly nyomán nem lehetnek Székesfehérvár ábrázolásai, hanem Ósbudáéi, és ezt a Google Earth segítségével megpróbálja azonosítani is a helyszínen.⁸⁰¹ A székesfehérvári metszeteken azonosítja a Szent István által 1018-ban alapított templomot, amelyet Mátyás 1480-ban építtetett át. „A középkori magyar várépítészet alapvető rekonstrukciója” Lánszki Imre szerint az alsó-, közép-, és felsővárak rendszere.⁸⁰² Azt, hogy nem természetes képződményről van szó, szerinte az bizonyítja, hogy a helyszíni 6-8 méter mély barlangokból faragott köveket emeltek ki barlangászok segítségével.⁸⁰³

⁷⁹⁵ Lánszki 2008a 52. o.

⁷⁹⁶ Sajnos Lánszki Imre cikkeiben egyszer sem történik hivatkozás sem az eredeti latin nyelvű forrásokra, sem az oklevelekre, sem pedig az általa említett könyvek oldalszámaira. E helyütt is nehéz kitalálni, hogy mire gondolhatott, hiszen Anonymus 1999 40. o. szerint: „Átérvén letáboroztak a folyóparton, egészen Felhévízig”, vagyis Százhalomról itt szó sincs. Ez a település ugyanitt, de más kontextusban kerül elő: „Ott adott Kurszán apja Kündnek földet, Attila király városától Százhalomig, és Diósdig, fiának pedig egy várat népének védelmére. Akkor Kurszán a várat saját nevével nevezte el, ami mind a mai napig sem ment feledésbe.”

⁷⁹⁷ Lánszki 2008a 52. o. Lánszki 2006 szerint a budakalászi kőbánya helyszínén megtalálható a forrásvízi mészkö igazolja ezt a tézist.

⁷⁹⁸ Lánszki 2008a 53-54 o.

⁷⁹⁹ Lánszki 2008a 52. o.

⁸⁰⁰ Lánszki 2008b 18-19. o.

⁸⁰¹ Lánszki 2008b 19-21. o.

⁸⁰² Lánszki 2008b 21. o.

⁸⁰³ Lánszki 2008b 21. o.

A harmadik cikkében szintén légifotókkal indít, majd a régi térképeken keresztül próbálja bizonyítani Sicambria létét.⁸⁰⁴ Szerinte Sicambiát az MTA Történettudományi Intézete letagadja, és nem létezőnek tekinti, annak ellenére, hogy a frank-gall eredetmonda, római történeti leírások, valamint Attila királlyal kapcsolatos korabeli forrásmunkák is megemlítik.⁸⁰⁵ A török idők utáni spontán, majd tudatos betelepítés révén Óbuda a mai III. kerületi városközpont helyén épült fel.⁸⁰⁶

Negyedik cikkében Lánszki Imre megemlíti, hogy ókori történészek szerint az első nagyobb hun invázió alkalmában Sicambiánál keltek át a hunok a Dunán, és így támadták meg az alvó rómaiakat.⁸⁰⁷ Árpádot Attila mellé temették el, majd ide építi föl István a Boldogasszonynak szentelt templomot, miután Anonymus szerint felajánlotta országát Máriának.⁸⁰⁸

E cikk mellett számos riport, előadás, és egyéb anyag érhető el Lánszki Imre Ósbudájáról a világhálón, ezekből is szeretnénk néhány állítást bemutatni. Kr. e. 1100-ban a trójaiak Sicambiába menekültek, ahol várost alapítottak, majd a germánok elől menekülve innen is továbbálltak, és Kr. e. 864-ben megalapították Párizst.⁸⁰⁹ Ugyanezen a helyen egy földalatti piramisban vannak eltemetve a hun és magyar fejedelmek.⁸¹⁰ Ebből azért nem maradt fenn semmi, mert azt a Habsburgok magyartalanítási törekvései elfedték.⁸¹¹

A Magyar Rádió Disputa című műsorában 2008. márc. 3.-án megerősítette, hogy a budakalászi kőbánya feletti helyre azonosítja Ósbudát. Anonymus a Pilis közepébe helyezi a várat, márpedig Anonymus nem tévedhet, mert úrfelvételek és metszetek bizonyítják, hogy ott vár volt. A mai Székesfehérvár területére nem helyezhető a középkori Fehérvár, mert ezek a metszetek Ósbudát ábrázolják. A hivatalos régésztszadalom egy része elfogadja azt, hogy ez Ósbuda volt, sőt Györffy György szerint Árpád fejedelmet bányába temették el.⁸¹² Sőt, Györffy György is Lánszki Imre helyszínére helyezi Budát. A Habsburgok pedig eltüntették az egykori Ósbudát, mégpedig szándékosan (átnevezve pl. a földrajzi pontokat). Ráadásul a képi ábrázolásokat gyarapítja Kézai Simon krónikájának iniciáléi. A történészek pedig azért

⁸⁰⁴ Lánszki 2008c 40-41. o.

⁸⁰⁵ Lánszki 2008c 41. o.

⁸⁰⁶ Lánszki 2008c 42. o.

⁸⁰⁷ Lánszki 2008d 27. o.

⁸⁰⁸ Lánszki 2008d 28-29. o.

⁸⁰⁹ Lánszki 2006

⁸¹⁰ Lánszki 2006

⁸¹¹ Lánszki 2006

⁸¹² Ezt egy másik riportban is megerősítette

<http://www.magyardaltos.info/index.php/irasok/ostortenetunkrol/942-lanszki-imre-os-buda-nyomaban>

titkolják el a helyszínt, mert borít számos teóriát.⁸¹³ Sőt, a Pilis a későbbi előadásokban már nem csak egyszerűen Ósbuda, hanem az emberiség egyik eredetfészke is.⁸¹⁴

Bár nem könnyű végigmenni a sorozatos tévedéseken, és tudományos higgadtsággal elemezni Lánszki Imre munkáját, mégis szükséges, hogy megvilágítsuk, mely pontokon téved. Először is, sem az oklevelek, sem a krónikák eredeti forrásait nem használja, nem tesz lábjegyzeteket egyik megjegyzéséhez sem. Ez már önmagában is kérdésessé teszi munkájának tudományos értékét. Teljes mértékben figyelmen kívül hagyja az Óbudával foglalkozó történészek és régészek munkáit (a már említett Zolnay és Györffy kivételével). Ahhoz, hogy Vetus Budát hitelt érdemlően Budakalászcra helyezze, Noszlopi Németh Péter módszeréhez kellett volna folyamodnia, azaz nemcsak új helyszínt találni Ósbudának, hanem a régi romoknak kutatását megkérdőjelezni. (És nem melleleg új értelmezést is adni a régi romoknak, amit még Noszlopi Németh Péter sem tett meg).

Nézzünk néhány tárgyi tévedést: Budát nem 1256-ban lakták be, amiről könyvtárnyi szakirodalom állna Lánszki Imre rendelkezésére, de mégis beírta egy régi márványtáblával. A korabeli metszetek nem szolgálnak fényképként, ahogy azt már Szörényi Levente munkájánál is írtuk, tehát azt mondani, hogy pontosan egy adott helyszínt ábrázolnak, és hegyvonulatokat elemezni benne, anélkül, hogy az adott metszet történeti háttérét Lánszki Imre ismerné, nem tudományos módszer. Hiszen a metszet készülhetett egy másik metszet alapján, idealizálhatta a helyszínt, a várat, az se biztos, hogy a készítője valaha járt Magyarországon, stb. Hogy a tizenöt éves háborúban nem Ósbudát fosztották ki, hanem a mai Székesfehérvárt, arról tudósít pár levéltári forrás is, amelyeket sajnos Lánszki Imre nem vett kézbe. A székesfehérvári helyszínt állítólag cáfoló Vaczon felirattal pedig az a probléma, hogy sem a középkorban, sem pedig az újkorban soha nem hívták így Vác városát, vagyis ahhoz, hogy előbb Vaczont Vácnak tekintsük, össze kellene kötni a Vaczont Váccal.

Sicambriáról hosszasan szoltunk már Noszlopi Németh Péter munkájánál: az MTA Történettudományi Intézete természetesen nem tagadja le a létezését, hiszen hivatkoztunk számos munkára, amelyek leírják, hogy Sicambria Óbuda egyik névváltozata volt. Györffy György Árpád-kori történeti földrajza nem írja azt, hogy Árpádot egy bányába temették volna el, ez óriási öngól Lánszki Imre részéről, hiszen ez azt jelenti, hogy a vonatkozó oldalt el sem olvasta.⁸¹⁵ Györffy ugyanis ott zárójelbe tette Fehéregyháza utána Bánya szót, de csak azért, mert a két település (és nem bánya) azonosságára gondolt. Györffy György egyébként soha

⁸¹³ A riport letölthető a Fehérvár – Fehér Folt Alapítvány honlapjáról. http://osbuda.hu/core/mp3/MR_interju-Lanszki_20080303.mp3

⁸¹⁴ <http://osbuda.hu/sicambria/index.php?oldal=eloadasok> további előadásokkal.

⁸¹⁵ Györffy 1998 634. o.

nem helyezte Vetus Budát Budakalászra. egyébként egyetlen ókori forrás sem ír, a római korban ez a település nem létezett. Anonymus, és Kézai Simon nem ókori források, utóbbi művében pedig nem láthatott semmilyen iniciálét, ami Ósbudát ábrázolja, lévén, hogy Kézai Simon krónikája nincs meg eredetiben. (Lánszki Imre a Képes Krónikára gondolhatott). Anonymus sem írt olyasmit, hogy Attila mellé temették el a pozsonyi csata után Árpádot, tekintve, hogy Attila temetéséről nem számol be, sőt a pozsonyi csatáról sem. Ugyanez vonatkozik a trójaiak Pannoniába meneküléséről, ami egy középkori monda, és nincs ókori alapja a forrásokban, ahogy annak sem, hogy a frankok népesítették volna be Pannoniát a római hódítás előtt, valamint arról ókori sincs adat, hogy a germánok elől menekültek volna a frankok (akik amúgy germánok voltak) Franciaország területére. Ennek a középkori monda, aminek ókori alapja nem volt, (pl. a britek is Brutus utódainak tartották magukat, ami hasonló középkori monda volt, mint a francia-trójai mondakör). Összefoglalva: Lánszki Imre ugyan nem kizárt, hogy régészeti objektumokat talált, de azokat prekonceptióval közelítette meg. Téves történelmi adatokkal operált, amiből téves következtetéseket szűrt le, igaztalanul vádolva az azokat helyesen felhasználó kutatókat.

Lánszki Imre, Cseri Kálmán református lelkész nyomán, az alábbiakat írja bevezető cikke végén: „Ha valamit kijelentő, felkiáltó, vagy óhajtó mondat formájában leírunk, akkor az ördög, hogy tartalmát ellentétessé tegye, kételyt ébresszen, csak annyit tesz, hogy kérdőjelet illeszt az általunk fogalmazott mondat mögé. S az ezután minden értelmét és igazságtartalmát elveszíti”. Tegyük fel a kérdés: vajon Lánszki Imre, aki kérdőjelet tett régészek és történészek generációinak munkája mögé, megvádolva őket szakmai inkompetenciával, féltékenységgel, és érzéketlenséggel, anélkül, hogy a szakirodalommal tisztában lett volna, (aminek a fontosságát ökológusként ismernie kellene). Vajon ebben a relációban milyen szerepet szánt magának?

A következő szerzőnk, Deák Csaba, a Turán című folyóirat 2006. évfolyamában két számban is ismertette véleményét, amely közül a másodikban olvasói levélként revideálta egyes nézeteit. Az ő kísérlete kétség kívül azért érdekes, mert Lánszki Imrével ellentétben ő megpróbálja a feltárt óbudai emlékeket értelmezni, és az okleveleket másképp bemutatni. Szerinte a magyarok szakrális Budája Pomáz területére tehető.⁸¹⁶ Második cikkében kénytelen volt magát korrigálni, és megállapítani azt, hogy a budai-óbudai határjárások nem tehetőek Pomázra, és környékére. A „hivatalos” nézet kritikája alapjául Györffy térképét vette, és megállapította, hogy a Györffy által szerinte tévesen hamisnak gondolt két oklevél egyikében

⁸¹⁶ Deák 2006a 160. o.

van egy Buda nevű falu.⁸¹⁷ Ez a Buda falu a budai káptalan birtokában lévő falut jelent, ami azonos a Gézavására nevű káptalani településsel. Szerinte Gézavásárát a „hivatalos tudomány” a III. kerülettől délre teszi, de ott nem lehetett, mert a piacra és a kereskedelemre utaló jelek Óbuda központjában kerültek elő.⁸¹⁸ Mivel ez a két hely azonos, ezért az eredeti Buda nem is lehetett itt. Továbbá belebonyolódik a budai káptalan alapítástörténetébe is. A budai káptalan szerinte nem egy, hanem két objektumot takar, és ezért vannak az ellentmondások. Az egyik káptalant Szent István alapította, és ez volt az Árpád sírjára épített Boldogságos Szűz tiszteletére elnevezett templom, vagyis Fehéregyháza.⁸¹⁹ A káptalan pedig egy szervezeti egység volt, amelybe Fehéregyháza, és a Szűz Mária-templom később integrálódott. A budai káptalan céljául a magyarok megtérítését vélelmezi Deák Csaba.⁸²⁰ Mivel II. Géza oklevele csak pénzbeli adományról számolt be, ezért a káptalan csak akkor lehetett eltartható a korabeli viszonyok közepette, ha a közelben egy királyi hatáskörbe tartozó gazdasági központ volt.⁸²¹ További kérdést vet föl szerinte, hogy IV. Béla herceg, miután megvált a szlavón báni címétől, és hazajött Budára, nem volt hol laknia, mivel ilyen emléket nem tárt föl a régészet a III. kerületi Budán, ahol csak egy udvartartásnak volt hely, kettőnek nem. Tehát a megtalált vár IV. Béla hercegi vára volt, ahogy Györffy mondja, II. András vára pedig a Pomáz—Klissza-dombon álló vár maradt. Nem ért ugyanakkor egyet az Óbudát kiásó régészekkel abban, hogy a prépostsági templom körül a prépostsági palota romjai, és a Péter-templom vannak.⁸²² Nem ért egyet Györffyvel abban, hogy az 1269. évi oklevél hamis, de erről semmilyen oklevéltani indokot nem hoz, csak Szentjakabfalva helyzetével érvel.⁸²³ Az 1212. évi határjárás szerinte Hévíz, és Buda közé helyezi a határt, az 1355. évi meg Óbuda és Szentjakabfalva közé. Vagyis, szűri le a következtetést: Szentjakabfalva először a határon belül volt, utána azon kívül, ezért Györffy térképe rossz, az 1212. évi, és az 1355. évi határjárások déli határai nem lehetnek azonosak.⁸²⁴ Véleményét korigálva elismeri, hogy van ferences kolostor Óbudán, és nincs Pomázon, mert a ferences kolostor együtt kezelendő az óbudai klarisszákkal. Ellenben a Sicambriában említett klarissza kolostor valóban Pomázon

⁸¹⁷ A két oklevelet lásd BudOk I. 1936 5. 6-11. o.

⁸¹⁸ Zolnay 1982-öt sajnos oldalszám nélkül hivatkozta le. Sajnos ezen írásában jellemzően nem használ oldalszámmal történő hivatkozásokat.

⁸¹⁹ Deák 2006a 161-162. o.

⁸²⁰ Deák 2006a 163. o.

⁸²¹ Deák 2006a 163. o.

⁸²² Deák 2006a 167-168. o.

⁸²³ Deák 2006a 168. o., az oklevél eredetiségének kérdéséhez lásd Kumoroviz 1972 27-29. o., amely, bár szokatlanul rövid, mégis egészen más minőségű oklevéltani ismereteket mutat, mint Deák ismerethiányos okoskodásai.

⁸²⁴ Deák 2006a 168. o.

van.⁸²⁵ A Bonfini által emlegetett Beatrix-féle királynői palota is Pomáznak a szentei városrészben lévő ipartelepére tehető, mert Óbudán nem találták meg Beatrix palotájának nyomait.

Bana földe szerinte azonos a III. kerületi Mária-templommal, (mindkettő Szűz Mária nevét viselte), és nem azonos a Viktória-téglagyár területén talált romokkal.⁸²⁶ A fehéregyházi pálos kolostor alapítása körül is furcsaságokat tapasztal. Szerinte a megtalált fehéregyházinak minősített templom nem épülhetett fel három év alatt, hiszen 1480-ban elhagyatottnak mondják, 1483-ban meg újjáépítik. Az a templom a Nagy Lajos által a budai káptalannak kárpótlásul adott templommal azonos. A budai káptalan, mivel fő vámjövendelmeitől 1355-ben megfosztották, visszahúzódott a pomáz-szentei templomába, és az új templomot, amit kárpótlásként kaptak, megpróbálták hasznosítani, mint Szent István által alapított emléktemplomot. Ez az akciójuk azonban sikertelen volt, az épületet felhagyták, amit Zsigmond hasznosított rövid időre óbudai egyetemként. Majd a XV. század végén ezt kapták meg a pálosok.⁸²⁷ Az eredeti, árpád emlékére szentelt templom Pomáz városközpontjában van, mégpedig az ottani Szent István római katolikus templom.⁸²⁸

Az eredeti Buda, a pomázi Klissza-dombon, az 1235. évi Óbudára költözés után leromlott állapotú királyi birtok maradt, majd a klarissza apácák kapták meg. A káptalan szintén itt lévő templomát csak 1355. után kezdte fejleszteni az Árpád-korhoz képest.⁸²⁹ Az, hogy a pomázi terület azonos a legrégebbi Budával, Dillich alapján próbálja bizonyítani, de a metszet, valamint Sashegyi Sándor feltárási rajza között sajnos nagyon csekély a hasonlóság ahhoz, hogy ezt biztosan kijelenthessük. (Ráadásul, mint már korábban említettük, a metszetek nem funkcionáltak az újkorban fényképként). Pomázon a Klissza-dombon a XI-XV. század között vannak leletek, márpedig a Csikó-családnak nem volt folyamatosan vagyona a fejlesztésre. A képes Krónikában István kezébe ábrázolt kéttornyos templom is azonos Pomázzal, mert a XIV. század közepén más kéttornyos templomról, ami akkor épült, a kutatás nem tud.⁸³⁰

Pomázon így az alábbi templomokat lehet azonosítani Deák szerint: Kiskovácsi pusztán a johannitákét, a szentei részen a káptalani templomot, a klisszai dombon az ősi budai

⁸²⁵ Deák 2006a 171. o.

⁸²⁶ Deák 2006a 169-170. o.

⁸²⁷ Deák 2006a 173. o.

⁸²⁸ Deák 2006a 176. o.

⁸²⁹ Deák 2006a 174. o.

⁸³⁰ Deák 2006a 176. o.

várat, és az udvarnépek templomát, a pomázi katolikus templom helyén az egykor Árpád sírja fölé emelt templomot, és végül a szerbek temploma helyén a Szent Miklós templomot.⁸³¹

Deák tévedéseinek többségét a szakirodalmi ismerethiány, és az önkényes forráskezelés eredményezi. Természetesen első tévedése a Buda falu, amelyet ő a villa Budensisből fordíthatott, ez esetben azonban a villa korántsem biztos, hogy falut jelentett. Az oklevelek kapcsán teljesen ismeretlen marad számára a Györffy és Zolnayn kívüli szakirodalom. Ráadásul Györffy közlését is félreértette, mert ő valóban hamisítványnak gondolta mindkét 1212. évi oklevelet, de azt is hozzátette, hogy azok egy eredeti alapján készülhettek. (A vita közte és Kumorovitz Lajos Bernát között éppen akörül bontakozott ki, hogy melyik oklevelet mikor hamisíthatták az eredetiből). Az a tény, hogy Gézavására egy piac volt, de piacot csak a mai Óbudán találtak, szintén két különböző dolog összekapcsolása: Gézavására ugyanis Budafelhévíz volt, aminek volt egy vására. Óbudának is volt, de csak később, és a leletek, amelyeket Deák említ, bizony nem a XII. századi Gézavására utalnak, hanem a XIII. század végi óbudai piacra. Az, hogy Szent István emelte volna Fehéregyházát, nem tudjuk. Anonymus szerint a templom a magyarok megtérése után épült, a pálos kolostor körüli oklevelek pedig csak annyit tudnak, hogy ez volt az első templom Magyarországon, (sőt, Bonfiniék, ahogy fentebb megírtuk, Nagy Károlyhoz kötötték). Térítő egyházakat ugyan István valóban felállított, de azok püspökségek voltak, nem káptalanok. Átveszi Györffy nézeteit az 1235. év utáni Óbudáról, de nem ismeri Györffy nézeteinek kritikáját. Szentjakabálva kapcsán fel sem merül benne az, hogy esetleg a település a két általa vizsgált időpont között alakult ki, és ki sem zárja ezt a lehetőséget. Az újabb feltárásokból sem ismeri a Mária-templom mellett feltárt másik templom helyét, amit ennél fogva meg sem magyarázott. A Viktória-téglagyár területén feltárt rom egyértelműen kolostor volt, nem egy egyszerű templom, márpedig a káptalan és a kolostor fogalma két különálló dolgot jelentett a középkorban.

Azon megjegyzései, hogy a Gertrúddal bejött idegenek deviánsok voltak, és a magyar kis-, és középnemesség (a XIII. században mellesleg nem létezett még ez a két társadalmi csoport), nem tűrte a devianciát, legfeljebb a szerző politikai kívánalmait tükrözi, nem a tényeket. Sashegyi kritikájánál már ismertettük a Klissza-dombon álló régészeti emlékeket, onnan semmilyen királyi tartózkodásra utaló lelet nem került elő, az ottani leletanyag színvonala egy nemesi kúriáénak felel meg, nem pedig egy királyi udvarénak. (Deák ugyan ezt állítja az óbudai romokról, de azoknak pl. a mérete többszörösen meghaladja

⁸³¹ Deák 2006a 177. o.

a Klissza-dombi lelőhelyét). A Klissza-dombra feltételezett sicambriai klarissza kolostorral az a gond, hogy a Klissza-dombon nem került elő semmilyen kolostorépület. Nem ismeri például a Csorba Csaba által feltárt Szent Margit-egyháznak tartott romokat sem, így arról nem is tud, ezért tévesen próbálja azonosítani az óbudai helyszíneken. Mindezekből következően a pálos kolostor alapítása körüli történet, valamint a különböző pomázi objektumok azonosítása a középkori óbudai templomokkal, a fikció kategóriájába sorolható.

Darai Lajos már Lánszki Imre és Deák Csaba nyomdokain jár akkor, amikor hozzászólt az Ósbuda-kérdéshez a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület folyóiratában.⁸³² Szerinte a ma ismert Buda várát csak 1256-tól kezdi el építeni IV. Béla, és előtte Székesfehérvár volt a helyszín, amely állítást azonban Bradák Károly megtámadott.⁸³³ Azt is hozzáteszi azonban, hogy bár a királyi temetkezőhely nem itt lehetett, Székesfehérvár országos jelentőségét senki nem cáfolta meg.⁸³⁴ Székesfehérváron és a mai Budán elég leletet találtak ahhoz, hogy létezését ne kérdőjelezzük meg.⁸³⁵

Az Ósbuda utáni kutakodást Deák Csaba cikkével és a budai káptalan körüli felmerült kérdésekkel kezdi. Szerinte Szent István alapította Árpád sírja fölé Fehéregyházát, (amit Darai szerint a Képes Krónika is ábrázol, bár erre az ábrázolásra hivatkozás nem történik), és Péter király ennek kibővítésére alapította a budai káptalant.⁸³⁶ A káptalan a lengyel krónikák szerint 1080-ra készült el. A tatárjárásig töretlenül fejlődött, elpusztult, majd újra felépült, de a török idők után csak romok maradtak, amiket az osztrák önkény hatalmi logikájától vezérelve elpusztított, ezen terület pedig Pomázhoz és térségéhez kapcsolódik.⁸³⁷

Darai szerint a budai káptalan mintegy hálózatot alkotott, és több temploma, kolostora, és egyéb létesítménye volt kis területen elszórva. Ezek védelmében pedig a káptalan köré várát emeltek.⁸³⁸

Megismétli Deák Csaba módszerét, azaz a régi térképeket veszi alapul. Wolfgang Lazius térképén S. Andre és Buda között van Alt Ofen, Tomka-Szászky János 1750-es térképe szerint Ecilburg Wisigrad alatt, a Portus Mogerrel szemközt van, Hell Miksa térképén 1772-ben a Duna jobb partján, Pest fölött és Megyer alatt található. Marsigli, Frederik de Wit, és John Speed térképén pedig Szentendre és Buda Nova között.⁸³⁹ A korabeli metszetek

⁸³² A ZMTE kiadványai a <http://www.zmte.org/hu/page.php?11> címről ingyen elérhetőek, Darai Lajos cikkénél is az internetes változatot vettem alapul.

⁸³³ Darai 2009 47. o.

⁸³⁴ Darai 2009 47-48. o.

⁸³⁵ Darai 2009 52-53. o.

⁸³⁶ Darai 2009 57. o.

⁸³⁷ Darai 2009 58. o.

⁸³⁸ Darai 2009 58-59. o.

⁸³⁹ Darai 2009 59-60. o.

(Dilich, Tollius, és J. van Vianen) a káptalant kőfallal körbekerítve ábrázolták. Ez utóbbi metszeten a káptalan tornya román, a templomhajó gótikus stílusú, és alatta egy lejárati, vagy lefolyó látható. A magassága 20 méter a Duna vízszintjéhez képest.⁸⁴⁰ Vagyis az óbudai káptalant 120 méteres tengerszintfeletti magasságon kell keresnünk, ami nem más, mint a pomázi Klissza-domb, és a szentei ipartelep vonala, amely Budakalász-Ezüst-hegy irányába folytatódik.⁸⁴¹ Ezt ábrázolja a Képes Krónika 1304-es metszete.⁸⁴²

Az 1355. évi oklevélben említett átalakítás helyszíne azonban már a későbbi fehéregyházai templom, amely az óbudai főtéren található meg, és amely akkor mára budai káptalan legfőbb temploma volt.⁸⁴³ A pomázi budai káptalani épületeket a Habsburgok robbantották fel, nem azért, hogy megakadályozzák Rákóczi kurucainak várakba fészkelését, hanem azért, hogy lerombolják a magyar történelmi emlékeket.⁸⁴⁴ Az óbudai főtéren emelt templomot Nagy Lajos és Erzsébet királyné a klarissza apácák számára, viszont volt egy korábbi Sicambria néven említett női kolostor, amelyet Pomázon találhatunk meg.⁸⁴⁵ Az 1355. évi birtokmegosztásban említett Szent Margit plébániatemplom pedig a Pomáz Klissza-dombon megtalálható másik templom tornya, (és amit szintén a Habsburgok robbantottak fel).⁸⁴⁶

Az 1212. évi határjárás Ósbudáról indult, nyugat felé Hévízre és a Pilis-hegyre mentek, majd Megyerhez fordultak vissza (ahol a két Pazanduk falu van), és így értek a Dunához. Ennek alapján Hévíz a mai Szelistyén, ami az Oszoly-tető alatt van. Mindez igazolja, hogy Ósbuda Pomáz térségében van.⁸⁴⁷ (Noha azt is megjegyzi, hogy jelenleg Pomázon nem ismerünk hévizet, vagy termálvizet, és ezt csak a karsztvizek alapján feltételezhetjük). Az 1355. évi határjárás helyszíne pedig már a mai Óbuda, azaz a III. kerület.⁸⁴⁸ Lényegében tehát Óbuda létezett, ahogy a mai Buda is, csak mindkettőt megelőzte Ósbuda, így pedig a kutatások, valamint az alternatív szerzők véleménye összeegyeztethető. (Hiszen Óbudán nincs nyoma semmilyen Attila-városnak).⁸⁴⁹

Fehéregyházára rátérve azonos helyszínű Attila várával, és Árpád fejedelem lakával. Templomát Szent István alapította, Árpád fejedelem sírjánál, Attila városában, ahonnan

⁸⁴⁰ Darai 2009 60. o.

⁸⁴¹ Darai 2009 60. o.

⁸⁴² Darai 2009 60. o.

⁸⁴³ Darai 2009 60-61. o.

⁸⁴⁴ Darai 2009 61. o., valamint a 107. lábjegyzet ugyanott.

⁸⁴⁵ Darai 2009 61. o., az állítást Deák 2006a 171. o. alapján teszi

⁸⁴⁶ Darai 2009 62. o.

⁸⁴⁷ Darai 66-67. o.

⁸⁴⁸ Darai 2009 67. o.

⁸⁴⁹ Darai 2009 68-69. o.

kőmederben egy forrásból patak folyt alá. Ez a helyszín Pomázon található meg.⁸⁵⁰ Egy 1413-as oklevél Fehéregyházát szőlőhegy alattinak mondja, ami a pomázi Meselia lehet, 1421-ben pedig patakot és hozzá tartozó malmot említenek Fehéregyháznál, ami pedig a szintén pomázi Dera-patak lehetett. A pálosokat Mátyás 1480-ban telepíti a pomázi Boldogságos Szűz Mária-templomba, amely a hegyek alján a pusztá mezőn volt. Az oklevél szerint egy mérföldre volt Budától, ami 1,8 km-nek felel meg.⁸⁵¹

Végezetül összefoglalja a cikkét: az ősi Buda öt földrajzi helyhez köthető, ezek közül 1. a pomázi központban álló római katolikus templom, 2. a Szentendre déli részén található meyer, 3. az eltűnt sziget, amely a régi és az új szentendrei út között az üvegházak, és az Aral benzinkút közötti részen volt, 4. a budakalászi Kálvária-hegy, és végül 5. a Klisszadomb.⁸⁵²

Darai Lajos is elköveti a szokásos hivatkozási hibákat, bár tegyük hozzá, hogy az alternatív kutatóknál jóval szorgalmasabban lábjegyzetel. Ugyanakkor eredeti forrásokra, oklevelekre, sőt még azok kiadásaira sem hivatkozik. Ráadásul hivatkozásai között felbukkan az Index Fórum is, ami lássuk be, hogy egy tudományosnak szánt munkánál elég vitatható forrásértékkel bír. Irodalmában Deák Csabán kívül jelentős szereppel bír Noszlopi Németh Péter, Sashegyi Sándor, Szörényi Levente, valamint Bradák Károly is, de az óbudai szakirodalomból semmit nem ismer. (Egyetlen kivétel Györffy Györgynek az 1997-ben újra kiadott Budapest Árpád-koráról szóló monográfiája).

Nézzük a tárgyi tévedéseket. Említettük már, hogy a Habsburgok várrobbantása egy köztörténeti mítosz volt, egyébként is a Habsburgok genetikusan magyarelles volta erősen megkérdőjelezhető. Szent István nem alapította meg Fehéregyházát, erről ugyanis semmilyen forrásunk nincs, Anonymus csak annyit írt, hogy a magyarok megtérése után épült. A német tengeri mérföld valóban 1,8 km, (az angol 1,6), csak hogy a magyar mérföld az nagyjából 8,3 km volt, így amennyiben az ősi Buda városát Pomázra helyezi Darai, a Mátyás által alapított pálos kolostor onnan nem mérföldenként 1,6 km-re, hanem 8,3 km-re van. A budai káptalan területén kolostorról nem tudunk, ráadásul az óbudai főtéri ásatásokon kolostorépület nem került elő, így az nem lehetett kolostor, tehát nem lehetett a klarissza kolostor sem a Fő téren. (A valódi helyszínekről a dolgozatban már beszámoltunk, ahol ténylegesen is kolostorépületek kerültek elő). A sicambriai kolostor az bizony azonos az óbudaival, hiszen a sicambriainak nevezett kolostort ugyanúgy Erzsébet királyné alapításának nevezi az 1346. évi

⁸⁵⁰ Darai 2009 69-70. o.

⁸⁵¹ Darai 2009 70-71. o.

⁸⁵² Darai 2009 73. o.

pápai oklevél, mint máshol a Vetus Budán megnevezett klarissza kolostort, tehát a kettő ugyanaz. Nem idézi továbbá a többi Fehéregyházáról szóló oklevelet sem, így azokat az adatok is kimaradnak az okleveles felsorolásból, amelyek nem támasztják alá Darai állításait. Kísérlete lényegében ugyanúgy kudarccal zárult, mint Deák Csaba próbálkozása.

Az Ósbuda-elméletekhez hozzászólt Pető Imre is.⁸⁵³ Ő lényegében nem tesz hozzá sok újdonságot az Ósbudát vizsgálódók módszereihez, de saját bevallása szerint ez nem is célja.⁸⁵⁴ Gyakorlatilag vitatkozás, és a kétség legkisebb jele nélkül elfogadja azt, hogy a Lánszki Imre által feltételezett helyen van Ósbuda, amivel egyébként az „alternatív szakirodalomban” nincsen egyedül.⁸⁵⁵ Állítása szerint Ósbuda azonos Székesfehérvárral, azaz Stuhlweissenburggal.⁸⁵⁶ A különböző székesfehérvári helyszíneket, amelyeket a metszetekről ismert, turistatérképek valamint a Google Maps nevű műholdképeket biztosító alkalmazás segítségével próbálja azonosítani a feltételezett ósbudai helyszínen, a budakalászi kőbányától északra. Ilyenek pl. a Palotai-kapu, az északi előváros, a Monostor-bástya, a különböző háttérben látható hegyek, a patak, a hidak stb.⁸⁵⁷ A mellékelt metszetek, és a csatolt műholdfelvételek azonosságának elismerését azonban csak nagy képzelőerővel lehet elfogadni. A tárgyi tévedések is maradtak: szerinte Anonymus azt írja, hogy Árpádot három forrás fejénél temették el, melynek vize Sicambrián fut keresztül egy kőmederben, és e fölé emelte István király Alba Ecclesia templomát. Anonymus azonban sehol nem ír három forrásról, nem említi Sicambriát, hanem Attila király városát, és nem említi azt, hogy István király építette volna fel a templomot Árpád sírja felett.⁸⁵⁸

Érdekes színfolt az Ósbuda-elméletek világában Tamáska Péter elképzelése. Szerinte a solymári vár nem más, mint a pálos főkolostor, (amelyet ma Budaszentlőrincen tart nyilván a régész szakma). Mivel a pálos főkolostor közel volt Vetus Budához, (sőt, kora újkori ábrázolásokat említ, amelyek együtt ábrázolják a kettőt), ezért Ósbudának is a közelben kell lennie. Ugyan tud róla, hogy a Henszlmann Imre megtalálta Szent Pál síremlékének töredékeit a helyszínen, de szerinte az 1526-os pusztítás után a feltételezett solymári helyszínről elvitték a Budakeszi úton található, a régészek által pálos főkolostorként

⁸⁵³ Pető 2008a, Pető 2008b, Pető 2008c, Pető 2008d

⁸⁵⁴ Pető 2008a

⁸⁵⁵ Harsányi-Varga 2008 szintén vita nélkül elfogadja Lánszki Imre feltevését. Ezzel a kis alakú könyvecskével azért nem foglalkozunk bővebben, mert nem kapcsolódik szervesen a témánkhoz. Állítása szerint a tihanyi alapítólevélben megemléített Fehérvárra menő hadi úttal foglalkozik, amely Ósbudára vezet. Módszertani hibái lényegében megegyeznek a fejezetben ismertetett módszertani hibákkal (szakirodalmi ismerethiány, a kritikai gondolkodás hiánya, oklevelek és források eredeti hivatkozásának hiánya, összeesküvés-elméletek (Habsburgok) gyártása stb.

⁸⁵⁶ Pető 2008b

⁸⁵⁷ Pető 2008b

⁸⁵⁸ Pető 2008c

azonosított területre. Egyik kiindulópontja az 1630-ban a lengyel pálosok megbízásából Tomas Dolabella által készített festmény, amely Remete Szent Pál ereklyéinek Budáról a Szent Lőrinc kolostorba szállítását ábrázolja. Ósbuda helyszíne ezek után pedig nem lehet más, mint a közeli Fehér-hegy.⁸⁵⁹

Természetesen a kolostor eltitkolásában a fő bűnösök a Habsburgok, és a szovjetek. Az elmélet prezentálása egyébként rendkívül szórakoztató módon bírósági tárgyalás formájában történik meg, ami egy regényben jól hangzik, de tudományos környezetben kissé szokatlan, noha Bradák Károly is gyakran használja a vád, és a per szavakat székesfehérvári teóriája kapcsán, vélhetően ő ihlette Tamáska Péter munkáját is.⁸⁶⁰ A cikk második fele a Solymári Hírmondó archívumába nem került bele, viszont a jelzett honlapon megtalálható.⁸⁶¹

A lapba egyébként Feld István, a solymári várat kutató régész, az ELTE BTK középkori régészeti tanszékének a vezetője írt egy választ, lényegében minden ponton elutasítva Tamáska Péter elméletét, felhívva arra a figyelmet, hogy a solymári Mátyásdombon egy vár került elő, és kolostornak semmi jele, az pedig, hogy a vár „alatt” a földben lenne még egy kolostor, kizárható, a vár ugyanis bronzkori rétegekre épült rá.⁸⁶²

A modern Ósbuda-elméletek tehát szakirodalmi felkészültség híján semmiféle alternatívát nem jelentenek a tudományos elméletekkel szemben, nincs rá indokunk, hogy egy képzelt Ósbudát helyezzünk valahova a Pilisbe, vagy Pomáz közelébe. Ugyanakkor, amennyiben a megfigyelt természeti jelenségek valóban egy régészeti emlékre utalnak, azok kutatása értelemszerűen szükséges lehet a jövőben.

Összefoglalás

Óbuda kutatása egy hosszú vajúrást követően nyugvópontra jutott a középkori emlékeket illetően. Megtalálták a királynéi várat, az óbudai káptalan templomait, a klarissza kolostort és templomot, a Szent Margit-egyházat, és a ferences kolostort is. A hetvenes évek óta nem került elő olyan Óbudán leletanyag, amelyik alapjaiban kérdőjelezné meg az azonosításokat. Napvilágot láttak olyan népszerűsítő munkák is, amelyeket bárki kezébe vehet. A

⁸⁵⁹ Tamáska 2008

⁸⁶⁰ A honlapon található rövid levélben Bakay Kornél lényegében visszautasította Tamáska felvetéseit, elsősorban formai kifogásokra, és időhiányra hivatkozva.

⁸⁶¹ <http://nemodabuda.gportal.hu/gindex.php?pg=28901241>

⁸⁶² Feld 2008

várostartörténeti vitákban ugyan több ponton is megkérdőjelezték Györffy György Óbudával kapcsolatos nézeteit, mégis az ő elképzelései váltak közismertté Kurszán vára, vagy az óbudai királyi központ időrendjét illetően. Az óbudai kutatás egyelőre még nem tudott megnyugtató választ adni azonban arra, hogy a római kontinuitás milyen szerepet töltött be a középkori város életében. Sajnos az új évezredben komolyabb összefoglaló nem látott napvilágot Óbudáról, sőt a legújabb középkori régészeti összefoglalóból szinte teljesen hiányzik az óbudai eredmények ismertetése. Különösen az Óbudai divathullám elterjedése okán fontos, és célszerű lenne, hogy ismeretterjesztő céllal egy összefoglalás lásson napvilágot a régészeti és történeti eredményekről.

Az Ósbuda-kutatás kezdetben nem volt más, mint az óbudai kutatások mellékvágánya. Sashegyi Sándor szerint Ósbuda a Pomáz közelében lévő Klissza-dombon volt egykoron. Az ott feltárt romok pedig egy királyi vár maradványai. A közelben lévő Holdvilág-árok pedig a honfoglaló Árpád vezér sírját rejtik. A kutatás azonban mindkét állításról bebizonyította, hogy tévedésen alapul.

Noszlopi Németh Péter Pilismarótra helyezte Óbudát, tévedésnek, vagy tudatos ferdítésnek beállítva azokat a véleményeket, amelyek szerint Óbudán minden középkori emlék megtalálható volt. Óbudán nem találtak XIII. századinál korábbi leleteket, és a különböző középkori objektumokat sem lelték fel. Éppen ezért Vetus Buda, azaz Ósbuda a pilismaróti római romoknál található. Noszlopi Németh Péter azonban nem ismerte, és nem is ismerhette azokat az ásatásokat, amelyeket majd csak a halála után publikáltak, és amelyek alapvetően rombolták le annak a lehetőségét, hogy Vetus Buda valahol máshol legyen.

Az újabb Ósbuda-kutatók, mint például Lánszki Imre és Szörényi Levente, ezeket az ásatásokat nem használják fel, csak Noszlopi és Sashegyi munkásságára támaszkodnak. Az újabb óbudai szakirodalomból egyáltalán nem idéznek, és az ottani tévedéseket, és történeti mítoszokat kritikátlanul átveszik. Hasonlóan járnak el az antifinnugrista irodalomból átvett történeti mítoszokkal is. Deák Csaba és Darai Lajos ugyan ismeri már az óbudai ásatások egy részét, azonban szakirodalmi ismereteik csekélyek, és az oklevelek (latin) szövegének ismerete nélkül próbálnak mindenféle következtetést levonni Ósbudára nézve.

Az Ósbuda-kutatók legújabb generációja tehát érdemi ellenvetést az óbudai romok azonosításával szemben nem tesz, így az a gyakori vád, hogy a történészek csak féltékenységből nem ismerik el az eredményeiket, téves.

Zárszó

Lehet-e pontot tenni az Ósbuda keresés végére? A fentiek után nyilvánvaló, hogy Ósbuda egy olyan történeti mítosz, amely kezdetben a régészeti és történeti kutatások mellett folyó amatőr múltkeresésből nőtt ki, mára azonban politikai színezetet öltve egy nacionálezoterikus szubkultúra részévé vált.

„A középkori épületek kiásása bizonyítékként szolgált arra, hogy a középkori Magyarország is létrehozott csodálatos emlékeket, csak az évszázadok pusztításai tüntették el ezeket a szemünk elől. Nemzeti önértékelésünk fontos elemévé vált, hogy a régészet képes legyen ezen emlékek megtalálására és a műemléki helyreállítás vagy rekonstrukció megkeresse azokat a lehetőségeket, amelyek segítségével visszavarázsoljuk elpusztult múltunkat a jelen számára”⁸⁶³ Vajon maradéktalanul teljesítette-e ezt a feladatát a középkori régészet, és a történetkutatás? Nem lehet, hogy az Ósbuda-elképzelések továbbélésének a legfőbb problémája éppen az, hogy ennek az elvárásnak nem tett eleget a hazai kutatás? Az igenlő válasz kétségtelenül kényelmes lenne, hiszen egyből megtalálnánk a felelősöket. Az is tény, hogy a Magyarországon felszínre hozott emléktanyag méreteiben, felépültségében, és kézzelfoghatóságában nem vetekedhet a nyugat-európai középkor emlékeivel. Úgy vélem, hogy a válasz mégsem a szakmai hiányosságokban rejlik, bár Fehéregyháza pálos kolostorának végleges eltűnése gondolkodásra készíten mindenkit.

Pálfi Zoltán a Tanos Bálinttal közösen írt cikkében a Trianon utáni sokkal, és a kisebbségi komplexussal magyarázza a sumér-magyar mítoszt.⁸⁶⁴ Hasonlóképpen vélekedett Rédei Károly is.⁸⁶⁵ Hasonló jegyeket észrevehetünk az Ósbudával foglalkozó cikkekben is, hiszen rendre visszatérő álproblémája a szerzőknek, hogy a tudósok, vagy maga az MTA el akarja titkolni az emberek elől a dicső magyar múltat, beleértve azt, hogy a magyarok hozták el a civilizációt az emberiség számára, és már ötvenezer éve használják a rovásírást. Az igény tehát sokszorososan megvan arra, hogy a múlt emlékein keresztül egyfajta dicső múlt jelenjen meg, és úgy tűnik, hogy mindaz az ismeret, ami a közoktatás révén eljut a társadalomhoz, az széles rétegek számára nem elég. Ebben sajnos az is közrejátszik, hogy a magyar múlt „menedzselése”, vagy éppen „kommunikációja” nem történik megfelelően. Erre kiváló példa az, hogy az interneten jelenlévő elérhető történelmi tárgyú honlapok, és írások

⁸⁶³ Laszlovszky 2003 347. o.

⁸⁶⁴ Pálfi-Tanos 2006 101-102. o.

⁸⁶⁵ Rédei 1998 83-84. o.

döntő többsége a manapság alternatívnek nevezett szemszögből mutatják be a magyar történelmet. Ezen a téren tehát jelentős kommunikációs deficittel rendelkezik a magyar köz-, és felsőoktatás, ami azt eredményezi, hogy az internetet gyakrabban használó értelmiségiek, valamint a nyugdíjasok, és a fiatalok köréből kerülnek ki az alternatív elméletek legfontosabb képviselői, és követői is. A történelmi narratíva erőteljes változása 1945, 1956, és 1989 kapcsán pedig egy teljes generációt taszított abba az élménybe, hogy a történelmi események csak aktuális értelmezés kérdését jelentik, elfedve a különbséget a történelmi tények, és a történelmi tények értelmezése között. A történelmi kérdésekhez való hozzáállás a jövőben talán egy szociológiai kutatást is megérne.

Ma is megfontolásra érdemesek Rédei Károly szavai: „Az áltudományos nézetek egy-egy szekta körén beül maradvá ártatlanok, ám onnan kilépve, szélesebb körben elterjedve a magyar azonosságtudatot veszélyeztethetik. Ez az a határ, amikor a tudomány nem maradhat közömbös, a tudományos igazság, a tudományos ismeretterjesztés és helyes nemzeti tudatformálás érdekében fel kell vennünk a harcot a téveszmék ellen.”⁸⁶⁶

Reméljük, hogy jelen dolgozatunkkal hozzájárultunk az Óbudával és Óbudával kapcsolatos kérdések tisztázásához, és elősegítettük az egyes helyeken megjelenő történelmi toposzok forrásainak megjelenését. Bízunk benne, hogy a tisztánlátás azt eredményezi majd, hogy a történelemmel kapcsolatos áltudományos elméletek visszaszorulnak.

Felhasznált irodalom:

Altmann 1976: Altmann Júlia: Újabb kutatások az óbudai királyi, illetve királynéi vár területén. *BudRég*, 24/1 1976. 249-256. o.

Altmann 1984: Románkori köemlékek az óbudai várból. I. *BudRég*, 25. 1984 431-435. o.

Altmann 1992: Altmann Júlia: Ásatások a középkori Óbudán 1981-91 között. *BudRég* 1992. 29. 221-224. o.

Altmann 1996: Altmann Júlia: Óbuda. In: *Medium Regni. Középkori magyar királyi székhelyek.* (Horváth István-Siklósi Gyula-Biczó Piroska-Altmann Júlia-Buzás Gergely-Végh András-Kovács Annamária) Budapest. 89-114. o. 1996. Nap Kiadó

Altmann-Bertalan 1991: Altmann, Júlia-Bertalan, Hertha: Óbuda von 11. bis 13. Jahrhundert. In: *Budapest im Mittelalter.* Braunschweig. 1991. 113-131. o.

Altmann-Bertalan 1991a: Altmann, Júlia-Bertalan, Hertha: Óbuda im Spätmittelalter. In: *Budapest im Mittelalter.* Braunschweig. 1991. 185-200. o.

⁸⁶⁶ Rédei 1998 110. o.

Altmann 1994: Altmann Júlia: Az óbudai és a budavári ferences templom és kolostor kutatásai. In: Koldulórendi építészet. Szerk.: Haris Andrea. 1994. Országos Műemlékvédelmi Hivatal. 137-148. o.

Altmann-Bertalan 1995: Altmann Júlia-Bertalan Vilmosné: A középkori Óbuda. In: Óbuda évszázadai (szerk. Kiss Csongor-Mocsy Ferenc)

Altmann-Bertalan-Kárpáti 2003: Altmann Júlia-Bertalan Vilmosné-Kárpáti Zoltán: A budai (óbudai) társaskáptalan Péter temploma. BudRég. 37. 2003. 39-62. o.

Altmann-Szirmai 1976: Altmann Júlia-Szirmai Katalin: Előzetes jelentés a ferencesek temploma és a Via Praetoriától északra húzódó római épületmaradványok régészeti kutatásáról. BudRég. 1976. 24/1. 233-244. o.

Anonymus 1999: Anonymus: A magyarok cselekedetei. Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. (ford. Veszprémy László, Bollók János). 1999. Budapest. Osiris Kiadó.

AO: Anjou-kori okmánytár. Codex Diplomaticus Hungaricus Andengavensis. I-VII. köt. Szerk.: Nagy Imre-Tasnádi Gyula. Budapest. 1878-1920.

Bakay 2010: Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok. Budapest. 2010. Magyarságtudományi Füzetek 1.

Bártfai 1934: Bártfai Szabó László: Hol állott Fehéregyháza Óbudán? Budapest. 1934. Különlenyomat a Magyar Kultúra 1934. évi folyamából.

Bártfai 1935: Bártfai Szabó László: Óbuda egyházi intézményei a középkorban. Budapest. 1935.

Bártfai 1936: Bártfai Szabó László: Mit várhatunk a Fehéregyház körül folyó ásatásoktól? Budapest. 1936.

Bártfai 1938: Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Függetlenül az inárcsi Farkas, az irsai Irsay, valamint a Szilasi, és a pilisi Szilassy családok története. Budapest. 1938.

Belitzky 1938: Adatok Budapest koraközépkori helyrajzához. TBM 10. 1938. 62-102. o.

Belitzky-Sashegyi 1939: Belitzky János-Sashegyi Sándor: Pomáz. Budapest. 1939. Anonymus könyvek.

Belitzky 1941: Belitzky János: Észrevételek Budapest koraközépkori helyrajzához. (Tallózás Budapest és környéke múltjából. 2.) Budapest. 1941.

Berlász 1958: Berlász Jenő: Vestigia ruderum Albae Ecclesiae. BudRég 18. 1958. 601-607. o.

Bertalan 1973: Bertalan Vilmosné: Adatok Óbuda középkori helyrajzához. BudRég. 1973. 23. 99-114. o.

Bertalan 1976: Bertalan Vilmosné: A középkori ásatások – kutatások története Óbudán. (1851-1975) BudRég 24/1. 1976. 31-42. o.

Bertalan 1976a: Bertalan Vilmosné: Az óbudai klarissza kolostor. BudRég 24/1. 1976. 269-278. o.

Bertalan 1982: Das Klarissenkloster von Óbuda aus dem 14. Jahrhundert. In: ActaArchHung 34. 1982. 151-176. o.

Bertalan 1982a: Bertalan Vilmosné: Óbuda Nagy Lajos és Erzsébet korában. In: Művészet I. Lajos király korában 1342-1382. Katalógus. Budapest. 1982. 205-217. o.

Bertalan 1984: Bertalan Vilmosné: Óbuda – Vetus Buda – a régészeti kutatások alapján (1973-84) BudRég 25. 1984. 35-42. o.

Bertalan 1984a: Óbuda 1355-ös és 1437-es határjárásának régészetiileg meghatározott határpontjai. BudRég 25. 1984. 393-418. o.

Bertalan 1984b: A Fő téren feltárt középkori maradványok (Előzetes ásatási jelentés). BudRég 25. 1984. 393-418. o.

Bertalan 1985: Bertalan Vilmosné: Óbuda középkori topográfiája. In: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszakos feladatai. (Szerk.: Fodor István-Selmeczi László). Budapest. 1985. 407-427. o.

Bertalan 1994: Bertalan Vilmosné: Az óbudai klarissza kolostor. In: Koldulórendi építészet. Szerk.: Haris Andrea. 1994. Országos Műemlékvédelmi Hivatal. 153-175. o.

Bertalan 2007: Bertalan Vilmosné: Corradus „procurator operum domine regine... senioris”. Corradus mester Erzsébet királyné építkezéseinek, építőműhelyének vezetője. BudRég. 40. 2007. 157-178. o.

Békefi 1891: Békefi Remig: A pilisi apátság története. Pécs. 1891.

Bilkei 1999: Bilkei Irén: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárának oklevélregesztái 1527-1541. Zalai Gyűjtemény 47. Zalaegerszeg. 1999.

Bóna 1998: Bóna István: Az Árpádok korai várai. Debrecen. 1998.

Bonfini 1995: Antonio Bonfini: A magyar történelem évtizedei. (ford.: Kulcsár Péter). Budapest. 1995. Balassi Kiadó.

Brogyani 2010: Brogyani Béla: A magyar alternatív nyelv kutatás és ideológiai háttere (diagnosztizálási kísérlet). In: A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság. (szerk. Honti László). Budapest. 2010. Tinta Könyvkiadó 45-64. o.

BSMRAe: Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. 1930-1946. 1976-

BudMűem I. 1955: Budapest Műemlékei I. 1955. Budapest. Akadémiai Kiadó.

BudMűem II. 1962: Budapest Műemlékei II. 1962. Budapest. Akadémiai Kiadó.

BudOk I. 1936: Budapest történetének okleveles emlékei. (1148-1301). Csánky Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. Budapest. 1936.

BudOk III. 1987: Kumorovitz Lajos Bernát: Budapest okleveles emlékei III. (1382-1439). Budapest. 1987. Budapesti Történeti Múzeum

CIL: Corpus Inscriptionum Latinarum

Csapodi 1978: Csapodi Csaba: Az Anonymus-kérdés története. Budapest. 1978. Gyorsuló idő.

Csemegi 1943: Csemegi József: Hol állott egykor az óbudai királyi vár? Budapest. 1943. Különlenyomat Magyar Mérnök-, és Építészegylet Értekezések 1943. évi V. számából.

Csorba 1976: Az óbudai Szent Margit egyház és környékének kutatása. BudRég 24/1. 1976 257-267. o.

Darai 2009: Darai Lajos: A kitagadott Árpád-örökség? Acta Historica Hungarica Turiciensia 24/2. 2009 A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 59. számú kiadványa 44-73. o.

Deák 2006: Deák Csaba: Eltűntetett város. Turán 36/2. 2006 69-88. o.

Deák 2006a: Deák Csaba: Eltűntetett városok. Turán 36/4. 2006. 160-179. o.

Dercsényi 1943: Dercsényi Dezső: XI. századi kőfaragóműhely Budán. BudRég. 13. 1943. 255-294. o.

Dénes 2005: Dénes József: Árpád sírja, Taksony sírja. Várak, kastélyok, templomok 2005/2 29-31. o.

Dénes 2007: Dénes József: Árpád sírja. http://dnaploja.blogspot.hu/141800/arpad_sirja
Dénes József blogja

Eckhardt 1927: Eckhardt Sándor: Sicambria. Egy középkori monda életrajza. Különlenyomat a Minerva 1927. évfolyamából. Budapest. 1928.

Eckhardt 1928: Eckhardt Sándor: A pannóniai hún történet keletkezése. Századok 1928 465-491. o., 605-632. o.

Eckhardt 1936: Eckhardt Sándor: Egy ismeretlen olasz hún krónika. Egyetemes Philologiai Közlöny. 1936. 57-64. o.

Erdélyi 1960: Erdélyi István: Sashegyi Sándor (1900-1958). In: ArchÉrt. 87. 1960. 225. o.

- Erdélyi 1971:** Erdélyi István: Pomáz-Holdvilágárok. In: ArchÉrt 98. 1971. 85-91. o.
- Erdélyi 1999:** Erdélyi István: Akadémiai ásatások a pomázi Holdvilágárokban. Turán. 29. 1999. 71-76. o.
- Facsády 1998:** Facsády Annamária: Budapest III., Bécsi út – Farkastorki út . Régészeti kutatások Magyarországon. 1998. 133-134. o.
- Facsády 1999:** Facsády Annamária: Budapest III., Bécsi út 136-174. - Farkastorki út. Régészeti kutatások Magyarországon. 1999. 181-182. o.
- Feld 2005:** Feld István recenziója Iván László A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig. Visegrád. 2004. c. könyvéről. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele. 2005/1 67-69. o.
- Fejér:** Georgius Fejér: Codex Diplomaticus Hungaricus.
- Fejes 2010a:** Fejes László: A placeboról 1. Rénhírek. 2010. júl. 5.
<http://renhirek.blogspot.com/2010/07/placeborol-1.html>
- Fejes 2010b:** Fejes László: A placeboról 1. Rénhírek. 2010. júl. 7.
<http://renhirek.blogspot.com/2010/07/placeborol-2.html>
- Feld 2008:** Feld István: Vár vagy kolostor állt egykor a Mátyás-dombon? Solymári Hírmondó. 2008. október 06. (Elérhető az interneten a következő címen:
http://www.shirmondo.hu/view_cikk.php?id=1552)
- F. Mihály-Lócsy-Holl 1955:** F. Mihály Ida-Lócsy Erzsébet-Holl Imre: A középkori Buda és Pest. Múzeumi füzetek. Budapest. 1955. Népművelődési Minisztérium.
- Foerk 1923:** Foerk Jenő: Újabb leletek a Viktória téglagyár telkén. BudRég. 10. 1923. 35-55. o.
- Fügedi 1959:** Fügedi Erik: Topográfia és városi fejlődés a középkori Óbudán. TBM 13. 1959. 7-56. o.
- Fügedi 1961:** Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilegiumok. TBM 14. 1961. 17-108. o.
- Garády 1937:** Garády Sándor: Az óbudai Fehéregyháza. Történetírás 1937. 3. 248-270. o.
- Garády 1939:** Garády Sándor: A budai (óbudai) káptalan alapítása. TBM 7. 1939. 70-91. o.
- Garády 1943:** Garády Sándor: Budapest székesfőváros területén végzett középkori ásatások összefoglaló ismertetése 1931-1941. BudRég. 13. 1943. 167-254. o.
- Garády 1943a:** Garády Sándor: Jelentés az 1936-42. évben végzett ásatásokról. NudRég. 13. 1943. 401-438. o.
- Garády 1945:** Budapest területén végzett középkori ásatások összefoglaló ismertetése 1931-1941. BudRég. 14. 397-448. o.
- Gál 1979:** Gál Éva: Óbuda topográfiája a XVII. század végétől a XIX. század közepéig. TBM 21. 105-151. o.
- Gárdonyi 1937:** Gárdonyi Albert: Az óbudai Fehéregyház problematikája. Történetírás 1937. 1. 3-23. o.
- Gárdonyi 1941:** Gárdonyi Albert: Buda és Pest a tatárjárás előtt. (Tallózás Budapest és környéke múltjából. 1.) Budapest. 1941.
- Gárdonyi 1943:** Gárdonyi Albert: Az óbudai káptalan kritikus oklevelei. Turul 57. 1943.
- Gárdonyi 1944:** Gárdonyi Albert: Magyarország középkori fővárosa. Századok 78. 1944. 219-231. o.
- Gárdonyi 1944a:** Gárdonyi Albert: A hétszázéves Budapest. Budapest. [1944]. Palladis Rt. Kiadása.
- Gárdonyi 1945:** Gárdonyi Albert: Óbuda és környéke a középkorban. BudRég. 14. 1945. 573-589. o.

- Gombos 1937:** Albinus Franciscus Gombos: *Catalogus fontium historiae Hungariae*. Budapest. 1937.
- Györffy 1955:** Györffy György: *Kurszán és Kurszán vára*. *BudRég.* 16. 1955. 9-40. o.
- Györffy 1958:** *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról: kortársak és krónikások híradásai.* (szerk. Györffy György) Budapest. 1958.
- Györffy 1970:** Györffy György: *Anonymus Gesta Hungarorumának kora és hitelessége.* *ItK* 1970. 1-13. o.
- Györffy 1973:** Györffy György: *Budapest története az Árpád-korban.* In: *Budapest története I. Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig.* Szerk. Gerevich László. Budapest. 1973. Budapest Főváros Tanácsa. 217-350. o.
- Györffy 1993:** Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések, új válaszok.* Budapest 1993. Balassi Kiadó
- Györffy 1997:** Györffy György: *Pest-Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig.* Budapest. 1997.
- Györffy 1998:** Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV. Liptó, Máramaros, Moson, Nagysziget, Nógrád, Pest és Pilis megye.* Budapest. 1998. Akadémiai Kiadó.
- Gyurgyák 2007:** Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története.* Budapest. 2007. Osiris Kiadó.
- Harsányi-Varga 2008:** Harsányi Ildikó: *Hová ment a Fehérvárra reá menő hadi út? – Varga Csaba: Fehérvár miért fehér vár?* Budapest. 2008. Fríg Kiadó.
- Hary 1976:** Hary Györgyné: *Kiegészítések egy nyelvviita történetéhez. Valóság.* 1976/10 94-101. o.
- Havas 1882:** Havas Sándor: *Az óbudai, hajdan a bold. Szűz Máriáról elnevezett Fehéregyház, és Árpád sírja.* *ArchÉrt.* 1882 51-80. o.
- Havas 1885:** *Az ó-budai hajdani Fehéregyháza holfekvéséről.* *ArchÉrt.* 5. 1885. 206-210. o., 323-328. o.
- Havas 1886:** Havas Sándor: *az ó-budai hajdani 'Fehéregyház' keresésére irányzott legújabb fővárosi ásátások eredménye.* *ArchÉrt.* 6. 1886. 32-36. o.
- Havas 1888:** Havas Sándor: *A fővárosi régészeti ásátások, és Salamon Ferencz.* *ArchÉrt.* 1888. 8. 66-74. o.
- Havas 1889:** Havas Sándor: *Bevezetés.* *BudRég.* 1. 1889. 5-38. o.
- Havas 1890:** Havas Sándor: *Az óbudai Fehéregyház.* *BudRég.* 2 1890. 3-50. o.
- Havas 1891:** Havas Sándor: *Budapest múltja és a királyi várak Óbudán.* *BudRég.* 3. 1891. 5-46. o.
- Havasi 2006:** Havasi Krisztina: *Az óbudai királyi, utóbb királynéi vár köemlékei.* *BudRég* 40. 2006. 221-242. o.
- Henszlmann 1887:** Henszlmann Imre: *Az óbudai Victoria-téglagyár rommaradványairól.* *ArchÉrt.* 7. 1887. 269-270. o.
- Hóman 1925:** Hóman Bálint: *A magyar hún-hagyomány.* Budapest. 1925.
- Honti 2010:** *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság.* (szerk. Honti László). Budapest. 2010. Tinta Könyvkiadó
- HO:** *Hazai Okmánytár. Codex Diplomaticus Patrus. I-VIII. köt.* Budapest. 1865-91.
- Horváth 1810:** Horváth István: *Pest városának régi Ofen német nevééről.* Pest. 1810.
- Hrenkó 1976:** Hrenkó Pál: *A Fehéregyháza-kutatás és a félreismert Felkis-térkép.* *Geodézia és kartográfia* 1976/1 25-36. o.
- Jankovich 1958:** Jankovich Miklós: *Adatok Óbuda középkori helyrajzához. Hol állot az óbudai klarisszák kolostora.* *BudRég* 18. 1958. 487-499. o.
- Jankovich 1959:** Jankovich Miklós: *Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye.* *BudRég* 19. 1959. 57-98. o.

Kaba 1984: Kaba Melinda: A Budapesti Történeti Múzeum ásatásai és leletmentései 1976-82 között. Műemlékvédelem. BudRég. 25. 1984. 455-502. o.

Kanyó 2009a: Kanyó Ferenc: A Habsburgok és a magyar őstörténet. Történelem mindenkinek. 2009.03.17.
http://toriblog.blog.hu/2009/03/17/mitoszok_nyomaban_i_a_habsburgok_es_a_magyar_ostortenet

Kanyó 2009b: Kanyó Ferenc: A „várromboló Habsburgok”. Történelem mindenkinek 2009.07.16. <http://toriblog.blog.hu/2009/07/16/varholokauszt>

Kanyó 2010a: Kanyó Ferenc: Az sumér áfium ellen való orvosság. Történelem mindenkinek. 2010.06.28
http://toriblog.blog.hu/2010/06/28/az_sumer_afium_ellen_valo_orvossag

Karácsonyi 1897: Karácsonyi János: Péter király és az ó-budai prépostság. Századok. 1897. 291-297. o.

Képes Krónika: Képes Krónika (ford.: Bollók János). Budapest 2004. Osiris Kiadó

Kristó 1983: Kristó Gyula: Szempontok Anonymus gestájának megítéléséhez. In: Kristó Gyula: Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest. 1983.

Kristó 1996: Kristó Gyula: Honfoglalás és társadalom. Társadalom, és Művelődéstörténeti Tanulmányok 16. Budapest. 1996. MTA Történettudományi Intézete

Kristó 2002: Kristó Gyula: Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon. 2002. Osiris Kiadó.

KMTL: Korai magyar történeti lexikon (9-14. század). Szerk.: Kristó Gyula. Budapest. 1994. Akadémiai Kiadó.

Kubinyi 1961: Kubinyi András: Buda város pecséthasználatának kialakulása. TBM 14. 1961. 109-146. o.

Kubinyi 1973: Kubinyi András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története II. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Szerk.: Gerevich László, Kosáry Domokos. Budapest. 1973. Budapest Főváros Tanácsa. 7-335. o.

Kubinyi 2000: Kubinyi András: Buda, Pest, Óbuda és környékük 1681-ig. In: Bácskai Vera-Gyáni Gábor-Kubinyi András: Budapest története a kezdetektől 1945-ig. Budapest. 2000.

Kumorovitz 1966: Kumorovitz Lajos Bernát: Idősb Erzsébet királyné építkezéseinek történetéhez. TBM 17. 1966. 9-26. o.

Kumorovitz 1971: Kumorovitz Lajos Bernát: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. TBM 18. 1971. 7-58. o.

Kumorovitz 1972: Kumorovitz Lajos Bernát: Adatok Budapest főváros Árpád-kori történetéhez. TBM 19. 1972. 7-38. o.

Kumorovitz 1976: Kumorovitz Lajos Bernát: Óbuda 1355. évi felosztása. (I. Lajos király és Erzsébet anyakirályné 1355. augusztus 17.-i és 1356. október 17.-i oklevele). BudRég 24/1 1976. 279-302. o.

Laszlovszky 2003: A középkori régészet Magyarországon. In: Magyar régészet az ezredfordulón. Budapest 2003 347-348. o.

Laszlovszky 2008a: Laszlovszky József: Óbuda, Ős-Budavár 1. Várak, kastélyok, templomok 2008/1 8-11. o.

Laszlovszky 2008b: Laszlovszky József: Óbuda, Ős-Budavár 2. Várak, kastélyok, templomok 2008/2 9-11. o.

Laszlovszky 2008c: Laszlovszky József: Óbuda, Ős-Budavár 3. Várak, kastélyok, templomok 2008/3 12-15. o.

Lánszki 2002: Lánszki Imre: Vár állott, most kőhalom. Országépítő 2002/4 22-24. o.

Lánszki 2003: Lánszki Imre: Vár állott, most kőhalom II. Országépítő 2003/2 19-20. o.

Lánszki 2006: Lánszki Imre: Ós-Buda. Hol volt, hová lett a honfoglaló Árpád vára és földi nyughelye. 2006. (A Fehérvár – Fehér folt Alapítvány prospektusa, elérhető az alábbi címen: http://osbuda.hu/core/prospektus/Os_Buda_CMYK.pdf)

Lánszki 2008a: Lánszki Imre: Ós-Buda, Fehéregyháza és a fejedelmi sírok. Országépítő 2008/1 52-56. o.

Lánszki 2008b: Lánszki Imre: Ós-Buda, Fehéregyháza, és azok pusztulása. Történelmi vádirat a XVI-XVII. századi események, dokumentumok tükrében. Országépítő 2008/2 18-23. o.

Lánszki 2008c: Lánszki Imre: Ós-Buda, Fehéregyháza, és a pálos kolostor. Történeti-, és helyszínonosítási a XV-XVI. századi események, dokumentumok tükrében. Országépítő 2008/3 40-43. o.

Lánszki 2008d: Lánszki Imre: Ós-Buda eredete, Fehérvár, fejedelmi sírok. Országépítő 2008/4 27-31. o.

Lánszki 2008e: Lánszki Imre: Trója és Sicambria. Országépítő 2008/3 44-46. o.

Lechner 1924: Budapest Műemlékei. Szerk.: Lechner Jenő. 1924. Budapest. Budapest székesfőváros és a Műemlékek Országos Bizottsága kiadásában.

Lux 1916: Lux Kálmán: Árpádkori építészeti maradványok Óbudán. Budapest. 1916. Pátria Nyomda. (Különlenyomat a Magyar Mérnök-, és Építészegylet Közlönye 1916. évfolyamának 28-29. számából).

Makkay 2006: Makkay János: Az avar Attila. Az aranykerevet és Kézai Simon más koholmányai. Budapes. 2006. Szerzői kiadás

Makkay 2007: Makkay János: Árpád fejedelem. Budapest. 2007. Szerzői kiadás

Marosi 1982: Marosi Ernő: A 14. századi Magyarország udvari művészete és Középeurópa 51-77. o. In: Művészet I. Lajos király korában 1342-1382. Katalógus. Budapest. 1982.

Merczi 2003: Mónika Merczi: Pilismarót Fort. In: The Roman army in Pannonia. An archeological guide of the Ripa Pannonica. 2003. Pécs. Teleki László Foundation 89-90. o.

MEStr: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I-IV. köt. Esztergom. 1874-1999.

MHH: Monumenta Hungariae Historica. 1-42. köt. Budapest. 1875-1948.

MVH: Monumenta Vaticana Hungariae. I-VI. köt. Budapest. 1887-1891.

Mihály 1999: Mihály Péter: A Pomáz-Holdvilágárok ásatások elemzése (1941-1981). Turán 29. 77-86. o.

Mócsy-Fitz 1990: Pannonia régészeti kézikönyve. (Szerk.: Mócsy András, Fitz Jenő). Budapest. 1990. Akadémiai Kiadó

MREV: Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. I-IV. köt. Budapest. 1896-1907.

MTT: Magyar Történelmi Tár. Pest-Budapest. 1855-1914.

Nádasdy-Thaly 1862: Nádasdy Ferenc-Thaly Kálmán: Az ó-budai Fehéregyház, mint Árpád temetkezési helye. Pesti Napló 1860. júl. 17.

Némethy 1883: Némethy Lajos: Még egy szó Fehéregyház és Árpád sírja érdekében. ArchÉrt. 3. 1884 163-175. o.

Némethy 1886: Némethy Lajos: Alba Mária. ArchÉrt. 1886. 54-55. o.

Noszlopi 1990: Noszlopi Németh Péter: Ismeretlen romok a Pilisben. (Új történelmi felfedezések). Országépítő 1990/2 18-28. o. (Korábban megjelent: Noszlopi Németh Péter: ismeretlen romok a Pilisben. Magyar Történelmi Szemle. 1970/1 Buenos Aires 84-100. o.)

Noszlopi 1998: Noszlopi Németh Péter: Az Árpád-kori Buda nyomai a Pilisben. 1998. Budapest. Püski Kiadó

Noszlopi 2003: Noszlopi Németh Péter: Az Árpád-kori Buda nyomai a Pilisben. 2003. Budapest. Püski Kiadó 2. kiadás

Oláh 1980: Oláh Béla: Édes Magyar Nyelvünk Szumír Eredete. Buenos Aires. 1980.

Oross 2005: Oross András: Rendeletek és intézkedés-tervezetek a magyarországi várak lerombolásáról (1699-1702). Fons 2005/2 257-293. o.

Pálfi 2009: Pálfi Zoltán: Mi a történelemtudomány, és mi nem az? 2009. Szkeptikus Blog. http://szkeptikus.blog.hu/2009/05/25/mi_a_tortenettudomany_es_mi_nem_az

Pálfi-Tanos 2006: Pálfi Zoltán-Tanos Bálint: A sumér-magyar hit, és a sumerológia. Ókor 2006/3-4 100-106. o.

Pap 1990: Pap Gábor: A Pilis-szindróma. Országépítő 1990/2 2-10. o.

Pataki 1950: Pataki Vidor: A budai vár középkori helyrajza. BudRég. 15. 1950. 239-302. o.

Pető 2008a: Pető Imre: Ósbuda foglyai. Ósmagyar nyelvek.

<http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=topics&file=olvas&cikk=osbuda-4874733618db2> 2008.07.09

Pető 2008b: Pető Imre: Fejér=Fejérvár=Székes-Fejérvár a Pilisben I. Ósmagyar nyelvek. <http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=topics&file=olvas&cikk=osbuda-4874733618db3> 2008.07.09

Pető 2008c: Pető Imre: Fejér=Fejérvár=Székes-Fejérvár a Pilisben II. Ósmagyar nyelvek. <http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=topics&file=olvas&cikk=osbuda-4874733618db4> 2008.07.09

Pető 2008d: Pető Imre: Fejér=Fejérvár=Székes-Fejérvár a Pilisben III. Ósmagyar nyelvek. <http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=topics&file=olvas&cikk=osbuda-4874733618db5> 2008.07.09

Póczy 1983: Póczy Klára: Mit használhatott fel Aquincum településszerkezetéből a középkori Óbuda? Építés-Építészettudomány 15. 1983. 335-352. o.

Póczy 1996: Póczy Klára: Aquincum a honfoglalás idején. Mit talált Árpád fejedelem 896-ban „Attila városából” Óbudán. Kamarakiállítás az Aquincumi Múzeumban 1996 szeptember 12.-től október 31.-ig.

Póczy 2004: Póczy Klára: Aquincum, Budapest római kori városmagja. Budapest 2004. Enciklopédia Kiadó.

Podhraczký 1833: Podhraczký József: Buda és Pest szabad királyi városoknak volt régi állapotjokról. Pest. 1833.

Pomáz 2001: Pomáz: Természeti kincseink, történelmünk, kulturális örökségünk. Pomáz. 2001 (szerk.: Laszlovszky József-Borbélyné Radics Ibolya-Könczöl Dánielné)

Rendtört.: A pannonhalmi főapátság története I. Megalapítás és terjeszkedés kora 996-1243. szerk.: dr. Erdélyi László. Budapest. 1902.

Renfrew 1995: Colin Renfrew: A civilizáció előtt. Budapest. 1995. Osiris kiadó

Rédei 1998: Rédei Károly: Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája. Budapest. 1998. Balassi Kiadó

Réső Ensel 1862: Réső Ensel Sándor: Fehéregyházról. Vasárnapi Újság 37-42. sz.1862

Ritoókné 1994: Ritoókné Szalay Ágnes: A római fölíratok gyűjtői Pannoniában. In: Pannonia Regia 319-328. o.

Rupp 1868: Rupp Jakab: Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest. 1868.

Salamon 1882: Salamon Ferencz: Kell-e még keresnünk Árpád sírját? Nemzet 1882. október 4.

Salamon 1878-1885: Salamon Ferenc: Budapest története I.-II.-III. Budapest. 1878-1885.

Sándor 2010: Sándor Klára: Kis csodabogár-határozó. Galamus.hu. 2010.07.31. http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=21025:kis-csodabogar-hatarozo&catid=68:cssandorklara&Itemid=105

Sashegyi 1940: Sashegyi Sándor: Pomáz-Klissza történeti földrajza. ArchÉrt. 67. 1940 272-273. o. (Különlenyomaton is napvilágot látott: Sashegyi Sándor: Pomáz-Klissza történeti földrajza. 1940.)

Sashegyi 1998: Sashegyi Sándor: Holdvilágárok-Holtvilágárok. Budapest. 1998.

Sebestyén 1905: Sebestyén Gyula: A magyar honfoglalás mondái. Budapest. 1904.

Schönwisner 1778: Stephanus Schoenwiesner: De ruderibus laconici caldariique Romani et nonnullis allis monumentis in solo Budensi. Buda. 1778.

Spekner 2003: Spekner Enikő: A budavári Boldogasszony-egyház alapítástörténete. BudRég 37. 2003. 91-112. o.

SRH: Scriptores Rerum Hungaricarum. I-II. (szerk.: Szentpétery Imre). Budapest. 1937-1938.

Simon 1978: Simon V. Péter: A Niebelung-ének magyar vonatkozásai. Századok 1978 2. 271-325. o.

Székely 1957: Székely György: A pannóniai települések kontinuitásának kérdése, és a hazai városfejlődés kezdetei. TBM 12. 1957 7-24. o.

Szentpéteri 1923: Szentpéteri Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. köt. 1001-1270. Budapest. 1923.

Szilágyi 1950: Szilágyi János: Legújabbban talált írásos emlékek Aquincum életéhez. BudRég 15. 1950 451-472. o.

Szilágyi 1956: Szilágyi János: Aquincum. Budapest. 1956. Akadémiai Kiadó

Szörényi 1996: Szörényi Levente: Az eltűnt Ósbuda nyomában, 1996. Budapest.

Szörényi 1999: Szörényi Levente: Holdvilágárok. Turán . 29. 69-70. o.

Szűcs 1973: Szűcs Jenő: Társadalomelmélet, politikai teória és történelemszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában. Századok 1973 3-4. 569-643. o., 823-878. o.

Tamáská 2008: Tamáska Péter: Az elrejtett pálos főkolostor. Egy képzelte tárgyalás jegyzőkönyve. Solymári Hírek 2008. szeptember 18. (Interneten elérhető az újság archívumából: http://www.shirmondo.hu/view_cikk.php?id=1533)

Thallóczy 1880: Thallóczy Lajos: A fehéregyházi ásatások, és Árpád sírja. Vasárnapi Újság 1880. 25. sz.

Tholt 1882: Tholt Titusz: Az óbudai Fehéregyház, és Árpád sírja. ArchÉrt. 1882. 80-98. o.

Tholt 1886: Tholt Titusz: Fehéregyház és Árpád sírjának holfekvése s kutatásaim. Budapest. 1886

Thóldt 1883: Thóldt József Kristóf: Fehéregyház (Ecclesia Alba) és Árpád sírja. Budapest 1883.

Thoroczkay 1994: Thoroczkay Gábor: Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése (1977-1993). I. Fons 1994. 93-149. o.

Thoroczkay 1995: Thoroczkay Gábor: Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése (1977-1993). I. Fons 1995. 117-173. o.

Végh 2008: Végh András: A középkori Buda helyrajza II. Budapest 2008. BTM

Vértessy 1974: Vértessy György: Fehéregyháza kérdése (1. közlemény) Dunakanyar tájékoztató 1974/2 46-63. o.

Vértessy 1975: Vértessy György: Fehéregyháza kérdése (2. közlemény) Dunakanyar tájékoztató 1975/2 87-119. o.

Vértessy 1975a: Vértessy György: A régi térképek és metszetek jelentősége a helytörténeti kutatásokban. Geodézia és kartográfia 1975/4 273-287. o.

Vértessy 1976: Vértessy György: Történelmi barangolás Fehéregyháza körül. Valóság 1976/6 67-80. o.

Vértessy 1976a: Vértessy György: Fehéregyháza kérdése. (3. közlemény). Dunakanyar tájékoztató 1976/2 19-46. o.

- Vértessy 1976b:** Vértessy György: Buda középkori történetének földrajzi ellentmondásai. *Geodézia és kartográfia*. 1976/5 375-383. o.
- Vértessy 1977:** Vértessy György: Fehéregyháza kérdése. (4. közlemény). *Dunakanyar tájékoztató* 1977/1 3-33. o.
- Vértessy 1977a:** A harmadik Buda térképes emlékei. *Geodézia és kartográfia* 1977/2 114-119. o.
- Vértessy 1990:** Vértessy György: Gondolatok Árpád fejedelem sírjáról. *Országépítő* 1990/2 29-33. o. (eredetileg megjelent: Vértessy György: Gondolatok Árpád fejedelem sírjáról. *Földmérő. A Budapesti Geodéziai és Térképészeti Vállalat lapja*. XXIV. évf. 7-8. sz. 1978. július-augusztus. 10-17. o.
- Vértessy 2008:** Vértessy György: A hun-avar azonosság (rokonság) kérdése. In: *Magyarságtudományi Tanulmányok*. (szerk.: Botos László) Budapest. 2008. 755-771. o.
- Visy 1989:** Visy Zsolt: A római limes Magyarországon. Budapest. 1989.
- Wekerle 1885:** Wekerle László: Alba Mária, mint Árpád sírjának meghatározása. Budapest 1885. Pallas Rt.
- Wekerle 1886:** Wekerle László: Árpád sírja kimutatva az óbudai Viktória-téglagyár területén megtalált Fehéregyház szentélyében. Budapest. 1886.
- Wekerle 1893:** Wekerle László: Árpád sírja meghatározásának sommája. Budapest. 1893.
- Wekerle 1907:** Wekerle László: Nagyzezerév Árpád sírja felett. Budapest. 1907
- Wenzel:** Wenzel Gusztáv: Árpád-kori új okmánytár. Reprint. Budapest. 2003.
- Zolnay 1982:** Zolnay László. Az elátkozott Buda. Buda aranykora. Budapest. 1982. Magvető Kiadó
- Zsidi 2005:** Kincsek a város alatt. Budapest régészeti örökségének feltárása 1989-2004. (szerk. Zsidi Paula). Budapest. 2005.
- Zsigmondy 1887:** Zsigmondy Gusztáv: Ó-Budai újabb ásatások. *ArchÉrt.* 7. 1887 160-163. o.
- ZsO:** Zsigmond-kori oklevéltár. I-X. Budapest. 1951- Akadémiai Kiadó.

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	1
A középkori Óbuda története	4
A középkori Óbuda kutatástörténete	9
Fehéregyháza, és Árpád sírja	30
Az óbudai klarissza kolostor	41
Az óbudai ferences templom.....	43
Az óbudai prépostság	44
Az óbudai királyi, majd királynéi vár.....	47
Az első Ósbuda-elméletek.....	49
Pomáz-Klissza-domb, és a Holdvilág-árok.....	50
Noszlopi Németh Péter alapvetése	58
Egy elfelejtett Fehéregyháza: Vértessy György elmélete	81
Modern Ósbuda-elméletek: fantázia, hit, és valóság.....	90
Történeti mítoszok, áltudományos módszerek a modern Ósbuda-elméletekben.....	91
A modern Ósbuda-elméletek áttekintése.....	97
Összefoglalás.....	111
Zárszó	113
Felhasznált irodalom:	114
Tartalomjegyzék.....	124